

SZOCIÁLPOLITIKAI SZEMLÉ

A SZOCIÁLIS SZAKMA LAPJA

LEGFRISSEBB LAPSZÁMUNK TARTALMÁBÓL:

Sándor Anikó, Kunt Zsuzsanna

„A »gondozás« túlélést biztosít számunkra,
a »személyi asszisztencia« életet” -
A Személyi Asszisztencia Szolgáltatás
szakirodalmi hátterének elemző áttekintése

Pilinszki Attila

A szociális munka reprezentációja az
Esély 2000-2019-ben megjelent tanulmányaiban

Rosta Andrea

Kibillent családi egyensúly, avagy
kiürült tartalékok – erőforrás-keresés

Baranyi Lili, Takács Szabolcs

A gyermekotthonban élő gyermekek teljesítménye
a kompetenciamérés eredményeinek tükrében

Menich Dóra

Kicsit másképp az online zaklatásról, avagy
online zaklatás a művészet tükrében

„Benne van-e a szociális szakma
genomjában az innováció?” –

Dr. Szócska Miklós dékán, az
SzVK Szalon első vendége

Búcsú **Szabó Jánostól**, a magyarországi
szociális segítség egyik alapító atyjától

SZOCIÁLPOLITIKAI
SZEMLE

· A SZOCIÁLIS SZAKMA LAPJA ·

VI. ÉVFOLYAM, 1. SZÁM | 2020

IMPRESSZUM:

SZOCIÁLPOLITIKAI SZEMLE

Lektorált, tudományos folyóirat
2020. I. negyed

Lektor:

Dr. Gaál Péter, PhD (Semmelweis Egyetem)

Szerkesztőbizottság:

Dr. Ádám Szilvia, PhD (Semmelweis Egyetem), főszerkesztő

Dr. Albert Fruzsina, PhD (Semmelweis Egyetem)

Bódy Éva (Semmelweis Egyetem)

Cserti-Szauer Csilla drs. (Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Domszky András

Prof. Dr. Mészáros József, habil. (Óbudai Egyetem)

Rostáné Dr. Riez Andrea, PhD (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

Dr. Støren-Váczy Blanka, PhD (Oslo Metropolitan University)

Dr. Sziklai István, PhD (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Károli Gáspár Református Egyetem)

Lapterv:

Euro-Régió Szociális Szakmai Közösség Egyesület

Kiadó:

SZOSZAK.EU Nonprofit Kft.
1125 Budapest, Kútvölgyi út 23.

Honlap: www.szocialpolitikaiszemle.hu

E-mail: szerkesztoseg@szocialpolitikaiszemle.hu

Az előfizetés banki utalással lehetséges:

Raiffeisen Bank Zrt. / 12096736-01539285-00100008

Az éves előfizetés (4 szám) ára postaköltséggel bruttó 6510 forint

ISSN 2416-1357

Tisztelt Olvasónk!

Folyóiratunk jelentős változáson ment át. Ön egy formailag és tartalmilag teljesen megújult Szociálpolitikai Szemle folyóiratot tart a kezében, amely remélhetőleg olvasóink tetszését is elnyeri. Szeretném megköszönni a korábbi főszerkesztőnek, a szerkesztőbizottság tagjainak és a lapalapítóknak a munkáját, akik megálmodták és létrehozták a folyóiratot.

Az új arculat létrehozásához a megújult szerkesztőbizottság tagjai munkájukkal nagymértékben hozzájárultak. Az elmúlt hónapok során kialakult egy új szerzői útmutató, új rovataink indulnak, a publikációink többek között összefoglaló közleményeket, eredeti tudományos munkákat, esetismertetések, valamint áttekintő tanulmányokat tartalmaznak. Az új arculat kialakításával a régi rovatok megszűnnek, valamint megszűnik a rendszeres szerkesztői előszó is, a továbbiakban csak ritkán, különleges esetekben fogjuk használni ezt a publicisztikai eszközt.

Időközönként tematikus számokat kívánunk megjelentetni, amelyek egy aktuális témához kapcsolódnak, vagy egy hasznos, érdekes konferencia anyagait mutatják be, esetleg egy új kezdeményezésről számolnak be.

Szeretnénk a szociális területen dolgozóknak, a szociális szférával foglalkozóknak, valamint az e terület iránt érdeklődőknek hasznos információkkal, praktikus tudásatadással szolgálni a terület legújabb tudományos munkáiról, áttekintő tanulmányairól, s nem utolsósorban a meglévő, bizonyított jó gyakorlatokról. További céljaink, hogy a hazai kutatók munkáját megismertessük nemcsak magyarországi, hanem nemzetközi szinten is, és ezáltal lehetőséget biztosítsunk az esetleges közös együttműködésekre.

Reméljük, hogy a most megjelenő folyóirat elnyeri tetszését és továbbra is megtisztel bennünket Szerzőként vagy Olvasóként!

A főszerkesztő

TARTALOMJEGYZÉK

3 | Előszó

Összefoglaló tanulmány/Review Article

5 | Sándor Anikó, Kunt Zsuzsanna: „A »gondozás« túlélést biztosít számunkra, a »személyi asszisztencia« életet - A Személyi Asszisztencia Szolgáltatás szakirodalmi háttérének elemző áttekintése [*“Care” allows us to survive, “personal assistance” enables us to live - Analytical review of the literature on the Personal Assistance Service*]

27 | Pilinszki Attila: A szociális munka reprezentációja az Esély 2000-2019-ben megjelent tanulmányaiban [*Representation of Social Work in the Esély Journal between 2000 and 2019*]

Eredeti közlemény/Original Article

40 | Rosta Andrea: Kibillent családi egyensúly, avagy kiürült tartalékok – erőforrás-keresés [*Offset family balance or provision empty - resources search*]

57 | Baranyi Lili, Takács Szabolcs: A gyermekotthonban élő gyermekek teljesítménye a kompetenciamérés eredményeinek tükrében [*Performance of children living in an orphanage in based of the results of the competency measurement*]

76 | Menich Dóra: Kicsit másképp az online zaklatásról, avagy online zaklatás a művészet tükrében [*Cyberbullying from another perspective or cyberbullying in the light of art*]

Szakmai rendezvény

96 | „Benne van-e a szociális szakma genomjában az innováció?” – **Dr. Szócska Miklós** dékán, az SzVK Szalon első vendége

Gyászol a szociális szakma

99 | Búcsú **Szabó Jánostól**, a magyarországi szociális segítés egyik alapító atyjától

104 | A szerzőkről

Sándor Anikó, Kunt Zsuzsanna

„A »gondozás« túlélést biztosít számunkra, a »személyi asszisztencia« életet” -
A Személyi Asszisztencia Szolgáltatás szakirodalmi hátterének elemző áttekintése

“Care” allows us to survive, “personal assistance” enables us to live -
Analytical review of the literature on the Personal Assistance Service

Absztrakt

Kulcsszavak: *személyi asszisztencia, Önálló Életvitel, közösségi alapú szolgáltatások, fogyatékoságtudomány*

Tanulmányunk a fogyatékoságtudomány elméleti keretében (Disability Studies), egy korszerű szociális szolgáltatás, a személyi asszisztencia (Personal Assistance, PA) aktuális kutatási eredményeit mutatja be, szisztematikus irodalomelemzés módszertanának alkalmazásával. Fő kérdésünk, hogy *milyen tartalmi és módszertani fókuszok jellemzik a személyi asszisztencia angol nyelvű szakirodalmi hátterét, 2006 és 2019 között.*

Magyarország 2007-ben ratifikálta a fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezményt (CRPD), melynek az önálló életvitelről és közösségbe való befogadásról szóló 19. cikke kimondja, hogy az önrendelkezési jog megvalósulása érdekében a részes államok biztosítanak személyi asszisztenciát, és álláspontunk szerint, a hazánkban jelenleg működő támogató szolgálatok rendszerében ez nem valósul(hat) meg.

A desk research egyik típusát, a *kvalitatív, szisztematikus tartalomelemzést* alkalmazva, 20 db tanulmányt vizsgálunk a kutatás helyszíne, témája, módszertana és eredményei mentén. Az eredményekből kiemeljük, hogy a személyi asszisztencia szolgáltatás hozzájárul az Önálló Életvitel kialakításához és magasabb szintű életminőség eléréséhez, azonban a kutatások alapján nem állapítható meg egyértelműen, hogy melyik szolgáltatási modell a leghatékonyabb.

Abstract

Keywords: *Personal Assistance, Independent Living, community based services, Disability Studies*

In the framework of Disability Studies, this paper presents the current research results of the Personal Assistance service, using the methodology of systematic literature analysis. In our main question we focus on the *characteristics of the content and the methodological context of the English-language literature of Personal Assistance between 2006 and 2019.* Hungary ratified the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in 2007. The Article 19 of the Convention (Living independently and being included in the community) states, that States Parties shall provide personal assistance to support a self-determined life. It could be argued, that the existing ser-

vices in Hungary do not provide support that is in line with Article 19. Using the method of qualitative, systematic content analysis, we examine 20 studies according to their the geographical, thematic and methodological aspects, as well as their main results. It can be summarized, that Personal Assistant services certainly contribute to Independent Living and higher quality of life, however, research does not clearly determine which service model would be the most effective.

Bevezetés

Tanulmányunk célja, hogy a fogyatékoságtudomány elméleti keretében (Disability Studies), egy korszerű szociális szolgáltatás, a személyi asszisztencia aktuális kutatási kérdéseit és gyakorlati problémáit vizsgálja, szisztematikus irodalomlemezés módszertanának alkalmazásával. Fő kérdésünk, hogy *milyen tartalmi és módszertani fókuszok jellemzik a személyi asszisztencia (Personal Assistance, továbbiakban PA) angol nyelvű szakirodalmi hátterét, 2006 és 2019 között*. Hazai szakirodalmi forrásokat jelen tanulmányunkban nem használunk fel, mert a témát tárgyaló, kis számú magyar nyelvű forrásokat összefoglalóan bemutattuk korábbi munkáinkban (Sándor 2017, Kunt, 2019).

Tekintettel arra, hogy a téma széleskörű szakirodalmi bázissal rendelkezik, vizsgálatunk nem terjed ki a rokon fogalmakra, kifejezésekre (pl. felhasználók által irányított szolgáltatások, otthoni ellátási formák, közösségi alapú szolgáltatások stb.). A történeti kontextus megteremtése érdekében, tanulmányunk vállalkozik arra, hogy bemutassa a személyi asszisztencia szolgáltatás kialakulásának néhány történeti mérföldkövét és előzményét.

Elemzésünk apropója, hogy 2018 óta, egy alulról jövő, felhasználók által tervezett és irányított mozgalom kezdeményezőiként és az Önálló Életvitel Európai Hálózatának (European Network on Independent Living, ENIL) tagjaiként dolgozunk azon, hogy megtörténjen a jelenlegi támogató szolgálatok rendszerének kritikus átgondolása, és egy új paradigmán alapuló asszisztencia szolgáltatás alakulhasson ki. A fogyatékoságtudomány számára, kialakulása óta alapvető érték az akadémiai tevékenység és aktivizmus összekapcsolása (Charlton, 2000, Goodley, 2011, Swain & French & Cameron, 2003, Könczei & Hernádi, 2011, Hernádi & Könczei & Kunt & Sándor, 2016). E diszciplína képviselőiként meggyőződésünk, hogy ez a megközelítés biztosíthatja, hogy valóban az érintett személyek problémafelvetései kerülhessenek fókuszba, és a szakmai stratégiák kialakítása során hatékonyan összekapcsolhassuk a tudományos és mozgalmi eszköztárat. Ennek egyik eleme az elmúlt évek szakmai diskurzusának megismerése és értelmezése, adaptálása a hazai folyamatokra.

Tanulmányunk célja, hogy a szolgáltatásfejlesztési stratégiánk részeként, megismertesse a téma szakirodalmi bázisát a hazai szakmai közösséggel és a potenciális felhasználókkal, illetve munkavállalókkal egyaránt. Ezzel párhuzamosan, a kutatási eredmények strukturált megismerése és megosztása hozzájárulhat egy magyar PA modell megalapozott kimunkálásához. Legfőbb motivációnkat mindehhez az adja, hogy csoportunk több tagja PA használó, így közvetlenül megtapasztaljuk, hogy a felhasználók által jelenleg saját erőforrásokból kialakított, működtetett és finanszírozott megoldások nem biztosítanak fenntartható rendszert.

1. Problémafelvetés

1.1. Alapfogalmaink

Tanulmányunkban amellettt érvelünk, hogy a hazánkban jelenleg működő személyi segítői rendszer számos elemét őrzi a fogyatékos személyeket passzív, ellátotti szerepben tartó szemléletnek (pl. nem személyes büdzsére alapozott, a fenntartók és nem a felhasználók által vezérelt, nem reagál rugalmasan az egyéni szükségletekre), ezért a fogalomhasználatban is jelezni kívánjuk a paradigmaváltás szükségességét.

Személyi asszisztenciaként hivatkozunk arra a modellre, amelyben a fogyatékos személy aktív, munkáltatói szerepben jelenik meg, aki saját maga alkalmazza az önrendelkező életét támogató személyeket. A személyi asszisztencia szolgáltatásának kifejezett célja, hogy a fogyatékos emberek kezébe kerüljön a saját életük feletti hatalom (Oliver & Zarb, 1992; Shakespeare, 2006; Hultman és mtsai, 2016; Ratzka, 2004). Amennyiben a fogyatékos személy nem passzív ellátottja, hanem aktív munkáltatója a segítőjének (aki nem a családtagja), lehetőség van arra, hogy ő kontrollálja az életét még abban az esetben is, ha fizikailag egyetlen tevékenységet sem tud önállóan kivitelezni. Az „asszisztencia” elnevezés az üzleti világból került átvételre, olyan példák nyomán, ahol egy hivatásos asszisztens támogat vezetőket, hírességeket (Shakespeare & Porter & Stöckl, 2017).

„A súlyos fogyatékossgal élő személyek mások asszisztenciájától függnek a hétköznapi élet tevékenységeiben mint a személyes higiénia, étkezés, öltözés, háztartási munkák, ház körüli feladatok, a munka és szabadidő, és - amennyiben szükséges - a kommunikáció, a nap strukturálása vagy kognitív és pszichoszociális támogatás. A »személyi asszisztencia« azt jelenti, hogy

- a szolgáltatás finanszírozása a személyhez és nem a fenntartóhoz kötődik,
- a felhasználók a szükségleteikhez, képességeikhez, életkörülményeikhez, preferenciáikhoz és vágyaikhoz illeszkedően, szabadon kiválaszthatják, hogy milyen mértékben szeretnék irányítani a szolgáltatást. A választási lehetőségeik közé tartozik, hogy eldönthetik: ki, milyen tevékenységekben, mikor, hol és hogyan dolgozik nekik.” (Ratzka, 2004, 2-3).

Shakespeare és munkatársai kiemelik, hogy bár kezdetben a mozgalmakban résztvevők számára fontos volt hangsúlyozni, hogy ez a fizetett munkaviszony nem érzelmi kapcsolatokra épül, ma már ennél összetettebb módon tekintünk a személyi asszisztenciában részt vevő emberek kapcsolataira. A kutatási eredmények és felhasználói tapasztalatok alapján (Shakespeare & Porter & Stöckl, 2018) számos vizsgálat helyez hangsúlyt a fogyatékos személy és az asszisztens narratívájára, együttműködésére (lásd: Guldvik & Christensen & Larsson, 2014, Wadensten & Ahlström, 2009). Ennek a fajta társadalmi kapcsolatnak a megalapozott és mély szociokulturális megértése még gyerekcipőben jár (Shakespeare és mtsai, 2017). A legtöbb szerző egyetért azonban abban, hogy hangsúlyos kérdés a PA minőségi működésében, hogy a fogyatékos személy önrendelkező döntéseire alapozva működhessen, valamint

reflektáljon arra a hatalmi helyzetre és abból fakadó elnyomó működésre, amely fogyatékos személyek és rendszerint nem-fogyatékos szakemberek viszonyaiban megjelenik.

Magas támogatási szükséglettel élő személyekkel végzett kutatásaink eredményeként megállapítottuk, hogy az *önrendelkezés* legtöbb definíciója nem alkalmazható minden emberre, mert olyan küszöbfeltételeket támaszt (pl. magas szintű önállóság, önkiszolgálás, önismeret, önreflexió, önérvényesítés, énhatékonyság, valamint problémamegoldó, célkitűzési, döntéshozatali készség, stb.), amelyek nem teljesíthetők vagy csak a fogalmak reinterpretációja esetén értelmezhetők intellektuális fogyatékoság és súlyos fokú mozgáskorlátozottság esetén (lásd Algozzine & Brwoder & Karvonen & Test & Wood, 2001, Deci & Vallerand & Pelletier & Ryan, 1991, Wehmeyer & Field, 2007, Wehmeyer & Kelchner & Richards, 1996). Sőt, az a neoliborális emberkép, amely az éptestű, önálló, aktív, minden támogatástól függetlenül működő, racionális személyt tartja ideálisnak, valójában egyetlen ember világát sem írja le kielégítően. Amennyiben elfogadjuk, hogy minden közösségben élő személy interdependens, egymástól kölcsönös függést jelentő viszonyokban létezik és „(...) a Másikon keresztül válik Énné (...)” (Buber, 1995, 28, o.), valamint „(...) azzá az Énné válik, amilyen Másikként fordulunk felé (...)” (Feuser, 1999, 6. o.), akkor az önrendelkező felnőtt személy képét le tudjuk írni egy új, *posztmodern keretben* (Goodley 2011, 2014, Davis 2013, Könczei & Hernádi 2011, Sándor, 2017, Sándor, 2018, Kunt, 2019).

Fentiek nyomán, *önrendelkezésen* azt a szociokulturális meghatározottságú konstruktumot értjük, ami az ember-mivolt velejárója, attól elválaszthatatlan szükséglet és emberi jog. Kizárólag szociális kontextusban, a másik emberrel való dinamikus egymásra hatás révén értelmezhető. Reflektál arra, hogy az egyén elsődleges okozója és főszereplője lehet-e saját életeseményeinek és összefüggésben áll az életminőség jelenségével (Wehmeyer 2005, Theunissen 2009, Weingärtner 2009 nyomán Sándor, 2017).

1.2. Történeti háttér

A PA szolgáltatásának gyökerei a skandináv országok és az Amerikai Egyesült Államok polgári jogi mozgalmaihoz köthetők (Litvak & Zukas & Heumann, 1987, Pelka, 2012, Waldschmidt, 2003, Ratzka, 1988, Könczei & Hernádi & Kunt & Sándor, 2015).

1968-ban Edward Roberts és társai a Berkeley Egyetemen létrehozták az első olyan programot, amely kezdetben mozgássérült diákok mindennapi támogatásának megszervezését, illetve az egyetem és a diákok számára elérhető akadálymentes lakások hozzáférhetővé tételét célozta meg. Ebből a programból nőtte ki magát az első Önálló Életvitel Központ (Centre for Independent Living). A központ megalakulása pedig az első mérföldöve volt az Önálló Életvitel (Independent Living, továbbiakban IL) mozgalom világszerte történésének (Dejong, 1979). A mozgalmat elsősorban (magukat gyakran „kriplí”-nek nevező) mozgássérült emberek és szövetségeseik hívták életre azért, hogy nagyobb kontrollt gyakorolhassanak az életük fölött, elérjék a diszkriminációmentességet, és inkluzív társadalmak jöjjenek létre, ahol asszisztív technológiákon, egyetemes tervezésen és személyi asszisztenseken keresztül a hozzáférés és részvétel mindenki számára biztosított lehessen (Huys, 2013, Litvak & Zukas & Heumann, 1987).

A központ működési modelljét később átvették más egyetemek, más városok is az USA-ban, és segítői hálókat szerveztek, képzéseket kínáltak az IL kialakítására, illetve megindult a közterek és a közlekedés akadálymentesítése. Összekötöttek egymással hasonló fogyatékossgal élő embereket, hogy segítsék egymást a tapasztalataikkal, illetve jogi és rehabilitációs tanácsadást biztosítottak. Az ezredforduló környékén már több mint 300 hasonló központ alakult Amerikában – szövetségi, állami vagy magánfinanszírozásból (Horváth, 1996). Németországban Uwe Frehse kezdeményezésével és Svédországban Adolf Ratzka (aki maga is a Kaliforniai Egyetemen végzett) vezetésével nyíltak meg az első központok. Ez a szemlélet Magyarországon az 1980-as években jelent meg Könczei György, Gadó Pál, Zalabai Péterné, Zalabai Gábor és dr. Hajdi László munkássága révén (Zalabai 1997, Tájékoztató füzet, 2001).

A fogyatékos emberek és szövetségeseik a segítséget a jogok, a kontroll és az autonómia hívószavai mentén értelmezték újra (Morris, 1993, Hughes & McKie & Hopkins & Watson, 2005). Egyre szervezettebb formában fogtak össze azért, hogy ne intézményekben vagy családjuk kényszerű ellátásában, hanem közösségen belül, közösségi szolgáltatások elérhetővé tételével élhessenek a fogyatékos emberek, ahol választani tudnak az igényeikhez illesztett szolgáltatások közül (Kálmán & Könczei, 2002). Az intézetek bezárásának és ezzel párhuzamosan, a közösségi alapú szolgáltatások bevezetésének követelése egyértelművé tette, hogy az addig centralizált módon, intézményekben működő, ápolást előtérbe helyező megoldások helyébe új szemléletnek kell lépnie. Olyan decentralizált, egyénre szabott és rugalmas szolgáltatásokra volt szükség, amelyek lehetővé tették, hogy a fogyatékossgal élő személyek is a saját otthonaikban élhessenek, függetlenül támogatási szükségletük mértékétől. A szemléletváltás egyik legfontosabb eleme, hogy a fogyatékos személyek passzív ellátotti státuszából aktív állampolgárokká, munkáltatókká válnak, akik többé nem alanyai a jótékony gondozásnak, hanem megrendelői egy támogatói szolgáltatásnak, melynek minőségét ők kontrollálják (Shakespeare és mtsai, 2017, Huys, 2013).

A mozgalom első éveiben az IL feltételének az tűnt, hogy az emberek egyedül tudjanak végrehajtani olyan tevékenységeket, amelyeket szeretnének. Ezért a szolgáltató rendszer is a képességeik fejlesztésére fókuszált (Shakespeare, 2006). Az Önálló Életvitel elnevezés azt sugallhatja, hogy a mozgalom célja napjainkban is az, hogy mindenki autonóm módon, függőségek nélkül éljen. Az IL-mozgalomnak azonban az a célja, hogy a jogok érvényesítésén, személyi asszisztenseken és hozzáférhető fizikai/társadalmi környezetben keresztül éri el a fogyatékos személyek az önállóságot, és ne az önellátáson keresztül. Az IL-mozgalom krédója szerint az Önálló Életvitel nem az önellátás képességét, hanem a saját életünk fölött hozott saját döntéseket jelenti, s azt, hogy ugyanannyi választási szabadságot és kontrollt gyakorolhassanak a fogyatékos emberek, mint amennyit a nem fogyatékos emberek természetesnek és magától értetődőnek vesznek (Vernon & Qureshi, 2000). Az IL filozófiája elismeri, hogy minden ember függőségekben él, és hangsúlyozza, hogy az *Önálló Életvitel* nem azt jelenti, hogy másoktól függetlenül éljünk, hanem hogy a saját életünkkel kapcsolatos döntéseinket és választásainkat magunk hozhassuk meg (ENIL, 2013). Éppen ezért, munkánk alapvető fogalmaként nem az önállóságot, hanem az önrendelkezést jelöljük meg.

1.3. Jogsabályi háttér

Magyarország 2007-ben ratifikálta a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezményt (továbbiakban Egyezmény), melynek az önálló életvitelről és közösségbe való befogadásról szóló 19. cikke kimondja, hogy az önrendelkezési jog megvalósulása érdekében a részes államok

„..b) a fogyatékossgal élő személyek számára hozzáférési lehetőséget biztosítanak többféle otthoni, intézményi és egyéb közösségi támogató szolgálathoz, beleértve azt a **személyes segítséget**, mely a közösségben éléshez és a közösségbe történő beilleszkedéshez, valamint a közösségtől való elszigetelődés és kirekesztődés megelőzése céljából szükséges;...” (2007. évi XCII. tv., 19. cikk, saját kiemelésünkkel)

“...b) Persons with disabilities have access to a range of in-home, residential and other community support services, including **personal assistance** necessary to support living and inclusion in the community, and to prevent isolation or segregation from the community;)...” (Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Article 19, saját kiemelésünkkel).

Összehasonlítva az Egyezmény szövegét a hivatalos angol változattal, látható, hogy a magyar jogsabályban megjelenő *személyes segítség* az angol *Personal Assistance* kifejezés fordítása. Ezt a fordítást a továbbiakban nem használjuk: a magyar szóhasználatban a személyi asszisztencia fogalmának alkalmazása mellett érvelünk. Fontos részlet továbbá, hogy amíg az angol cikkely címében a *függetlenség* kifejezés szerepel („Living independently and being included in the community”), addig a magyar fordítás az *önálló életvitel* fogalmat használja („Önálló életvitel és a közösségbe való befogadás,). Ennek oka elsősorban az, hogy az Independent Living mozgalom megismerését követően, a hazai aktivisták és szakemberek már a korai időszakban, az 1990-es években, Önálló Életvitel mozgalomnak fordították és ezt a kifejezést az Egyezmény magyarra fordított változatának készítésekor már ismerte és használta a fogyatékossgügy. Megfigyelhető az általunk ismert más nyelvek terminológiájában is, hogy azok interpretálják a jelenséget és nem a pontos fordítást alkalmazzák. Így például német nyelven inkább a *Selbstbestimmt Leben/ Selbstbestimmte Lebensführung* (Önrendelkező Élet/Önrendelkező Életvitel) fordítás terjedt el és az Egyezmény német szövege is ezt követi.

Hazánkban már a 2000-es éveket megelőzően a szakmai diskurzus részét képezte az ún. *személyi segítség*, mint szolgáltatás kidolgozása. A 90-es években, többek között Zalabai Gábornak, Jelli Magdolnának és szövetségeseiknek köszönhetően, külföldi mintára és tapasztalatcserére alapozva, elindultak az első kezdeményezések a szolgáltatás kipróbálására. Ennek eredményeként, *a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény*, valamint *a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény* is tartalmazza a személyi segítség fogalmát. *A személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről szóló 1/2000. (I. 7.) SzCsm rendelet* a támogató szolgálatok feladatai közé sorolja a személyi segítői szolgáltatás működtetését.

Fentiek alapján úgy tűnhet, hogy a hazai szabályozás már 2006-ot megelőzően eleget tett a PA szolgáltatás feltételei biztosításának, azonban közelebbről megvizsgálva, világossá válik, hogy a magyar rendszerben személyi segítségnek nevezett ellátási forma nem felel meg az itt bemutatott, eredeti Personal Assistance koncepciónak, mert a gyakorlatban elsősorban forráshiány miatt, számos ponton diszfunkcionálisan és nem megfelelő lefedettséggel működik (Greskovics & Scharle, 2019). Legfontosabb hiányossága, hogy nem érhető el magas támogatási szükséglet esetén a nap 24 órájában, a hét minden napján, nem az egyén választására alapoz, és nem a fogyatékos személy, hanem a fenntartó a munkáltató, ami lényegében kizárja azt, hogy PA-ról beszélhessünk.

A személyi asszisztencia az IL egyik legfontosabb eszköze. Olyan szolgáltatás, amelyet a felhasználó vásárol és alakít ki a saját szükségletei szerint, egyes országokban közvetlen állami finanszírozásból. Célja, hogy a szolgáltatást igénybe vevő felhasználó maga döntsön többek között arról, hogy kiket alkalmaz, hogyan toborozza a segítőköt, hány állandó és hány alkalmi személyi asszisztentst szerződtet, ők napi hány órában dolgoznak nála, melyek a munkaköri feladataik, hogyan, mire képezi ki őket stb.. Fogyatékos emberek beszámolóí alapján a személyi asszisztencia igénybevétele jelentősen hozzájárul életminőségük javulásához, munkavállalásuk lehetővé tételéhez, illetve a társadalmi, kulturális életben való részvételükhöz (Huys, 2013, ENIL, 2015).

2. Módszertan

A desk research egyik típusát, a *kvalitatív, szisztematikus tartalomelemzést* alkalmazzuk tanulmányunkban. A desk research jellemzője, hogy

- nem tartalmaz empirikus kutatást, hanem meglévő dokumentumokra támaszkodik, miközben reflektál azokra,
- nem alakul ki közvetlen kapcsolat a kutató és a kutatás tárgya (valamint alanya) között,
- a keletkezésük időpontjához képest, új perspektívából vizsgálja és szintetizálja a szövegeket (Verschuren & Doorewaard, 2010).

A különböző típusú desk research technikák közül munkánk inkább támaszkodik az irodalomelemzésre, mint az empirikus adatok másodlagos elemzésére, ugyanakkor a tanulmányokból kiemelve bemutat néhány empirikus eredményt is. Módszertani szempontból a forrásokat dokumentumtípus, idő, nyelv, tartalom és célcsoport szempontjából szűkítettük, aminek indoklását az alábbiakban ismertetjük.

A szakirodalmi forrásokat *2006-2019 között (a szöveg elkészítésének időpontjáig)* vizsgáljuk, mert az Egyezmény 2006-os elfogadása egy olyan kezdődátum, ami feltételezésünk szerint világszerte hatással lehetett az új kutatások irányaira. Bár az Amerikai Egyesült Államok és Svédország esetén egyértelmű, hogy nem az Egyezmény aláírása indította el a szolgáltatás kialakítását (különös tekintettel arra, hogy az Amerikai Egyesült Államok e tanulmány megírásának időpontjában sem ratifikálta még a dokumentumot), mégis ez az ENSZ dokumentum olyan nemzetközi,

egységes irányelv, ami globális referenciapontot jelent a fogyatékosügyben. Olyan szövegeket vizsgálunk ebből a periódusból, amelyek tudományos folyóiratokban jelentek meg és/vagy kutatási záróbeszámolók. A kereséshez az EBSCO és JSTOR adatbázisait használtuk fel és csak online elérhető teljes szövegek alapján dolgoztunk.

A forrásgyűjtés időszakában áttekintettük mind a német, mind az angol nyelvű szakirodalmat, azonban olyan nagy elemszámot eredményezett a keresés, hogy további szűkítést végeztünk és jelen munkában *csak az angol nyelvű anyagokra* fókuszálunk. Megjegyezzük azonban, hogy a német szakirodalom esetében az első elemzésünk azt mutatta, hogy 2008-tól vált hangsúlyossá a téma. Ennek feltételezett oka, hogy ekkor jelent meg a személyes büdzsé (vagy személyre szabott költségvetés, lásd: Ruzsics, 2014) koncepciója a német Szociális Törvénykönyvben, ami lehetővé tette a fogyatékos személyek munkáltatóként való megjelenését a rendszerben (Sozialgesetzbuch IX, §29). A szakirodalmak zöme ennek az új finanszírozási formának a kapcsán tárgyalja az asszisztencia szolgáltatás kérdését. *Ez arra utal, hogy Európában a szolgáltatás és finanszírozási forma együttes kezelése rendkívül fontos lehet a paradigmaváltás gyakorlati megvalósítása szempontjából.*

Mivel időbeli és nyelvi szűkítéssel is több száz publikációt találtunk, a témában releváns kifejezések közül kizárólag a *“personal assistance”, “personal assistant”,* vagyis „személyi asszisztencia” és „személyi asszisztens” fogalmakra kapott találatokra fókuszáltunk és nem kerestünk rá más, rokon tartalmakra, annak ellenére, hogy megfigyelhettük az absztraktok alapján, hogy azok is kötődhetnek a PA-hoz. Ilyenek pl.: otthonápolás, hosszantartó gondozás, személyes gondozás, segítői kapcsolat, gondozás etikája, felhasználók által irányított szolgáltatások, önálló életvitel, közösségi alapú szolgáltatások, intézményi férőhely kiváltás, stb. (A kapcsolódó, angol nyelvű fogalmi sokszínűségről, a fogalmak elnyomó jellegéről valamint azok politikai jelentőségéről lásd bővebben Kelly (2011) tanulmányát).

Nem elemezzük azokat a cikkeket sem, amelyek valamilyen más szolgáltatással is kombinálják a personal assistance kifejezést, mint pl. *personal transport assistance* (személyi szállítószolgálat) vagy *personal communication assistance* (személyi kommunikációs asszisztencia). Ezek szorosan kötődnek ugyan a kérdésünkhöz, de inkább olyan asszisztív technológiai fejlesztésekről szólnak, amelyek az eredeti, két vagy több személy együttműködésére alapozott szolgáltatást kiegészítik, bővítik.

Elvégeztünk továbbá egy célcsoportbeli szűkítést is, mert az irodalmak egy része az időskorban kialakuló magasabb támogatási szükséglet kapcsán tárgyalja a szolgáltatást, amely egyes országokban elérhető az idősellátás részeként (Freedman & Spillman, 2014). Nem foglalkozunk a gyermekekre és családjaikra, otthoni és iskolai környezetben értelmezett PA-val sem, ami egyelőre még a skandináv országokban is kevésbé hangsúlyos, mint a felnőttek esetében (Axelsson, 2014, Boren & Granlund & Wilder & Axelsson, 2016, Jenhaug & Askheim, 2018, Schenker & Coster & Parush, 2006). *A felnőtt, fogyatékossgal élő személyeket* emeljük tehát ki a potenciális érintettek köréből, de tisztában vagyunk azzal, hogy a szolgáltatás hazai adaptációja során mind az idős emberek, mind a gyermekek szükségleteit át kell gondolni, a területek érdekvédelmi csoportjainak bevonásával.

A fenti szűkítést követően fennmaradt szövegeket az alábbi elemzési szempontok mentén vizsgáltuk:

- földrajzi közeg,
- téma, problémafelvetés,
- kutatás módszertana,
- legfontosabb következtetések.

3. Eredmények

A tanulmányok áttekintését követően 10 tartalmi csomópontot határoztunk meg:

- *a jelenleg működő asszisztencia modellek helyzetképe és kritikai elemzése, ezen belül a felhasználók vs. fenntartók által irányított megközelítés,*
- személyes büdzsé, közvetlen kifizetésekre alapozó szolgáltatások,
- az ENSZ egyezmény 19. cikke,
- az abúzus jelensége a PA-ban,
- asszisztív technológia mint PA,
- a folyamatban résztvevő személyek narratívái,
- családtagok szerepe,
- PA és meghatározott diagnózisok,
- PA és szexuális asszisztencia,
- PA a munkahelyen.

A tartalmi besorolást követően további szűkítést kellett végeznünk annak érdekében, hogy a szövegek egy részét érdemi kvalitatív vizsgálatnak is alávethesük jelen tanulmányban. Egyfelől azokat a témákat vettük górcső alá, amelyekhez a legtöbb kutatás kötődik, feltételezve, hogy azok kiemelten lényeges, aktualitással bíró kérdéseket vizsgálnak. Másfelől azokra a tartalmakra helyezük először hangsúlyt, amelyeknek részletesebb megismerése véleményünk szerint leginkább hozzájárulhat a szolgáltatás hazai kialakításához és kipróbálásához. Így a továbbiakban azokat az adatokat elemezzük, összesen húsz tanulmány alapján, amelyek a különböző országokban működő személyi *asszisztencia szolgáltatás helyzetképéről, aktuális kérdéseiről* szólnak. Ennek a tartalmi kategóriának egy altémája a *felhasználók és fenntartók által irányított szolgáltatás működési jellemzőinek vizsgálata*. (A tanulmányok összefoglaló táblázatát cikkünk végén közöljük.)

3.1. A tanulmányok általános jellemzői

Húsz olyan tanulmányt találtunk, amely átfogóan tekint az adott ország PA szolgáltatási rendszerére, és elméleti vagy empirikus kutatással vizsgálja annak aktuális kérdéseit.

Elemzési szempontjaink mentén haladva, elsőként kiemeljük, hogy a *földrajzi régió* tekintetében zömében az észak-európai vagy észak-amerikai kutatásokkal talál-

kozhatunk. 9 tanulmány az északi államok (nordic countries), azaz Dánia, Norvégia, Svédország, Finnország, Izland szolgáltatásait elemzi. Mivel szoros a kapcsolat a szűkebb értelemben vett skandináv modellek között, ezért fentiekből 4 cikk kifejezetten Dánia, Norvégia és Svédország különbözőségeire és hasonlóságaira helyezi a hangsúlyt. További 6 kutatás sorolható földrajzi relevanciáját illetően az Amerikai Egyesült Államok területéhez. 1-1 tanulmány kötődik Kanadához, Bulgáriához, Koreához és az Egyesült Királysághoz, 1 cikk pedig egy 25 éves időtávot átfogó részletes forráselemző munka, amelyre - a teljességre törekvés miatt - nem jellemző ilyen típusú lehatárolás. Bár nem tudunk igazolni ok-okozati összefüggést, sejtjük, hogy Skandinávia (kiemelten Svédország) és Észak-Amerika (kiemelten az Egyesült Államok) jelenléte azért domináns ilyen kis minta esetén is, mert annak ellenére, hogy nem mindegyik államuk rendelkezik régóta törvényi kerettel a PA-ra vonatkozóan, a támogatási rendszereikben már több évtizedes hagyománya van ennek a szolgáltatási formának. (Az európai helyzet részletesebb elemzéséhez lásd még a - jelen tanulmányban nem vizsgált - 2013-ban és 2015-ben született ENIL riportokat).

A különböző országok szolgáltatási rendszerének *tartalmi és módszertani szempontú megközelítésében* dominál az összehasonlításra irányuló vizsgálat, mert 7 kutatás szól az északi államok szabályozásának különböző szintű komparatív áttekintésével. További 2 kutatást találtunk Svédország PA szolgáltatásáról, elméleti és empirikus megközelítésben. Ezek zömében desk research típusú, szabályozást elemző munkák, de találunk köztük kvalitatív tartalomelemzést is, emancipatív kutatási keretben (ez azt jelenti, hogy a kutató maga is fogyasztó személy). Összességében elmondható, hogy az északi államok általános kihívása, amely részben generálja ezeket a vizsgálatokat, hogy az egyes országok elköteleződése erős a PA biztosítása iránt, azonban lokális szinten nem mindig biztosított erre a forrás, illetve megfelelő infrastruktúra. Ez nagy regionális különbségeket okoz, ami hátrányt jelenthet, ha pl. valaki elköltözik egy másik megyébe, körzetbe.

Az Amerikai Egyesült Államok kutatásai főként az egyik legfontosabb biztosítási keret, a Medicaid által finanszírozott PA szolgáltatásról szólnak. Tekintettel arra, hogy ebben az országban jelentősen több felhasználóról beszélünk, indokoltnak tekinthető, hogy a választott módszertan, egy desk research alapú kutatást kivéve, minden esetben kvantitatív, kérdőíves vizsgálatra vagy nemzeti adatbázisokra támaszkodó másodlagos elemzés. Ezekben nagy hangsúlyt fektetnek az egyes szolgáltatási modellek gazdasági hatékonyságára, de a felhasználók életminőségére gyakorolt hatásaira is.

A Kanadában és az Egyesült Királyságban született mindkét tanulmány kvalitatív, interjú alapú kutatás, amelyek célja feltárni a felhasználók és asszisztensek tapasztalatait, valamint a köztük lévő kapcsolat minőségi elemeit. Mind a koreai, mind a bolgár vonatkozású cikk a PA szolgáltatásra való jogosultságról szól. A koreai szerzők a jogosultság felmérési lehetőségeiről szóló kvantitatív vizsgálatot, a bolgár szerző pedig desk research alapú kutatást ismertet. Ezek mellett egyetlen olyan szöveget találtunk, amely földrajzi határookra tekintet nélkül, teljességre törekvő szisztematikus elemzést ad a mozgáskorlátozottsággal és intellektuális fogyatékossgal élő felnőtt személyek és a PA kapcsolatáról, 1980 és 2005 közötti

időszakot vizsgálva. Ez a kutatás, bár az általunk kijelölt időkereten kívül eső időszak eredményeit dolgozza fel, bekerült az elemzett források körébe, mert 2008-ban jelent meg és rendkívül széleskörű áttekintést ad az addig elérhető kutatási eredményekről.

3.2. Helyzetkép és javaslatok a működő személyi asszisztencia rendszerekről

A fejezet a felhasznált tanulmányok alapján kiemelten azt a kérdést járja körbe, hogy mi jellemzi a személyi asszisztencia szolgáltatásokat, illetve, hogy milyen nehézségeket tapasztalnak meg a benne résztvevők, és milyen javaslatokat fogalmaznak meg a szolgáltatás fejlesztésére.

A PA-jogosultság megítélésének folyamatát elemezve a koreai és a bolgár tanulmány egyaránt felhívja a döntéshozók figyelmét arra, hogy az a klasszifikációs technika, amely alapján PA-szolgáltatást kaphat egy ember, és amely a sérülésének súlyosságától és típusától függ, komoly átgondolást és változtatást igényel. Nem csupán évente benyújtott, kiterjedt dokumentációra van szükség a PA-igényléséhez, hanem átláthatatlan és bürokratikus nehezített az ügymenet. Az eljárás során a klasszifikációt végző szakemberek a képességeket pontokká alakítják, a pontokat rangsorolják és a rangsort átszámítják arra, hogy hetente hány óra személyi asszisztencia igénybevételére jogosult az adott személy (Mladenov, 2016). A szolgáltatásra való jogosultság megítélésének folyamata továbbá figyelmen kívül hagyja a különböző fogyatékoságok jellemzőit, amellyel meggátolja azt, hogy a PA-szolgáltatások egyéni szinten mindig az adott, valós szükségletek alapján legyenek kialakítva (Lee & Romero & Hong & Park 2018).

Az eltérő klasszifikációs eljárások ahhoz is hozzájárulhatnak, hogy az amerikai tanulmányokban egymásnak ellentmondó adatokat találunk arról, hogy kb. hány ember igényelhet személyi asszisztenciát. Kaye, Harrington és LaPlante 2010-es tanulmánya szerint az USA-ban 10,9 millió embernek van szüksége hosszútávú támogatásra, akik közösségi alapú intézményes közegben élnek és további 1,8 millió, elsősorban idős embernek, akik ápoló otthonokban laknak. A közösségi alapú szerveződésekben élők mindössze 13%-a kap fizetett segítséget (Kaye & Harrington & LaPlante, 2010). Powers-Sowers és Singer 2006-os tanulmánya azonban úgy becsüli, hogy az Amerikai Egyesült Államokban 3,6 millió embernek van szüksége segítségre a mindennapi tevékenységeinek az elvégzéséhez, amely során nem csupán személyi asszisztencia szolgáltatásokat, hanem ún. *Cash and Counseling* és *Brokered Support* szolgáltatásokat is igénybe vesznek (Powers-Sowers & Singer, 2006).

A fizetett szolgáltatások anyagi hátterét elsősorban a Medicaid vagy a Medicare egészségügyi biztosítási csomag fedezi az USA-ban, amely állami infrastrukturális támogatás mellett komoly lehetőségeket rejtene magában asszisztensek alkalmazására, a valóságban azonban mégis könnyebben elérhetőek általa az intézményi és nem az otthoni ellátások (Ruttner & Irvin, 2013).

Több tanulmány is rámutat arra, hogy nehéz pontos becsléseket készíteni arról, hogy mennyivel kerülne többbe, vagy kevesebbe egy-egy állam számára, hogyha a lakóotthonok és ápoló otthonok helyett személyi asszisztenseket biztosítanának az embereknek. Kaye, Harrington és LaPlante azonban redisztribúciós eljárásokat

sürgetnek, rámutatva arra, hogy az ápoló otthonokban élő emberek ellátásának kiadásai fejenként ötször magasabbak, mint a közösségi szolgáltatást kapó emberek asszisztencia-költségei (Kaye & Harrington & LaPlante, 2010). Más amerikai szerzők kiemelik, hogy az egymásnak ellentmondó, vagy hiányos eredmények fő oka az, hogy valójában kevés vizsgálat érhető el azzal kapcsolatban, hogy más szolgáltatásokhoz képest milyen téren és mennyivel növeli az életminőséget a személyi asszisztencia, illetve, hogy valóban mennyibe kerül más, akár bentlakásos szolgáltatásokhoz képest (Mayo-Wilson & Montgomery & Dennis, 2008).

Hedrik és munkatársai kihangsúlyozzák, hogy felsőoktatási intézmények közül személyi asszisztenciát elsősorban a mester-képzést nyújtó egyetemek, illetve a tudományegyetemek tesznek elérhetővé. Az üzleti és műszaki képzést biztosító iskolák, illetve a BA stúdiumokat kínáló intézményekben kevésbé elérhetőek a személyi asszisztencia szolgáltatások, amely komoly hiányossága a felsőoktatási rendszer szolgáltatásainak (Hedrik, és mtsai, 2012).

A személyi asszisztencia rendszerének fejlesztése mellett a munkáltató-asszisztens kapcsolatok tudatos reflexiójára és kutatásának fontosságára is felhívja a figyelmet Shakespeare és kutatócsoportja (2018), rámutatva a kapcsolat érzelmi, szociális és kulturális dinamikáira és a szerepek tisztázásának, illetve a kölcsönös kommunikáció egyértelműsítésének fontosságára (Shakespeare és mtsai, 2018). A hazai munkáltatói, felhasználói szerepek, illetve modellek leírására, illetve nemzetközi tanulságok adaptálására kizárólag a magyar jogszabályi és szociokulturális specifikumok feltárása és elemzése után kerülhet sor.

A skandináv államokban a személyi asszisztencia szolgáltatások terén a trendek hullámmása figyelhető meg. Egyidőben épülnek nagyobb lakóotthonok és a PA szolgáltatás is egyre szélesebb körben válik elérhetővé. A politikai lendület, a lobbitevékenységek és a mozgalom intenzitásának újbóli felélesztésére invitálják egymást fogyatékos emberek és szövetségeseik (Tøssebro és mtsai, 2012). A PA felhasználó közösségének ilyen jellegű önmegerősítésére és a lendület visszanyerésére alkalmas felület pl. egy online fórum, amelynek kizárólag személyi asszisztenssel dolgozó fogyatékos emberek a tagjai. A tapasztalatok, vélemények, reflexiók és nézeteltérések egy olyan tudásbázist hoznak létre, amely a sorstársi, azaz ún. peer támogatás egyik középpontja lehet (Anderberg, 2007).

A PA felhasználók tudása és tapasztalatai, illetve az eltérő igényeik megfogalmazása által a szolgáltatásokat kínáló piacán bővülés, fejlődés és hibridizáció figyelhető meg Skandináviában. Az eltérő elvárások a piaci versenyben három alapvető érték mentén fogalmazódtak meg, ezek a *hatalommal való felruházás (empowerment)*, a *rugalmasság* és a *szakmaiság*. Ezek köré épülnek az eltérő szervezeti identitások, ami azt jelenti, hogy a szolgáltatók különböző felhasználók felé irányítják a specifikált szolgáltatásaikat (Andersen & Hugemark & Bjelke, 2014).

A skandináv országokban működő különböző PA rendszerek komoly tanulási lehetőséget kínálnak egymásnak, kölcsönös hatást gyakorolva. A PA szolgáltatásokat mindegyik állam a fogyasztók által irányított piaci szolgáltatások fejlődésének egy sarokpontjaként kezeli, azonban mindegyik országban az figyelhető meg, hogy a döntéshozó hatóságok erősebb szabályozást szeretnének a személyi asszisztencia

működési folyamata köré fogni, mint a felhasználók (Askheim & Bengtsson & Bjelke, 2014). A jóléti államok standardizáló, centralizáció, merev bürokratikus működésének következménye az erősebb szabályozás megvalósításának kiváncsága a hatóságok részéről. A felhasználók azonban a folyamat pontos, központi szabályozását nem látják életszerűnek és saját döntési körük, emberi jogaik és méltóságok korlátozásának érzik. Habár Svédország kiterjedt jogokat és választási lehetőségeket biztosított a felhasználók számára, norvég mintára szigorítani kívánja az állami kontrollt a PA-szolgáltatások folyamata felett. Norvégia ezzel egyidejűleg kiterjeszteni tervezi a felhasználók körét (Askheim, 2008).

A skandináv PA rendszerben megkerülhetetlen kérdésként fogalmazódik meg az, hogy miként tud az állam PA-t biztosítani úgy, hogy közben decentralizálja a kivitelezés felelősségét önálló és független helyi önkormányzatoknak? Ez az eljárás rávilágít a feszültségre és ellentmondásokra a bürokratikus decentralizáció és az emberi jogi elköteleződések között (Brennan & Rice & Traustadóttir & Anderberg, 2016). További feszültséget generál, hogy a különböző országok eltérően értelmezik az aktív állampolgárságot, így különféle jogi alapot biztosítanak hozzá, ami eltérő szektorokat és szerveződésekkel aktiválható. Svédország például erős jogi alapokat biztosít, azonban implicit feltételeket szab a felhasználók körével kapcsolatban. Norvégia és Dánia ezzel szemben gyengébb jogi körülhatárolással és rendszerrel élve, ám nagyon konkrét feltételeket állít fel arról, hogy kik vehetik igénybe a szolgáltatást (Christensen & Guldvik & Larsson, 2013).

Mindezek az eredmények felhívják a figyelmünket arra, hogy több kutatásra, összegzésre és tapasztalat gyűjtésre van szükség (Clevnert & Johansson, 2008) a személyi asszisztencia rendszerének jogi alapjaival, elérhetőségével, szolgáltatási és felhasználási jellemzőivel és az emberi viszonyokban megbúvó hatalmi dinamikákkal kapcsolatban, hiszen a rendszer működtetésében számos kérdés, kritika felmerül nemzetközi szinten. A rendszer kialakításának szükségessége azonban nem megkérdőjelezhető.

4. Diskusszió

4.1. Limitációk

Vizsgálatunkat számos tényező korlátozza, melyek közül kiemeljük, hogy nem vizsgáltunk meg minden elérhető egyetemi adatbázist és emellett szigorú szűrőket alkalmaztunk, hiszen nyilvánvalóvá vált, hogy a keresett kulcsszavak többszintű korlátozás nélkül több száz tanulmányhoz vezetnek, amelyek feldolgozásához nem áll rendelkezésünkre jelenleg erőforrás. Mivel munkánkat első indító elemzésnek szánjuk, nem törekedtünk az általunk ismert összes nyelv szövegeinek áttekintésére és nem vettünk figyelembe minden releváns fogalmat, amely kapcsolódik a témánkhoz. A továbbiakban szeretnénk ezen változtatni és bevonni az ismert rokon fogalmakat is, mert az IL egy olyan, elsősorban ambuláns, közösségi alapú szolgáltatáscsomag, amelynek a többi szolgáltatási lába is szükséges a személyi asszisztencia megfontolt bevezetéséhez.

Munkánk érvényességét limitálhatja, hogy nemcsak Magyarországon zajlik vita arról, hogy a személyi segítség fogalma valóban lefedi-e azt a modellt, amelyre a szövegben személyi asszisztenciaként hivatkozunk. Több szövegben megjelennek olyan kifejezések és mögöttük álló szolgáltatások, amelyek formailag PA-nak tűnnek, azonban tartalmilag inkább közel állnak a házi gondozás szemléletéhez. Nagyobb kutatások esetén továbbá belekerülhettek olyan szolgáltatási megoldások is a PA-ról szóló elemzésekbe, amelyekről tudjuk, hogy a gyakorlatban nem fedik le azt. Egy konkrét példát biztosan ki tudtunk így szűrni: „2006 júniusában megkerestük 14 ország releváns kormányzati irodáját, amelyekről tudtuk, hogy a személyi asszisztencia számukra közzismert szolgáltatás (UK, Dánia, Olaszország, Svájc, Svédország, Franciaország, Ausztria, Finnország, Belgium, USA, Magyarország, Németország, Norvégia); 66 válasz érkezett be.” (Mayo-Wilson és mtsai, 2008, 7.o., saját kiemelésünkkel). Látható, hogy a magyar példa más, olyan államok mellett jelenik meg, amelyek évtizedek óta élen járnak a közösségi alapú, felhasználók bevonásával tervezett támogató szolgáltatások működtetésében, míg a hazai modell esetében egyértelműen nem erről van szó.

További korlát jelen tanulmány módszertani kontextusában, hogy a kvalitatív tartalomelemzés igénye miatt nem mutatjuk be a szűrési feltételeknek megfelelő összes cikket, azonban azokra, egy vagy több tanulmányban szeretnénk a későbbiekben visszatérni. Nem ismertettük továbbá a jelenlegi kereséstől függetlenül a látókörünkbe került könyvek, kutatási záróbeszámolók és a mozgalmi tevékenység nyomán létrejött eredményeket, amelyek többek között az ENIL és a svéd Independent Living Institute adatbázisaiban érhetők el.

4.2. Összegzés és következtetések

A feldolgozott tanulmányok egyértelműen rámutatnak arra, hogy megfelelő, az Önálló Életvitel Mozgalom elveit követő és emberképét tiszteletben tartó jogi háttér, törvényi és rendeleti keretek nélkül egyetlen országban sem működtethető igazán eredményesen a személyi asszisztencia szolgáltatásának rendszere. Magyarország még az ehhez kapcsolódó törvényi háttér pontosítása előtt áll.

Fogyatékos emberek beszámolóí alapján a személyi segítség igénybevétele hozzájárul életminőségük javulásához, a társadalmi, kulturális életben való részvételükhöz, illetve munkavállalásuk lehetővé tételéhez. Ennek a részvételnek az egyénre, közösségre és társadalomra gyakorolt átalakító hatása elementáris fontosságú a valós részvételi demokrácia eléréséhez. Ez a társadalmi transzformáció, a közösségi alapú személyi asszisztencia szolgáltatása pedig a tanulmányok többségének tanulsága szerint financiálisan kedvezőbb az állam számára, mint az intézményi ellátás. A lokális szinten szerveződő szolgáltató központok és hálózatok azonban kizárólag elkötelezett és stabil állami támogatás, anyagi átcsoportosítások mellett működhetnek eredményesen.

A szolgáltatás felépítésének és működtetésének gyakorlati részleteiről komoly viták figyelhetők meg nemzetközi szinten, amelyek átfogóbb kifejtésére az elkövetkezőkben vállalkozunk. Az azonban minden IL-szemléletű szolgáltatás alapvetése, hogy e központok és hálózatok kialakításában elengedhetetlen, hogy fogya-

tékos emberek is részt vegyenek vezető szerepben. Minden sikeres külföldi kezdeményezés lángra lobbantója és motorja az érintett emberek és szövetségeseik elszántsága és ön-felhatalmazása, illetve egymásnak átadott és gyarapított tudása és hite abban, hogy összefogva képesek megteremteni hazájukban a felhasználó által irányított PA-szolgáltatást. Ennek az összefogásnak és közös munkának egyik lépése jelen cikkünk is.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnénk a hazai Önálló Életvitel mozgalom minden egyes tagjának megköszönni azt, amit a személyi asszisztencia szolgáltatás kialakításáért tett. Nélkülük ez a tanulmány nem születhetett volna meg.

Irodalomjegyzék

Algozzine, B., Browder, D., Karvonen, M., Test, D. W. és Wood, W. M. (2001). Effects of Interventions to Promote Self-Determination for Individuals with Disabilities. *Review of Educational Research*, 71, 219–277.

Anderberg, P. (2007). Peer assistance for personal assistance: analysis of online discussions about personal assistance from a Swedish web forum for disabled people. *Disability & Society*, 22, 251–265.

Andersen, J., Hugemark, A. & Bjelke, B. R. (2014). The market of personal assistance in Scandinavia: hybridization and provider efforts to achieve legitimacy and customers. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16, 34–47.

Askheim, O. P. (2008). Personal Assistance in Sweden and Norway: From Difference to Convergence? *Scandinavian Journal of Disability Research*, 10, 179–190.

Askheim, O. P., Bengtsson, H. & Bjelke, B. R. (2014). *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16, 3–18.

Axelsson, A. K. (2014). The Role of the External Personal Assistants for Children with Profound Intellectual and Multiple Disabilities Working in the Children's Home. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 28, 201–211.

Boren, T., Granlund, M., Wilder, J., & Axelsson, A. K. (2016). Sweden's LSS and Social Integration: An Exploration of the Relationship between Personal Assistant Type, Activities, and Participation for Children with PIMD. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 13, 50–60.

Brennan, C., Rice, J., Traustadóttir, R., & Anderberg, P. (2016). How can states ensure access to personal assistance when service delivery is decentralized? A multi-level analysis of Iceland, Norway and Sweden. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19, 334–346.

Buber, M. (1995). *Ich und Du*. 11. Auflage. Stuttgart: Reclam.

Charlton, J. I. (2000). *Nothing about us without us. Disability Oppression and Empowerment*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

- Christensen, Guldvik & Larsson, (2013). Active social citizenship: the case of disabled peoples' rights to personal assistance. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16, 19-33.
- Clevnert, U., & Johansson, L. (2008). Personal Assistance in Sweden. *Journal of Aging & Social Policy*, 19, 65-80.
- Davis, L. J. (2013). *The End of Normal. Identity in a Biocultural Era*. Michigan: The University of Michigan Press.
- Deci, E. L., Vallerand, R. J., Pelletier, R. G., & Ryan, R. M. (1991). Motivation and Education: The Self-Determination Perspective. *Educational Psychologist*, 263, 325-346.
- Dejong, G. (1979). Independent Living: From Social Movement to Analytic Paradigm. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 60, 435-446.
- European Network on Independent Living 2013. *Personal Assistance Services in Europe*. Letöltve 2019. 10. 13-án: <https://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/06/European-Survey-on-Personal-Assistance-Final.pdf>
- European Network on Independent Living 2015. *Personal Assistance Services in Europe* Letöltve 2019. 10. 13-án: <https://www.enil.eu/wp-content/uploads/2012/06/Personal-Assistance-Service-in-Europe-Report-2015.pdf>
- Feuser, G. (1999). Integration – eine Frage der Didaktik einer Allgemeinen Pädagogik. *Behinderte in Familie, Schule und Gesellschaft*, 1. Letöltve 2019. 10. 13-án: <http://bidok.uibk.ac.at/library/beh1-99-frage.html>
- Freedman, V. A., & Spillman, B. C. (2014). Disability and Care Needs Among Older Americans. *The Milbank Quarterly*, 92, 509-541.
- Goodley, Dan (2011). *Disability Studies: An Interdisciplinary Introduction*. London: SAGE.
- Greskovic B. & Scharle Á. (2019). *A szociális alapszolgáltatások lehetséges bővítésének költségei*. Budapest: Budapest Intézet, TASZ. Letöltve 2019. 10. 13-án: http://www.budapestinstitute.eu/BI_otthon%C3%A1pol%C3%A1s_TASZ_final.pdf
- Guldvik, I., Christensen, K., & Larsson, M. (2014). Towards solidarity: working relations in personal assistance. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 16, 48-61.
- Hedrick, B. N., Stumbo, N. J., Martin, J. K., Martin, L. G., Nordstrom, D. L. & Morrill, J. H. (2012). Personal Assistant Support for Students with Severe Physical Disabilities in Postsecondary Education. *Journal of Postsecondary Education and Disability*, 25, 161 - 177.
- Hernádi I., Könczei Gy., Sándor A., & Kunt Zs. (2016). Előhang: Hogyan gondolkodik a kutatócsoportunk? In Könczei Gy. & Hernádi I. (szerk.) *Az esélyegyenlőségtől a Taigetoszig. Fogyatékoságtudományi eredmények a "másik" oldal megértéséhez* (pp. 11-27). Budapest: L'Harmattan
- Horváth K. (1996). Az önálló életre felkészítő rehabilitációs központok. Székesfehérvár. *Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége lapja*, 16(6).

- Hughes, B., McKie, L., Hopkins, D. & Watson, N. (2005). Love's labors lost? Feminism, the disabled people's movement and an ethic of care. *Sociology*, 39(2), 259–275.
- Hultman, L., Forinder, U. & Pergert, P. (2016). Assisted normality – a grounded theory of adolescent's experiences of living with personal assistance. *Disability And Rehabilitation*, 38(11), 1053–1062.
- Huys, J. (2013). Independent Living through Personal Assistance: A European overview. 2013. április 18-án, Helsinkiben elhangzott előadás.
- Jenhaug, L., & Askheim, O. P. (2018). Empowering Parents as Co-producers: Personal Assistance for Families with Disabled Children. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20, 266-276.
- Kaye, S. H., Harrington, Ch. & LaPlante, M. P. (2010). Long-Term Care: Who Gets It, Who Provides It, Who Pays, And How Much? *Health Affairs*, 29, 11-21.
- Kálmán Zs. & Könczei Gy. (2002). *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Budapest: Osiris.
- Kelly, Ch. (2011). Making 'care' accessible: Personal assistance for disabled people and the politics of language. *Critical Social Policy*, 31, 562–582.
- Könczei Gy. & Hernádi I. (2011). A fogyatékoságtudomány főfogalma és annak változásai. Hipotetikus kísérlet rekonstrukcióra. In Nagy Zita É. (szerk.) *Az akadályozott és az egészségkárosodott emberek élethelyzete Magyarországon. Kutatási eredmények a TÁMOP 5.4.1 projekt Kutatási pillérében* (pp. 7-28). Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- Könczei Gy., Hernádi I., Kunt Zs., & Sándor A. (2015). *A fogyatékoságtudomány a mindennapi életben*. Budapest: BME Tanárképző Központ. Letöltve 2019. 10. 13-án: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412b2/2013-0002_a_fogyatekosagatudomany_a_mindennapi_életben/FM/sfmjs33g.htm
- Kunt Zs. (2019). KAPCSOLÓDÁSOK - Személyi segítség és együttműködés a fogyatékoságtudomány és a kulturális antropológia találkozásainak tükrében Doktori disszertáció. Budapest: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola.
- Lee, M. J., Romero, S., Hong, I., & Park, H. Y. (2018). Evaluating Korean Personal Assistance Services Classification System. *Annals of Rehabilitation Medicine*, 42, 758-766.
- Litvak, S., Zukas, H., & Heumann, J. (1987). *Attending to America: Personal Assistance for Independent Living. A Survey of Attendant Service Programs in the United States for People of All Ages with Disabilities*. Berkeley: World Institute on Disability. Letöltve 2019. 10. 13-án: <https://worldinstituteondisabilityblog.files.wordpress.com/2016/01/attending-to-america.pdf>
- Mayo-Wilson, E., Montgomery, P., & Dennis, J. A. (2008). Personal assistance for adults (19-64) with both physical and intellectual impairments (Review). *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2.
- Mladenov, T. (2016). *Journal of Aging & Social Policy*, 19, 65-80.
- Morris, J. (1993). *Independent Lives? Community Care and Disabled People*. Basingstoke: Macmillan.

[n.sz.] (2001). Tájékoztató füzet. Budapest: Motiváció Alapítvány. <http://www.c3.hu/~motiv/magyar/motivacio.pdf>. Letöltve: 2017.03.03.

Oliver, M. & Zarb, G. (1992). *Personal assistance schemes*. London: Greenwich Association of Disabled People. Ltd.

Pelka, F. (2012). *What We Have Done. An Oral History of the Disability Rights Movement*. Amherst and Boston: University of Massachusetts Press.

Powers, L. E., Sowers, J-A., & Singer, G. H. S. (2006). A Cross-Disability Analysis of Person-Directed, Long-Term Services. *Journal of Disability Policy Studies*, 17, 66–76.

Ratzka, A. (1988). Aufstand der Betreuten: Selbstrespekt als Richtschnur. In A. Mayer & J. Rütter (Ed.). *Abschied vom Heim, Erfahrungsberichte aus Ambulanten Diensten und Zentren für Selbstbestimmtes Leben*. München: AG-SPAK. Letöltve 2019. 10. 13-án: <http://www.independentliving.org/docs4/ratzka88a.htm>

Ratzka, A. (2004). "Model National Personal Assistance Policy." *A project of the European Center for Excellence in Personal Assistance (ECEPA)*. Letöltve 2019. 10. 13-án: www.independentliving.org/docs6/ratzka200410a.html

Ruttner, L., & Irvin, C. V. (2013). Implications of State Methods for Offering Personal Assistance Services. *Mathematica Policy Research*, Brief 18.

Ruzsics I. (2014). A személyre szabott költségvetés – a felnőtt értelmileg akadályozott személyek társadalmi integrációjának egy eszköze. *Esély*, 1, 80-91. Letöltve 2019. 10. 13-án: http://www.esely.org/kiadvanyok/2014_1/ruzsics.pdf

Sándor A. (2017). "Úgy kell kezelni őket, mintha tényleg igazi felnőttek lennének..." Magas támogatási szükségletű személyek önrendelkezésének lehetőségei és korlátai. *Esély*, 2, 29-54. Letöltve 2019. 10. 13-án: http://www.esely.org/kiadvanyok/2017_2/Esely_2017-2_3_Sandor_Ugy_kell_kezeln.pdf

Sándor A. (2018). *Magas támogatási szükséglettel élő személyek önrendelkezési lehetőségei*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE PPK Neveléstudományi Doktori Iskola.

Schenker, R., Coster, W., & Parush, S. (2006). Personal assistance, adaptations and participation in students with cerebral palsy mainstreamed in elementary schools. *Disability and Rehabilitation*, 28, 1061-1069.

Shakespeare, T. (2006). *Disability Rights and Wrongs*. London: Routledge

Shakespeare, T. (2006). *Disability Rights and Wrongs*. London: Routledge

Shakespeare, T. Porter, T., & Stöckl, A. (2017). *Personal Assistance Relationships Power, ethics and emotions*. Norwich: University of East Anglia. Letöltve 2019. 10. 13-án: <https://www.skillsforcare.org.uk/Employing-your-own-care-and-support/Resources/Information-for-local-authorities-NHS-and-support/Reports-and-research/Personal-assistance-relationships-study-June-2017/Personal-assistance-relationships-research-report.pdf>

- Shakespeare, T. Porter, T., & Stöckl, A. (2018). Metaphors to work by: the meaning of personal assistance in England. *International Journal of Care and Caring*, 2, 165-179.
- Swain, J., French, S., & Cameron, C. (2003). *Controversial issues in a disabling society*. Berkshire: Open University Press
- Theunissen, G. (2009). *Empowerment und Inklusion behinderter Menschen. Eine Einführung in Heilpädagogik und Soziale Arbeit*. Freiburg: Lambertus.
- Tøssebro, J., Bonfils, I. S., Teittinen, A., Tideman, M., Traustadóttir, R., & Vesala, H. T. (2012). Normalization Fifty Years Beyond—Current Trends in the Nordic Countries. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 9, 134-146.
- Vernon, A. & Qureshi, H. (2000). Community Care and Independence: Self-Sufficiency or Empowerment? *Critical Social Policy*, 63, 255-276.
- Verschuren, P., & Doorewaard, H. 2010. *Designing a research project*. The Hague: Eleven International Publishing.
- Wadensten, B. & Ahlström, G. (2009) Ethical Values in Personal Assistance: narratives of people with disabilities. *Nursing Ethics*, 16, 759-774.
- Waldschmidt, A. (2003). *Selbstbestimmung als behindertenpolitisches Paradigma – Perspektiven der Disability Studies*. *Politik und Zeitgeschichte*. Bundeszentrale für Politische Bildung. Letöltve 2019. 10. 13-án: <http://www.bpb.de/apuz/27792/selbstbestimmung-als-behindertenpolitisches-paradigmaperspektiven-der-disability-studies>
- Wehmeyer, M. L., Kelchner, K., & Richards, S. (1996). Essential Characteristics of Self Determined Behavior of Individuals With Mental Retardation. *American Journal on Mental Retardation*, 100, 632-642.
- Wehmeyer, M. L. (2005). Self-determination and Individuals with Severe Disabilities: Re-examining Meanings and Misinterpretations. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30, 113-120.
- Wehmeyer, M. L. és Field, S. (2007). *Self-Determination. Instructional and Assessment Strategies*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- Weingärtner, C. (2009). *Schwer geistig behindert und selbstbestimmt*. Freiburg: Lambertus.
- Zalabai P. (1997). Önálló életvitel és személyi segítség. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 8(5), 57-70.

1. táblázat: A szisztematikus irodalomelemzés alapjául szolgáló adatok összegzése

Szerző	Cím	Bibliográfiai adatok/ Vizsgálat földrajzi helye	Téma és kutatási design	Legfontosabb következtetések
Anderberg, P.	Peer assistance for personal assistance: analysis of online discussions about personal assistance from a Swedish web forum for disabled people	Disability & Society, 22, 251–265. 2007.	PA fórum ötvözött módszertanú tartalomelemzése, emancipatív kutatás	a tárgyalt témák gyakorlatias kérdésekre irányulnak, főként a PA-val kapcsolatos mindennapos problémákra
		Svédország		
Andersen, J., Hugemark, A., Bjelke, B.R.	The market of personal assistance in Scandinavia: hybridization and provider efforts to achieve legitimacy and customers	Scandinavian J of Disability Research, 16, 34–47. 2014.	3 skandináv modell vizsgálata és 275 szolgáltató bemutatkozásának tartalomelemzése	szolgáltatók alakulnak ki, amelyek hibrid, kvázi-piacot hoznak létre; Svédország és Norvégia fenntartja az állami szolgáltatást, Dánia nem engedélyez állami fenntartót
		Dánia, Norvégia, Svédország		
Askheim, O.P., Bengtsson, H., Bjelke, B.R.	Personal assistance in a Scandinavian context: similarities, differences and developmental traits	Scandinavian J of Disability Research, 16, 3–18. 2014.	3 skandináv modell bemutatása desk research alapján	a felhasználók számának különbségei miatt, az országok modelljei eltérnek az állami és piaci szerepvállalás mértéke szerint
		Dánia, Norvégia, Svédország		
Askheim, O.P.	Personal Assistance in Sweden and Norway: From Difference to Convergence?	Scandinavian J of Disability Research, 10, 179–190. 2008.	2 skandináv modell bemutatása desk research alapján	Svédország erősebben alapoz a fogyasztói megközelítésre, Norvégia paternalista; a két modell várhatóan közelít egymáshoz
Bonfils, I.S. & Askheim, O.P.	Empowerment and personal assistance – resistance, consumer choice, partnership or discipline?	Scandinavian J of Disability Research, 16, 62–78. 2014.	3 skandináv modell bemutatása desk research alapján	az állam egyre jobban bevonja a fogyasztókat a co-production módszereivel, ami a fogyatékos emberek kritikus hangjának gyengülésével járhat
		Dánia, Norvégia, Svédország		
Brennan, C., és mtsai	How can states ensure access to personal assistance when service delivery is decentralized? A multi-level analysis of Iceland, Norway and Sweden	Scandinavian J of Disability Research, 19, 334–346. 2016.	3 északi modell bemutatása 37 félig strukturált kvalitatív, szakértői interjú alapján (47 szakpolitikai szakértő, aktivista)	a többszintű kormányzati szabályozás megnehezíti az állam ENSZ egyezményben vállalt felelősségének teljesítését; a költségek megosztása állami és önkormányzati szinten változó
		Izland, Norvégia, Svédország		
Christensen, K., Guldvik, I., Larsson, M.	Active social citizenship: the case of disabled peoples' rights to personal assistance	Scandinavian J of Disability Research, 16, 19–33. 2013.	3 skandináv modell elemzése a PA-ra való jogosultság szempontjából, desk research alapján	minden országban felhasználói bevonódást igényel a PA-ra való jogosultság megállapítása
Clevnert, U. & Johansson, L.	Personal Assistance in Sweden	J of Aging & Social Policy, 19, 65–80. 2007.	a svéd modell elemzése desk research alapján	a PA jobb életminőséghez vezet; a társadalombiztosítás és önkormányzatok számára nehezen implementálható a szolgáltatás komplexitása miatt
		Svédország		

Tøssebro, J. és mtsai	Normalization Fifty Years Beyond—Current Trends in the Nordic Countries	J of Policy and Practice in Intellectual Disabilities, 9, 134–146. 2012. Norvégia, Svédország, Dánia, Finnország, Izland	5 északi ország kutatásainak összehasonlítása, 2000 után, intellektuális fogyatékosággal élő személyek esetén	minden országban közös nehézség az állami szintű elköteleződés és szerepvállalással szemben a helyi szintű, gyakorlati megvalósulás
Kaye, S. H., Harrington, Ch. & LaPlante, M. P.	Long-Term Care: Who Gets It, Who Provides It, Who Pays, And How Much?	Health Affairs, 29, 11–21. 2010. Egyesült Államok	5 nemzeti szintű, nyilvánosan hozzáférhető, reprezentatív kutatás adatainak másodelemzése	a támogatást igénylő személyek 92%-a informális, önkéntes alapú segítséget vesz igénybe; az intézményes ellátások jelentősen költségesebb, mint a közösségi alapúak
Powers, L. E., Sowers, J-A. & Singer, G. H. S.	A Cross-Disability Analysis of Person-Directed, Long-Term Services	JofDisability Policy Studies, 17, 66–76. 2006. Egyesült Államok	a felhasználók által irányított támogatási modellekről szóló vizsgálat, desk research alapján	a felhasználók által irányított modellek hozzájárulnak az életminőség növekedéséhez, produktiváshoz, szükségletek kielégítéséhez
Ruttner, L. & Irvin, C. V.	Implications of State Methods for Offering Personal Assistance Services	Mathematica Policy Research, Brief 18. 2013. Egyesült Államok	az ún. MAX adatok kvantitatív elemzése, az amerikai MEDICAID ellátásra való jogosultság elemzése	a legnagyobb felhasználói csoport a gyermekkorban fogyatékosá vált személyek, közülük 19% alkalmaz PA-t, míg az idősek csak 12, 6 %-ban
Fleming-Castaldy, R. P.	Are satisfaction with and self-management of personal assistance services associated with the life satisfaction of persons with physical disabilities?	Disability and Rehabilitation, 33, 1447–1459. 2011. Egyesült Államok	kvantitatív vizsgálat arról, hogy a felhasználók által irányított szolgáltatás (N=44) jobb életminőséghez vezet-e, mint az ügynökség által irányított (N=38)	elégedettebbek azok, akik felhasználói irányítású szolgáltatást vesznek igénybe, mint azok, akik ügynökséget; az önrendelkezés és saját élet feletti kontroll hozzájárul az életminőséghez
Kim, K.M. és mtsai	Comparing Outcomes of Persons Choosing Consumer-Directed or Agency-Directed Personal Assistance Services	J of Rehabilitation, 72, 32–43. 2006. Egyesült Államok	kvantitatív kutatás az eü-i rendszerrel kapcsolatban, a felhasználók által irányított és az ügynökségek által irányított szolgáltatásokat igénybe vevők elégedettségéről (N=705)	kis mértékben alacsonyabbak a felhasználók által irányított szolgáltatások költségei, ugyanakkor elégedettebbek azok, akik ezeket veszik igénybe
Hedrick, B. N. és mtsai	Personal Assistant Support for Students with Severe Physical Disabilities in Postsecondary Education	Journal of Postsecondary Education and Disability, 25, 161 – 177. 2012. Egyesült Államok	kvantitatív kutatás egyetemeken (N=326) körében arról, hogy milyen PA szolgáltatásokat nyújtanak hallgatóknak	PA-t inkább a több szinten és tudományterületen képző, illetve kutatóegyetemek biztosítanak
Gibson, B.E. és mtsai	Consumer-Directed personal assistance and 'care': perspectives of workers and ventilator users,	Disability & Society, 24, 317–330. 2009. Kanada	kvalitatív kutatás 10 lélegeztetőt használó személlyel és 10 asszisztensükkel a kapcsolatokról és az IL-ről	a felhasználók irányítása és kontrollja elengedhetetlen; a PA-ban érték a személyes kapcsolat és elköteleződés

Shakespeare, T., Stöckl, A. & Porter, T.	Metaphors to work by: the meaning of personal assistance in England	International J of Care and Caring, 2, 165-79. 2018.	kvalitatív interjúk vizsgálat 30 PA használó fogyatékossggal élő személy és 30 asszisztens részvételével	a fogyatékos személyek és asszisztensek kapcsolata összetett viszonyrendszer; a leggyakrabban alkalmazott metaforák a viszony leírására a "fizetett barát", "alkalmazott", "kvázi-család";
		Egyesült Királyság		
Lee, M.J. és mtsai	Evaluating Korean Personal Assistance Services Classification System	Annals of Rehabilitation Medicine, 42, 758-766. 2018.	PA szolgáltatások klasszifikációs eljárásának bemérése (PAS-CS), egy kvantitatív nemzeti felmérés retrospektív elemzésével (N=4810)	a PAS-CS eljárás módosítást igényel, mert különböző fogyatékossgai típusok esetén eltérő eredményekhez vezet
		Korea		
Mladenov, T.	Governing through personal assistance: a Bulgarian case	Scandinavian J of Disability Research, 19, 91-103. 2016.	a PA szolgáltatásra való jogosultság elemzése mikroszintű elemzési keret létrehozásával, desk research alapján	az Asszisztensek az Önálló Életvitelért lehetőség fontos a bolgár fogyatékos személyek számára és számos elemében megfelel az önálló életvitel filozófiának; szükség van törvényre
		Bulgária		
Mayo-Wilson E., Montgomery P., Dennis JA.	Personal assistance for adults (19-64) with both physical and intellectual impairments (Review)	Cochrane Database of Systematic Reviews. 2008.	345 szakember bevonásával az összes releváns forrás elemzése, 1980-2005 között, a PA hatékonyságának felmérése érdekében	a másodelemzés alapján nem egyértelmű, hogy melyik modell a leghatékonyabb
		földrajzi korlátozás nélkül		

Pilinszki Attila

A szociális munka reprezentációja az Esély 2000-2019-ben megjelent tanulmányaiban

Representation of Social Work in the Esély Journal between 2000 and 2019

Absztrakt

A tanulmány célja az Esély folyóiratban 2000 és 2019 között megjelent, szociális munkával kapcsolatos szakcikkek szisztematikus elemzése és egy átfogó kép nyújtása a felmerülő témákról. Összesen 268 tanulmány szövegét elemeztem kvantitatív és kvalitatív eszközökkel. A vizsgált témák közül az *együttműködés* jelent meg a legtöbb szövegrészben, a területek pedig a *gyermekvédelem, a hajléktalanság reprezentáltsága jelentős*. A témák és irányok (azaz, hogy az adott szövegrész pozitív, negatív vagy ambivalens) között szignifikáns összefüggés figyelhető meg, ugyanígy a területek és irányok között szignifikáns kapcsolat van (χ^2 , $p < 0,001$). Három témára (prevenció, autonómia és együttműködés) vonatkozó szövegrészeket vizsgálva domináns kérdéskörként jelent meg a szociális munkás szerepe, a segítség és kontroll dilemmája.

Kulcsszavak: *szociális munka, prevenció, autonómia, együttműködés, tartalomelemzés*

Abstract

The aim of this study is the systematic analysis of social work articles between 2000 and 2019, which are published in Esély journal and to provide a comprehensive picture of emerging issues. A total of 268 studies were analyzed using quantitative and qualitative tools. Among the topics examined, cooperation appeared in most of the texts, and among the areas the representation of child protection and the homelessness were significant (χ^2 , $p < 0,001$). There is a significant correlation between topics and directions (ie. whether the text is positive, negative or ambivalent), and there is a significant relationship between areas and directions as well. When examining texts on three topics (prevention, autonomy, and cooperation), the role of the social worker, the dilemma of help and control, emerged as the dominant issue.

Keywords: *social work, prevention, autonomy, collaboration, content analysis*

A szociális munka hazai újrászerveződése és folyamatos intézményesülése már a rendszerváltás előtt elindult. A folyamat fontos mérföldköve volt a szociális munka főiskolai képzéseinek elindulása és a szakma meghatározó folyóiratának, az Esélynek a megalapítása – az első képzések és az Esély is idén ünneplik 30 éves évfordulójukat.

A jubileum ünneplése, a vissza- és előrettekintés céljaival szervezett közös konferenciát 2019. októberében a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi és Vidékfejlesztési Kar Kultúra- és Társadalomtudományi Intézet Szociális Tanulmányok Tanszéke (azaz a szekszárdi szociális munkás képzés), a Magyarországi Szociális Szak-

emberek Képzéséért Egyesület (Iskolaszövetség) és az MTA Szociológiai Tudományos Bizottság Szociális Munka Albizottsága. A konferencia-előadásra való felkérés jó apropót adott egy korábbi tervhez: annak vizsgálatához, hogy mit mutat a szociális munkáról az, amit mi, szociális szakemberek tudományos és szakmai motivációkkal írtunk. A hazai szociális munka közelmúltjára való visszatekintés egy speciális formáját adhatja az *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat* szisztematikus tartalomelemzése. A jubilálás nosztalgiája mellett olyan tükröt tart elénk, ami segítheti a jövőbeli építkezést és a szociális szakma további fejlődését, útkeresését is.

Módszer

Az *Esély* számai a folyóirat honlapján elérhetők, azonban a 2000 előtti tanulmányok nem szerkeszthető szkennelt formában tölthetők le, ami nem kereshető és tartalomelemzésük jelentős időráfordítást igényelt volna. Bár szerencsés lett volna 30 éves távlatra visszaneézni, ezen technikai ok miatt az elemzés időbeli kereteit a 2000/1 és a 2019/2 közötti számokra (805 tanulmány) szűkítettem. A tartalomelemzés végleges korpuszát egy további, ebben az esetben tartalmi szűkítés eredményeként nyertem: olyan tanulmányokat vizsgáltam, melyekben szerepel a „szociális munka” kifejezés. Így 268 tanulmány (összesen 2032 oldal) szövegét elemeztem.

Első lépésként szógyakorisági elemzést végeztem, majd három fő szempont (terület, téma, irány) szerint kódoltam a szöveget. A területekre és a témákra vonatkozó kódoláshoz kereső-kifejezéseket használtam (1. táblázat), majd a témáknál az automatikusan kódolt szövegrészeket manuálisan ellenőriztem és szükség esetén átkódoltam, ill. töröltem a kódolást. Az irányt (negatív, pozitív vagy ambivalens) a különböző téma-kódokkal ellátott szövegrészek nyelvi elemzése alapján rögzítettem. Különös tekintettel voltam arra, hogy saját szakmai értékrendem ne befolyásoljon, így kizárólag az egyértelmű nyelvi markerekre (pl: fosztóképzők; jelzők használata; egyértelmű irányt jelző kifejezések) támaszkodtam a kódolás során.

1. táblázat - A témák és területek kereső-kifejezései

Témák	Kereső-kifejezések
autonómia	„autonóm”
bizalom	„bizalom”; „bizalm”
együttműködés	„együttműköd”; „kooper”
emberi méltóság	„emberi & méltóság”
empátia	„empati”; „empáti”
empowerment	„empowerment”; „hatalom & felruház”
prevenció	„preventív”; „prevenció”; „megelőzés”
részvétel	„részvétel”; „bevonás”; „participáci”
szolidaritás	„szolidaritás”; „szolidáris”

1 A szó csonkolásával a találatok között szerepelnek a szociális munka, szociális munkás és ezek ragozott formái is.

Területek	
bűnelkövetés	„bűnelkövet”; „börtön”; „fogvatart”
cigányság	„cigány”; „roma”; „romá”
egészségügy	„egészségügy”; „beteg”; „kórház”
fogyatékos	„fogyatékos”
gyermekvédelem	„gyermekvédelem”; „gyermekjól”
hajléktalanság	„hajléktalan”
idősellátás	„idősellátás”; „időskorú”; „idősgond”; „házi & gond”; „házi & segítség”
közösségi szociális munka	„közösségi & szociális & munk”
menekült	„menekült”; „bevándorló”
munkanélküliség	„munkanélküli”; „álláskereső”
óvoda-iskola	„óvoda”; „iskola”
pszichiátriai betegség	„pszichiátria”
szendélybetegség	„alkohol”; „drog”; „szendély”; „szerhasznál”
szociális munkás képzés	„szociális & munk & képz”

Az elemzést a QDA Miner tartalomelemző, valamint MS Excel 2013 szoftverekkel készítettem.

Eredmények

A szövegek kvantitatív elemzése

A szógyakorisági elemzés során eltávolítottam a nem kívánt kifejezéseket (kötszavak, általános jelzők, stb.), majd az egymáshoz kapcsolódó szavakat összevontam (pl.: társadalom-társadalmi; roma-cigány-romák-cigányok; gyerekek-gyermekek; stb.). A vizsgált tanulmányokban a leggyakoribb kifejezések a „társadalmi” (4279), a „szociális munka” (3917), a „szakmai” (3719), a „gyerekek” (3257) és a „támogatás” (2762) voltak. Az 1. ábrán látható szófelhő a leggyakrabban használt 30 kifejezést szemlélteti, a betűmérettel az említés gyakoriságát is kifejezve. A kifejezések között jellemzően a szociális munka különböző célcsoportjai, illetve a szolgáltatások biztosításával kapcsolatos tételek jelennek meg.

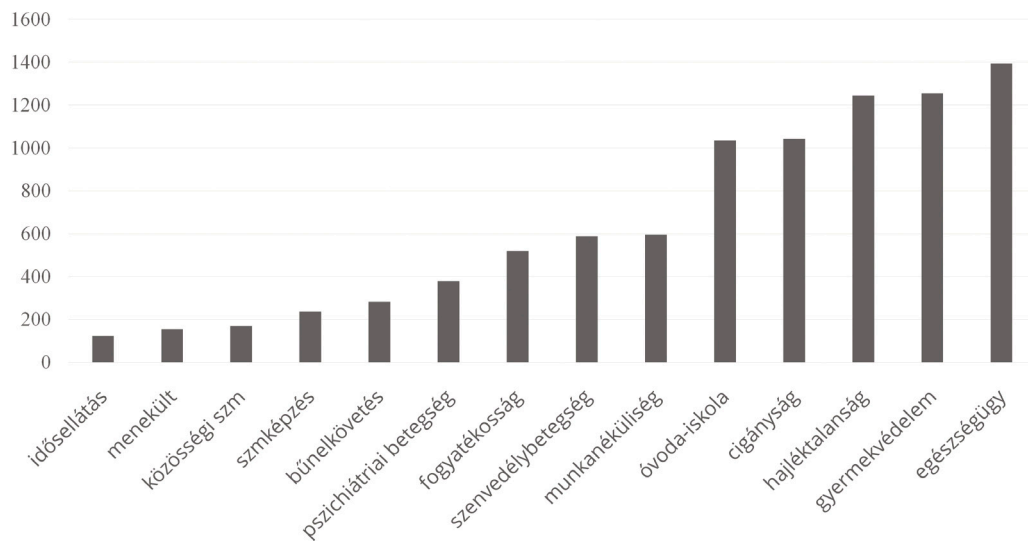
1. ábra – Leggyakrabban használt kifejezések

A vizsgált témák közül az *együttműködés* megjelenése a leginkább hangsúlyos, összesen 285 szövegrész vonatkozott erre. Az *autonómia* (147), a *bizalom* (142) és a *részvétel* (128) témák reprezentációja is jelentősnek mondható a szövegekben, bár körülbelül csak fele olyan gyakran fordulnak elő, mint az *együttműködés*. A további témák is meghatározóak, bár említésük korlátozottabb: *szolidaritás* (90); *prevenció* (88); *empowerment* (81); *emberi méltóság* (77); *empátia* (60).

A területek közül a leggyakrabban az *egészségügy* (1394) szerepel, ami feltehetően kódolási torzításnak is betudható, hiszen a területeknél nem állt módomban az egyes szövegrészeket külön-külön ellenőrizni. Ezt követően magasan reprezentált területek még a *gyermekvédelem* (1255), a *hajléktalanság* (1245), a *cigányság* (1043) és az *óvoda-iskola* (1035) is. A legkevesebb idézet az *idősellátásra* (122) vonatkozik (2. ábra).

2. ábra – Területek megjelenése a szövegben (kódok gyakorisága)

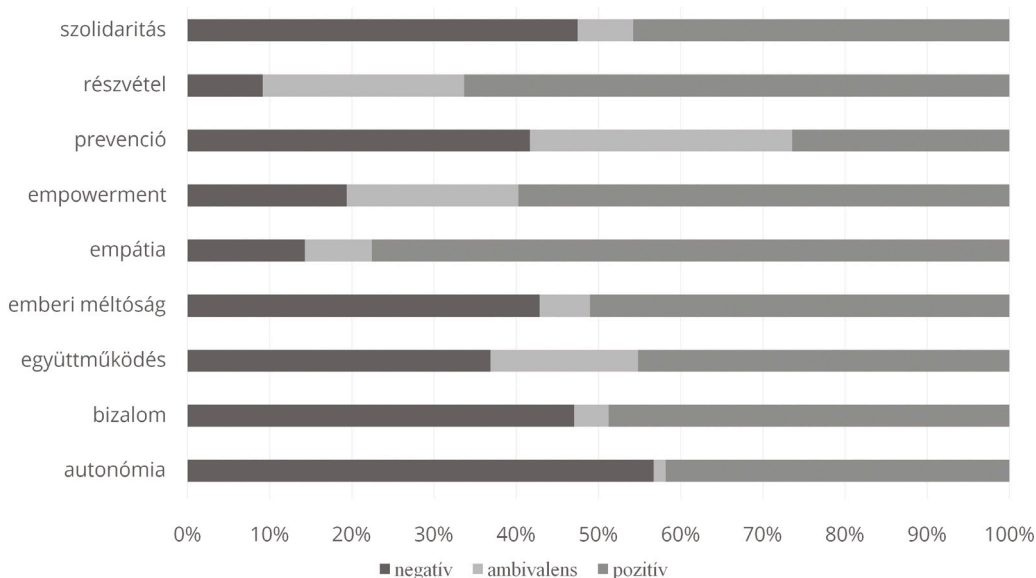

A szövegek irányultságait (negatív, pozitív vagy ambivalens) és a témák, területek összefüggéseit kereszt táblák segítségével vizsgáltam. A témák és irányok kapcsolatáról elmondható, hogy szignifikáns összefüggés van a két változó között (Khi^2 , $p < 0,001$), melynek részleteit a 3. ábra mutatja be. A legkevésbé negatív tartalmú szövegrészek az *empátiával* kapcsolatosak, míg a legnagyobb a negatív kódok aránya az *autonómia*, a *szolidaritás* és a *bizalom* témáknál. Ha az ambivalens kódokkal együtt nézzük, akkor hasonló kép rajzolódik ki, azonban a *prevenció* ugrik az „első helyre”, a szövegrészeknek több mint 70%-a negatív vagy ambivalens. Amennyiben a másik oldalról nézzük és a pozitív kódok relatív gyakoriságát vizsgáljuk, az *empátia*, a *részvétel* és az *empowerment* témák reprezentációja a leginkább pozitív.

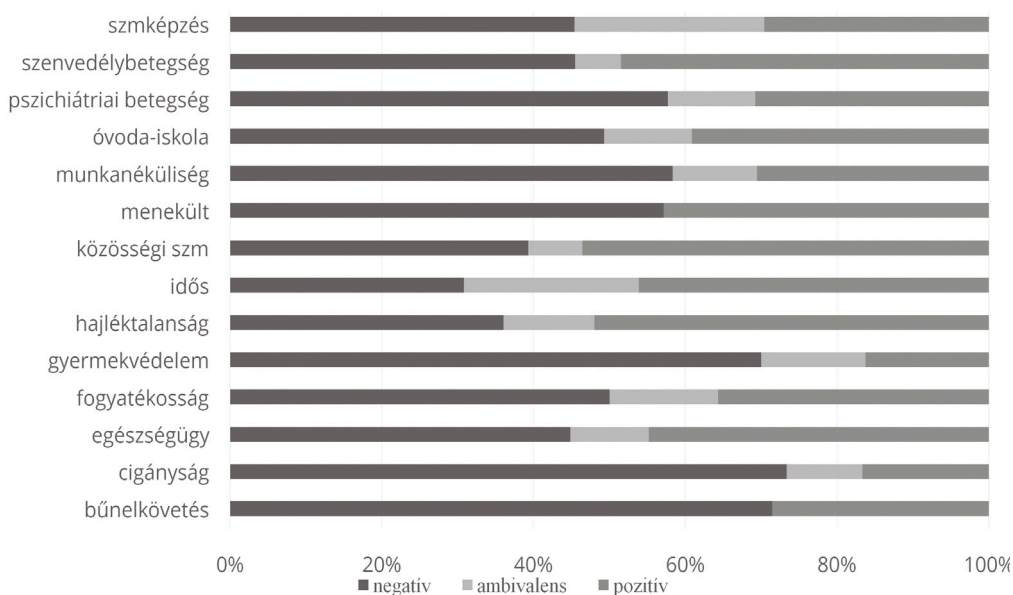
A területek és az irányok szintén szignifikáns összefüggést mutatnak (Khi^2 , $p < 0,001$). A kereszt tábla mérete miatt több cellában is 5 alatti a várható érték, azonban ezen cellák aránya alacsonyabb mint 25%, így ez nem befolyásolja a statisztika

megbízhatóságát. A legnagyobb arányban a *cigányság*, a *gyermekvédelem* és a *bűnelkövetés* területeknél találunk negatív szövegeket, míg a pozitív töltésű szövegrészek gyakrabban fordulnak elő a *közösségi szociális munkával* és a *hajléktalansággal* kapcsolatos szövegekben. Bár ezek aránya is csak éppen meghaladja az 50%-ot (4. ábra).

3. ábra – Témák és irányok (%)

4. ábra – Területek és irányok (%)

A következő lépésben vizsgáltam azt is, hogy melyik területen jellemzően milyen témák alul- illetve felülreprezentáltak. Mindezt egy olyan mutatóval igyekszem megragadni, ami azt mutatja, hogy adott esetben a várható értéknek hányszorosa a vizsgálat során tapasztalt érték. Azaz, mennyire tér el a tényleges érték attól, amit abban az esetben kapnánk, ha a terület arányai alapján osztanánk el a kódokat (alapvetően a χ^2 -próba is erre a gondolatra épül). Mivel mindkét változónak sok értéke van, a kereszttáblában túl sok alacsony elemszámú cella került, így az eredményeket kellő óvatossággal szükséges kezelni. Egyes témák jelentős felülreprezentációja két területen tapasztalható: az idősellátásnál az emberi méltóság és az empátia; a közösségi szociális munkánál pedig a bizalom, az együttműködés, az empowerment és a részvétel; a képzésnél pedig az empowerment.

A másik oldalról az alulreprezentáció több területnél is megfigyelhető: a bűnelkövetésnél az empowerment és a prevenció; a cigányságnál az autonómia és az emberi méltóság; a fogyatékoságnál a bizalom, az együttműködés, az empátia és a szolidaritás; a közösségi szociális munkánál az emberi méltóság.

2. táblázat – Területek és témák összefüggései

	Alulreprezentált	Felülreprezentált
bűnelkövetés	empowerment prevenció	emberi méltóság
cigányság	autonómia együttműködés emberi méltóság empátia prevenció	
egészségügy	autonómia emberi méltóság empowerment részvétel szolidaritás	
fogyatékoság	bizalom együttműködés empátia prevenció szolidaritás	emberi méltóság
gyermekvédelem	emberi méltóság empowerment részvétel	autonómia prevenció
hajléktalanság	autonómia empowerment prevenció	emberi méltóság

idősellátás	empowerment részvétel	bizalom együttműködés emberi méltóság empátia prevenció szolidaritás
közösségi szociális munka	emberi méltóság	autonómia bizalom együttműködés empátia empowerment részvétel szolidaritás
menekült	együttműködés emberi méltóság prevenció	empátia részvétel
munkanélküliség	autonómia részvétel	együttműködés
óvoda-iskola	empowerment	
pszichiátriai betegség	együttműködés empátia	emberi méltóság szolidaritás
szenvedélybetegség	autonómia emberi méltóság szolidaritás	prevenció
szociális munkás képzés	prevenció	autonómia együttműködés empátia empowerment

Megjegyzés: A félkövérrel kiemelt kódok gyakorisága jelentősen alacsonyabb, illetve magasabb a vártnál.

A szövegek kvalitatív elemzése

A továbbiakban néhány, a témához (együttműködés, prevenció, autonómia) tartozó szövegrész részletesebb elemzését mutatom be, az elemzett Esély-tanulmányokból hozva példákat. Az egyes témák negatív kóddal rendelkező idézeteiben megjelenő rendező elveket kerestem, melyek mentén tovább tematizálható egy-egy fogalom.

Az *együttműködés* tematikájú szövegek két fő fókusz szerint csoportosíthatók: intézmények és/vagy szakemberek közötti, illetve a szociális munkás és a szolgáltatást igénybevevő közötti együttműködésre vonatkozhatnak. Csáki és Mészáros az elaprózódó szolgáltatásokra hívják fel a figyelmet, pedig az intézmények közötti együttműködés és a szinergiák kihasználása növelhetné a szolgáltatások hatékonyságát (Csáki & Mészáros, 2005). A gyermekvédelmi rendszerben szinte már törésvonalak jelentek meg (alapellátás-szakellátás; szolgáltatási formák) az intézmények

együtműködése helyett (Rácz, 2014). A szakemberek közötti együtműködést nehezítő tényezőként említették a feladatok és kompetenciahatárok nem világos és egyértelmű meghatározását (Vidra Szabó, 2001), illetve a másik szakember, másik professzió kompetencia-területeinek, tradícióinak, felfogásmódjának nem megfelelő ismeretét (Nielsen, 2007). A gyermekvédelmi szakemberek együtműködése hiányának egyik példaként említi Rácz az elhelyezési tanácskozásokat, amit kevés egyeztetés előz meg, viszont a tanácskozáson már konkrét, kidolgozott javaslat kerül megvitatásra. A szakellátás kevés információval rendelkezik és ritka a valódi teammunka (Rácz, 2014). A szociális munkás és szolgáltatást igénybevevő együtműködésére vonatkozóan erős kritikaként fogalmazódik meg, hogy a szociális munkások önmagukról alkotott képe (együtműködés, empowerment) ellenére megjelennek a szolgáltatást igénybevevők szabad választásait mellőző gyakorlatok (Krémér, 2014) és a partneri viszony helyett a kirekesztés irányába mutató beavatkozások (Darvas & Farkas & Kósa & Mózer & Zolnay, 2013). A szociális munkás kontroll szerepét többen látják úgy, mint ami beárnyékolja a szolgáltatást igénybe vevőkkel végzett együttes munkát, aminek kulcsszavai a bizalom, a szolgáltatás és az empowerment lennének (Budai, 2004; Csoba, 2014). Nehézséget okoz, hogy olyan problémákat kell megfogalmazni, amiket a másik fél nem lát annak, ezen felül a veszélyeztetettség fogalmi rendszere nem bizalomépítő, jellemzőek a „látszat-együtműködések” is (Gakovic, 2007). Az együtműködés-hiányos helyzetek nyelvi leképeződése figyelhető meg azokban elnevezésekben, címkékben is, melyeket a szolgáltatást igénybevevőre használnak a szakemberek: szolgáltatást felhasználó, felhasználó vagy kliens, rászorult, érintett, ellátott, gondozott, címzett, problémával terhelt, „viszszagondozott”. Felhívja arra is a figyelmet, hogy a nyelvhasználat kihatással lehet a gondolkodásmódra és a gyakorlatra is (Budai, 2009).

A *prevencióval* kapcsolatban erőteljesen jelentek meg a szociális munkás szerepére vonatkozó kérdések, a segítség és kontroll funkciókkal kapcsolatos kritikák. Több szerző ír a szankcionálás és büntetés túlsúlyba kerüléséről (Ferge, 2012; Gakovic, 2007), de megjelenik a hibáság éreztetése és a bizalom hiánya is (Budai, 2010), így fontos céllá válik a hatósági attitűd elkerülése („Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program”, 2006). A szövegrészek felhívják a figyelmet a prevenció versus tűzoltás kérdéskörére is. Sok esetben a kiindulópont és a célok felülvizsgálatára is szükség van, hiszem már a megrendelés is egyfajta „kríziskezelő szociálpolitika” (Budai, 2001, 2010). A tűzoltás kényszere mellett felhívják a figyelmet a prevenció szükségességére is (Homoki, 2011; Jordan, 2003). Ehhez kapcsolódik a különböző szociális munka projektek, programok rövid időtávja is (Ferge, 2012), miközben a prevenció hosszú távú célok mentén tud működni. Az a minimálisan 8-10 év, amikor várhatóan megérkeznek a prevenciós programok jótékony hatásai, a politika számára beláthatatlan időtartamot jelent („1. Kerekasztal: Gyerekesély programok - hasonlóságok és különbségek”, 2012). Szintén a tűzoltás témához tartozik a szociális szolgáltatásokra jellemző humán erőforrás-deficit, a folyamatosan jelenlévő létszámihiány és az ebből fakadó magas esetszám is (Rácz, 2014; Soós, 2009). Ez a fajta leterheltség nyilván nehezíti a preventív szemléletű programok szervezését a „feltétlen szükséges”, „kell” intézkedések mellett. Gakovic a létszám-kérdésnél

fontosabbnak tartja a gyermekjóléti szolgálatok megítélését, ami a már említett hatósági funkcióval, attitűddel van kapcsolatban (Gakovic, 2007). A strukturális körülményeken kívül megjelent a prevenciók módszerekre vonatkozó kritika is. A prevenciók előadásokról, leegyszerűsítő, elrettentésre alapuló programokról a résztvevők és a szakemberek is negatívan vélekednek (Földes & Lannert, 2010; Pulay, 2009), azonban a „prevenciók program”-ok mégis sok esetben ezt takarják, a sport- és szabadidős tevékenységek hiánya jellemző az iskolákban (Kaló, Hegedűs, Bihari & Szécsi, 2019). A programok és intézmények mezo szintje mellett megjelent a társadalmi, illetve intézmény- és támogatási rendszerre vonatkozó prevenciók szemléletváltás szükségessége is (Magyar, 2004; Oraveczné Bodor, 2005; Rácz, 2014).

Az *autonómia* témakörhöz tartozó szövegek egy része a szolgáltatást igénybevevő, másik része pedig a szociális munkás önálló döntési szabadságáról szól. A szolgáltatást igénybevevők autonómiájával kapcsolatosan több szerző írásában felmerül a „mennyit segítsünk?” kérdése. Azok a gyakorlatok, melyben nem az egyén képességeihez mért ellátást nyújt a szolgáltató (B. Bányai & Légmán, 2009), vagy a család kérése nélkül a feladatot és a problémamegoldást átveszi a segítő (Sousa & Eusebio, 2009), elbillennek a beavatkozási dilemma kényes mérlegén. A túlgondozás és elhanyagolás (Kozma, 2001) tengelyén szükséges állást foglalni a szociális munkásnak, például amikor a családi autonómia, a gyermek legjobb érdeke és a legkisebb beavatkozás elve mentén nem akarunk betolakodni, így nem kap segítséget a család, amivel viszont a probléma későbbi eszkalációja megelőzhető lett volna (Rácz, 2010). Ugyanerről a dilemmáról szól, amikor – más terepen – szemléletváltás szükségét hangsúlyozzák: elmozdulást a paternalista gondnoksági rendszertől az autonómiával bíró ember felé (Gazsi, 2016). Egy másik autonómiával kapcsolatos dilemma a bentlakásos intézményekben jelenik meg, ugyanis egy házirend (ami szükséges mások védelmében is) sértheti az ott élők autonómiáját (Katz, 2009) és a magánélet ellenőrzése és valamilyen szintű irányítása mentén csorbul a bentlakók autonómiája, ami az ellenállás növekedéséhez vezethet (Zombai, 2014). Nem könnyű a feloldás és az egyensúly megtalálása, hiszen egyrészt az intézményekben sokszor a fő érték az alkalmazkodás (Bányai & Légmán, 2009), másrészt a bentlakók szempontjából: ha nincs autonómia, nincs felelősség sem, ami kényelmes, viszont nem szolgálja a reintegrációt (Csáki-Mészáros 2005).

A segítés-kontroll, a kötelező együttműködés-önkéntesség kérdéskörei megjelentek az autonómiával kapcsolatos szövegekben is, hiszen a kapcsolat nem minden esetben a szolgáltatást igénybevevő független választása alapján jön létre (Gomory és mtsai 2006). Fontos kérdés a szociális munkás mandátuma és funkciója is: az elnyomott helyzetben lévők felszabadításának és autonómia visszaszerzésének segítése vagy a „közös” társadalmi normák betartatása (Budai 2009). A szakember autonómiájának kérdése felmerült a más szakemberekkel történő együttműködés kapcsán: mennyire hagyják az iskolai szociális munkást önállóan dolgozni, ill. mennyire várják el, hogy beszámoljon, minden információt megosszon – akár a titoktartás megszegésével – a tanári karral (Ligeti 2001) vagy máshol az autonómia és tekintély elvesztésének félelme jelent meg (Bányai 2003). A strukturális, intézményi (főként az állami, önkormányzati) környezet hatásai mellett megkérdőjeleződik,

hogy a közösségi munkaforma művelhető-e egyáltalán, hiszen a szociális munkás szabadsága nélkül tudja-e az autonómia és civil bátorság értékét közvetíteni (Varsányi 2007). A segítők autonómia érzését Kjørstad (2007) túlbecsültnek véli a közintézmények ellenőrző környezetében, más pedig a gazdasági szempontok dominanciáját említette a szakmai tevékenységgel szemben (Nagy 2009).

Összegzés

A vizsgált tanulmányokban leggyakrabban használt kifejezések (1. ábra) jól mutatják, hogy a gyermekvédelem, a hajléktalanság, az iskolával kapcsolatos kérdések, a képzés, az egészségügy és a cigányság adták az Esély szociális munkával foglalkozó cikkeinek fő témáit. Hasonló kép mutatkozik a kódok gyakoriságánál is (2. ábra).

A negatív kódok aránya magas az autonómia és bizalom témáknál, aminek hátterében a segítő kapcsolatnak számos dilemmája állhat. Ezek közül a kontroll és segítség kérdésköre mindegyik vizsgált témánál előkerült. A kritikát megfogalmazó szövegrészek alapján ez egy olyan kulcskérdés, mellyel folyamatosan dolgozni kell a szakembereknek. A dilemma feloldatlanságával valóban sérülhet mind a segítő, mind a szolgáltatást igénybevevő autonómiája, ami hozzájárul a bizalmi szint csökkenéséhez. Az elmúlt évek során sok szakmai fórumnak adta témáját a szociális munkás szerepe, a szociális munka mandátuma és funkciója, fontos azonban a folyamatos reflexió és párbeszéd. Vannak területek, ahol az együttműködés kötelezősége ellenére építhető a felhasználó motivációja, de minden esetben kiemelt kérdés a szociális munkás szerepeinek tudatosítása.

Az együttműködés, a prevenció és az autonómia témában leírtak a teljes képnek csak egy részletét adják. Az elemzési kapacitással számolva úgy döntöttem, hogy a negatív kódokra koncentrálok ezen kérdések vizsgálatakor. Ezt nem a szakmánk ostromozásának, nem önmarcangolásnak szántam. Ezért is szeretném hangsúlyozni, hogy az Esély tükrö a szociális szakmának nem csak a hiányosságokat, fejlesztésre szoruló területeket mutatja. Ezt jól bizonyítja az is, hogy az irányokat jelző kódok megoszlása viszonylag kiegyenlített (negatív: 45%; pozitív: 40%; ambivalens: 15%).

A visszatekintés nem sokat ér, ha nem ad inputot az előrenézéshez és a fejlesztéshez, fejlődéshez. Az együttműködés szükségessége intézményi szinten megkérdőjelezhetetlen, hiszen az amúgy is szűkös (humán)erőforrásokból fakadó nehézségeket még tovább növeli a szolgáltatások párhuzamossága, összehangolatlansága. A helyi szintű párbeszéd a különböző intézmények és az ott dolgozó szociális munkások és más segítő szakemberek között hosszú távon segíti elő a közös célokért való hatékonyabb együttműködést. Ennek jó fóruma lehet a jelzőrendszeri éves szakmai tanácskozás, különböző aktuális témák fókuszba helyezésével. Fontos azonban, hogy ezek az alkalomok a keretek, a lebonyolítás módszertana tekintetében valóban alkalmasak legyenek a szakemberek találkozására, diszkusszióra, a szakmai kapcsolatok építésére. Ehhez ad szempontokat az észlelő- és jelzőrendszer működtetéséről szóló szakmai ajánlás is (EMMI, 2016). Az intézményközi együttműködést jelentős mértékben segíthetik a közös projektek, melyekből nem zárólag az adott program profitál, hanem a szakemberek közötti kommunikáció és együttműködés is fejlődik.

Bár a szociális munka során megjelenő kettős mandátum és kontroll-segítő szerep dilemmája újra és újra témává válik a szakmai fórumokon, fontos ennek folyamatos reflexiója és a tudatos működés segítése. Sok más dilemma mellett feltehetően ez sem feloldható, azonban a segítő munka hatékonyabb lesz, ha a szolgáltatás keretei tisztázottabbak, illetve a szociális munkás e tekintetben nagyobb tudatossággal van jelen a kapcsolatban. Ezek a kérdések egyrészt rendszerszintű problémák/kihívások, amire mezo- és makroszinten kell válaszokat keresni, másrészt a segítő szakember önismeretének, szakmai személyiségének fejlesztésével is segíthető a dilemma kezelése.

A szociális munka alapelvei és alapértékei fontos szerepet játszanak a szociális munkások alapképzéseiben, hiszen itt zajlik a szakmai szocializáció. Ez akkor tud hatékony lenni, ha személyiségfejlesztéssel, érzékenyítéssel, attitűdformálással jár együtt. Fontos azonban, hogy a cikkben tárgyalt témákról (együttműködés, prevenció, autonómia) való párbeszéd napirenden legyen a szakmai életút minden pontján: már a pályaorientációnál, majd a képzésekben, a pályakezdő kollégák mentorálásánál, szakmai továbbképzésekben.

Úgy gondolom, hogy a vizsgált kérdésekben van mit tennünk a következő 30 évben is. A többszám használatát a lehető legszélesebben kell érteni: nekünk szociális munkásoknak, nekünk képzőknek, nekünk terepen dolgozó szakembereknek, nekünk, akiknek fontos a szociális munka és fontosak azok, akikért dolgozik a szociális munkás.

Irodalomjegyzék

1. Kerekasztal: Gyerekesély programok - hasonlóságok és különbségek. (2012). *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 68-86.
- Bányai, B., & Légmán, A. (2009). Pszichiátriai betegek szociális intézeti környezetben. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2, 68-84.
- Bányai, E. (2003). A családokat támogató szolgáltatások integrációja. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 5, 15-26.
- Budai, I. (2001). A szociálismunkás-képzés dilemmái a tanterv- és képzésfejlesztés tükrében II. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 69-102.
- Budai, I. (2004). "...szakmai identitásában megerősödve lépjen ki a gyakorlatba...". *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 1, 61-79.
- Budai, I. (2009). Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 5, 83-114.
- Budai, I. (2010). 20 év után - önkritikusan. ...avagy mit tesz a szociálismunkás-képzés a szakmai identitás alakításában. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 51-82.
- Csáki, A., & Mészáros, M. (2005). Szociális munka a büntetés-végrehajtásban és az utógondozásban. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2, 95-114.
- Csoba, J. (2014). Szolgáltatás vagy társadalmi kontroll? A szociális munkások szerepének változása az átalakuló jóléti modellben Magyarországon. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 3-23.
- Darvas, Á., Farkas, Z., Kósa, E., Mózer, P., & Zolnay, J. (2013). A szociálpolitika egyes területeire

- vonatkozó szakpolitikai javaslatok : Bevezető. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 6, 3-19.
- EMMI (2016) *Szakmai ajánlás a család- és gyermekjóléti szolgáltatás által működtetett észlelő- és jelzőrendszer működésének és működtetésének szabályairól*. Letöltve: 2020.02.01-én: https://www.kormany.hu/download/ff/72/b0000/csgyjsz_m%C5%B1k%C3%B6dett_jelz%C5%91rendszer_szakmai_aj%C3%A1nl%C3%A1s_1kiad%C3%A1s.pdf
- Ferge, Zs. (2012). A gyerekes családok helyzetének változása Magyarországon a válság éveiben. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 6, 4-30.
- Földes, P., & Lannert, J. (2010). Erőszak az iskolában. Romló közérzet: ok vagy következmény? *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 48-65.
- Gakovic, D. (2007). A tehetetlenség lehetséges okai a gyermekjóléti szolgáltatás területén. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 84-97.
- Gazsi, A. (2016). A támogatott döntéshozatal elve és gyakorlata. „Az értelmi sérült emberek igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférése biztosításának elősegítése” nemzetközi projekt, valamint a hazai szabályozás tükrében. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2, 62-92.
- Gomory, T., Erdős, B. M. & Kelemen, G. (2006): Kényszer vagy együttműködés? *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 5, 101-129.
- Gyermekszegénység elleni Nemzeti Program. (2006). *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2, 71-108.
- Homoki, A. (2011). Viharsarki nevelőszülők mint a posztmodern gyermekkor formálói. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2, 86-109.
- Jordan, B. (2003). „Kemény szeretet” - Szociális munka, társadalmi kirekesztés és a „harmadik út”. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 3-22.
- Kaló, Zs., Hegedűs, J., Bihari, Zs., & Szécsi, J. (2019). A gyermekvédelmi szakellátásba kerülő lányok szerhasználati tapasztalatai és kezelésbe kerülésük jellemzői egy kvalitatív kutatás tükrében. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 1, 67-90.
- Katz, K. (2009). A szociális munka kultúrái. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 6, 108-116.
- Kjorstad, M. (2007). A szakmai etika és a hivatalnoki racionalitás között: a szociális munkások kihívásokkal teli etikai helyzete a workfare irányelvek végrehajtásánál. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 53-71.
- Kozma, J. (2001). Szociális diagnózis. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 61-94.
- Krémer, B. (2014). Az alapvetések érthetőségéről – és tarthatatlanságáról : Hozzászólás a vitairathoz. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 79-86.
- Ligeti, Gy. (2001). Hasadékok: valóság és jogszerűség a középiskolákban Az egyenrangúság és egyenjogúság lehetőségei a középiskolákban. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 39-60.
- Magyar, Zs. (2004). A magyarországi kórházi szociális munka helyzete egy országos kutatás tükrében. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 44-70.
- Nagy, K. (2009). Professzionizáció- és professzió-elméletek a segítő hivatások tükrében. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 2, 85-105.
- Nielsen, J. (2007). A szupervízió nehézségei a terápia és a szociális kontroll közötti “szürke zónában”. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 72-83.
- Oraveczné Bodor, P. (2005). “Lakni kell!”. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 108-126.

- Pulay, G. (2009). Az etnikai hovatartozás számbavételi lehetőségei és szükségessége. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 3-37.
- Rácz, A. (2010). A hazai gyermekvédelem fejlődése a nemzetközi tendenciák tükrében. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 6, 4-21.
- Rácz, A. (2014). Az előítéletes gondolkodás megjelenése a gyermekvédelemben. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 24-47.
- Soós, Zs. (2009). Reform után. A kistérségi közszolgáltatási reform hatásai a Téti kistérség szociális szolgáltatási rendszerére. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 1, 71-100.
- Sousa, L., & Eusebio, C. (2009). Amikor a sokproblémás szegények mítoszai találkoznak a jóléti szolgáltatások mítoszaival. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 74-96.
- Varsányi, E. (2007). Tartalmak és formák egysége a szociális munkában. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 3, 67-83.
- Vidra Szabó, F. (2001). "Soha többé nem megyek haza...!": Gyerekek állami gondozásban. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 5, 12-34.
- Zombai, T. (2014). Dilemmák, lehetőségek. Szociális munka a családok átmeneti otthonaiban. *Esély: társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 4, 100-126.

Dr. Rosta Andrea PhD**Kibillent családi egyensúly,
avagy kiürült tartalékok – erőforrás-keresés***Offset family balance or provision empty - resources search***Absztrakt**

Jelen munka egy már megvalósított EFOP program konklúziójának felhasználásával készült. A program részeként családkonzultációs, családterápiás szolgáltatás nyújtása történt. A projektben megjelent családok jelentős részében felbomlott a család működési egyensúlya; elfogytak a családi belső erőforrások. Tanulmányunkban áttekintjük, hogy milyen jellemző elakadásaik vannak a családoknak, milyen visszatérő okok vezetnek a családi egyensúly felbomlásához, az erőforrások kiürüléséhez. Bemutatjuk a családi kohézió, az adaptáció, az egyéni szükségletek, továbbá a kommunikáció és a minőségi idő oldaláról, milyen családi erőforrásokat mozgósíthatunk a „feltankoláshoz”. Röviden kitérünk azokra a módszerekre, eszközökre, illetve eljárásokra, melyeket segítői oldalról az előbbi erőforrások mozgósítására használhatunk, amiket mi magunk is a projektben visszatérően alkalmaztunk.

Kulcsszavak: *családi egyensúly, erőforrás, alkalmazkodás, kohézió, változás, pozitív kommunikáció, egyéni pszichés szükségletek, minőségi idő*

Abstract

This work is based on the conclusions of an already implemented EFOP program. As part of the program, family counseling and family therapy services were provided. A significant part of the families involved in the project had an imbalance in the family's operational balance; the family's internal reserves were exhausted. In our study, we review the typical family challenges, the recurring causes that lead to the breakdown of family balance, and the depletion of resources. We present what family resources can be mobilized for “refueling” in terms of family cohesion, adaptation, individual needs, communication and quality time. We briefly discuss the methods, tools, and procedures that can be used from the helper's side to mobilize the former resources that we have used repeatedly in the project.

Keywords: *family balance, resource, adaptation, cohesion, change, positive communication, individual psychic needs, quality time*

BEVEZETÉS

Az elmúlt években számos olyan kormányzati és civil kezdeményezés született, melyek célja a magyar családok megsegítése, támogatása. Ilyennek tekinthetjük

a „Védőháló a családokért” című EFOP-1.2.1-1-2016-00251 számú projektet. A Zalai Civil Életért Közhasznú Egyesület által elnyert pályázat megvalósítására – „<LÁDAFIA> Komplex szolgáltatások a jelen és a jövő családjaiért Zala megyében” címmel – 2016 októbere és 2019 szeptembere között került sor. A projekt három éves időszakában több program került megvalósításra.¹ Ezek között, a projekt részeként több szakember közös munkájaként került sor egyéni-, pár- és családi tanácsadásra/ terápiás segítő munkára is. Jelen tanulmány a programba került családok eseteit felhasználva kívánja összegezni a tapasztaltakat.²

Az elmúlt három évben a projektben családkonzultációs és családterápiás munkában részt vett családok jelentős része úgy jelent meg az első találkozás alkalmával, hogy kimondták: „*ezt már nem bírom tovább, így nem folytathatjuk, valaminek történnie kell.*” Mi vezethetett ide; hol kapott „léket” a család működési egyensúlya; hol és miben fogytak el a családok erőtartalékai, továbbá miben és hogyan lehet ezeket újra mozgósítani? A tanulmány ezeknek a kérdéseknek a megválaszolását tűzte ki célul.

CSALÁDI ERŐFORRÁS

Az erőforrás valamilyen erőt nyújtó eszköz vagy lehetőség egy adott cél vagy állapot elérése érdekében. A családra mint erőforrásra úgy tekintünk, hogy benne a családtagok egymás (és saját maguk) boldogságáért, valamint egymás (és saját maguk) boldogulásáért is felelősek (Engler, 2017). Hogy mindezt a család megadhatta családtagjainak, többféle erőforrást birtokol. Többek között anyagi/gazdasági erőforrást (pl. a családtagok munkaerőpiaci pozíciója/jövedelmi helyzete révén); kulturális erőforrást (pl. a családtagok iskolai végzettsége által); társadalmi státuserőforrást (a társadalmi rétegződésben elfoglalt pozíciója révén), vagy érzelmi erőforrást (a családi kapcsolatok és azokban bekövetkezett interakciók révén).

Az erőforrás kérdés többféle módon jelenhet meg a család vonatkozásában. Egyfelől a család önmagában erőforrás lehet mind az egyes családtagok számára, mind együttesen a család mint egész számára. Hogyan? Ha funkcionálisan jól működik. Gondoskodó, védelmező, támogató, szocializáló, irányító, ellenőrző, biztonságot nyújtó szolgálata révén.

Másodszor, a család önmagában lehet erőforrás-elszívó is az egyes családtagok szempontjából, ha rosszul működik. Hogyan? Legjellemzőbben akkor, amikor a család nem tudja követni az egyes családtagok életciklus váltásából adódó szükségleteit. Ha belemerevedik egy adott mintába, melynek keretei már nem

1 Többek között a „Készülődés a családdá válásra” műhelymunka sorozat; „Lóci még nem óriás” és a „Lóci menza főzősulí” bölcsődei programok; „Esélyudvar” – a fogyatékkal és nem fogyatékkal élő társadalom tagjai közötti párbeszéd elősegítésére; generációk közötti csapatépítés céljából a „Gébárti-party” és a „Személyiség, értékek, motiváció” című programok, valamint a „Születés hete” programsorozat, benne a többnapos „Születés-kiállítás”.

2 A tanácsadási program egészébe 120 fő került be (beleértve az egyéni tanácsadást, a mediációt, valamint a pár- és családterápiát). Ebből jelen tanulmány eseteit képező családok a pár- és családterápiás segítő munkafolyamat részesei voltak. Pár- és családterápiában 20 család vett részt, benne 51 családtag, továbbá 155 ülésre került sor.

szolgálják a családtagok, a család fejlődését. Ha az egyes családtagok magukra maradnak a családi feladatok, illetve nehézségek megoldásában. Ha az „adok és kapok” dinamikus egyensúlya hosszabb távon kiegyenlítetlen marad. Ebben az esetben a család a kiürült tartalékok feltöltéséről, elhasznált erőforrás pótlásáról nem gondoskodik. Ha kiegyensúlyozatlan lojalitás elvárások fogalmazódnak meg az egyes családtagok irányában akár a választott család, akár a származási család oldaláról, vagy még rosszabb esetben, mindkettőben párhuzamosan.

Végül az erőforráskérdés megjelenik abban is (az előzőekkel összhangban), ha nincs vagy szűkös a családi erőforrás. Ekkor a család saját nehézségeit, problémáit nem, vagy akadozva tudja csak kezelni. Ha azonban rendelkezik erőforrással, akkor a problémák leküzdésében erőforrásai (tartalékai) sikeres szerepet kaphatnak.

Amikor a családi erőforrás kiürül

A programba bekerült családokat vizsgálva, a családi erőforrás(tartalékok) kiürülésének okában bizonyos visszatérő elemeket definiálhatunk. Mik ezek?

- Belső stresszorként a *család specifikus helyzetéből fakadó többlet nehézségek*, s ezeknek a nem várt feladatok ellátásából fakadó elfáradás és/vagy a specifikus kompetenciák hiányából adódó félelem, tehetetlenség, frusztráció (pl. krónikus betegség, fogyatékos családtag, egyéb egészségügyi nehézség folytán).
„[...] nem tudjuk tovább csinálni, már mindent megpróbáltunk, mindenhol jártunk, nem tudom megetetni a gyerekem, nem tudom elérni, hogy egyen, eszköztelen és tehetetlen vagyok, mint szülő befuccsoltam.” (anorexiás kamasz 43 éves anyukája)³
- *A családi feladatok egyenetlen, igazságtalan, méltánytalan eloszlása és elosztása.*
„[...] egyszer csak azt vettem észre, hogy mindent én csinállok, persze az elején szívesen megtettem mindent a férjemnek és a lányomnak, de elfáradtam, nem is akarom már ezt is csinálni, azt hiszik a rabszolgájuk vagyok, hát nem, vagy megváltoznak, és mindenki valamit vállal az otthoni feladatokból, vagy ... vagy nem tudom, de így nem fog menni.” (16 éves kamasz 45 éves anyukája)
- *Lojalitás-elköteleződés nehézségei.*
„[...] nem könnyű, segítenem kell a szüleimnek, hogy nézne ki, ha most, amikor szükségük van rám, nem segítek, de nem könnyű azért sem, mert itthon is számítanak rám a feleségem és a gyerekeim, néha nem tudom, melyik feladatomat csináljam, jól jönne néha egy kis pihenés, de akkor mi lenne a családommal?” (49 éves, 2 gyermekes apuka)
- *Az egymással töltött mennyiségi és minőségi idő csökkenése, eltűnése.*
„[...] nem tudom mikor voltunk utoljára együtt, nem is emlékszem mikor mozdultunk ki együtt, most már nincsenek közös dolgaink, csak a gyerekek, néha elgondolkodok van-e ennek így értelme, van-e értelme ebbe energiát fektetni?” (38 éves, 12 éve házas, 2 gyermekes asszony)

³ A példák a projektben résztvevő családok eseteiből lettek válogatva.

Az egymással töltött (minőségi) idő jelentősége elsősorban abban áll, hogy eltűnésének további negatív hozadékaik vannak a családtagok viszonyára vonatkozóan: nincsenek vagy csökkennek a közös élmények; nincsenek vagy csökkennek a közös örömök. Megnehezül egymás mélyebb megismerése; eltűnik vagy csökken a kitárulkozást és a kommunikációt kezdeményező bizalom és biztonság. Nincs vagy nehézkes a közös családi identitás kiépítése (mi egyek vagyunk, egyet akarunk, közös a történelmünk); nem nyilvánulhat meg a biztonságos kötelék kialakítását, megerősítését és fenntartását adó szerető, elfogadó, támogató háttér.

o *Kapcsolati elhidegülés, kiüresedés.*

„[...] már nem akarok a szüleimtől semmit, nem értenek meg, és én se őket, nem szívesen vagyok velük, mert csak ordibálnak, belefáradtam, hagyjanak békén, s akkor mindenkinek jó lesz, ezt olyan nehéz megérteni?? Néha azt sem értem miért akartak gyereket. (17 éves, magatartás problémás kamaszfiú)

A családi kapcsolatok kiüresedésének komoly következményei lehetnek. Minden, korábban a kapcsolat tagjait összekötő elemet, ami segíthetne a „feltankolásban”, abban, hogy újra működjön a „motor”, már nem mozgósítják a családtagok, mert azt kérdezik: minek? Azt gondolják, ez már nem éri meg, ez már nem elég. Egyszerűen elfelejtik, kizárják, kihatározzák az egymást egykor összekötő elemeket: a közös jó élményeket; az egykor megélt intimitást; a másik iránt korábban érzett tiszteletet, szeretetet, elfogadást. Ezek a családi kapcsolatok természetesen meglévő tartalékai, melyet eltemetnek, így a családtagok elmagányosodnak, és kívülről igyekeznek pótolni a szeretetet, a tiszteletet, az elfogadást, a pozitív megerősítést.

o Komoly problémaként jelentkeznek a magyar családoknál az *egzisztenciális gondok*, a munkanélküliség, a relatív vagy akár az abszolút szegénység, ami nagyon sokszor minden egyéb erőforrást elfojt. Az egyén, a szülők erejét felemészti az egzisztenciális biztonság megteremtése. A nélkülözést megélt családok mentén nehéz érzelmekről beszélni, amíg nincsenek kielégítve az alapvető fizikális szükségletek.⁴

„[...] elmegyek otthonról, egész nap dolgozom, este érek haza, s otthon is azt várják, hogy csináljak valamit, amíg azonban a kajáért, a számlákért aggódunk, addig nem tudok „családosítani” játszani, hagyjanak békén, persze jó lenne nem aggódnia a pénz miatt, jó lenne nem szorongani mi lesz holnap, de most nem ott tartunk”. (39 éves, 2 gyermekes apa)

A munkahely-kérdésnek egy másik olvasata, amikor az egyik vagy másik családtag karrierépítése kerekedik felül, és csökkenti az együtt töltött időt (pl. amikor az anya visszamegy a munkahelyére).

„[...] 7 évig voltam otthon a gyerekekkel, most visszamentem dolgozni, s nem változott

⁴ Ezért is volt egyszerű ez a program, mert a különböző tanácsadási, terápiás munkába olyan családok is be tudtak kapcsolódni, akiknek különben nem lett volna esélye szakemberhez fordulni.

semmi, szeretné a férjem, hogy ugyanúgy legyen, de ez nem megy, ha nem segít, akkor nem tudok dolgozni, nekem most többet kell teljesíteni, s neki meg a gyerekeknek be kellene segíteni, én is támogattam a férjemet a karrierjében, most ő jön.” (52 éves, 5 gyermekes anyuka)

Mindkét esetben ugyanarról van szó, a munkahelyen töltött idő nő, az otthoni idő csökken – ezek családi realitások, külső stresszorok, amiket legkevésbé van lehetősége a segítőnek befolyásolni.

○ *A kommunikáció hiánya.*

„[...] hiába kérdezem, csak hümmög, szinte semmit se tudok róla, mindig azt mondja, hogy nem történt semmi, de ez nem normális dolog, nem enged közel magához, becsukja a szobáját és elvonul, mintha nem is velünk élne.” (13 éves kamaszfiú 38 éves édesanyja)

Miért kitüntetett szerepű a kommunikáció minden kapcsolatban? Mert kommunikáció, interakció nélkül nincs kapcsolat. Kapcsolat nélkül nincs erőforrás, mely ösztönözne, motiválna a változásra, a küzdelemre, a javításra, a közös együttműködésre. A kommunikációnélküliség üzenete (vagyis a nem kommunikáció is kommunikáció ilyen értelemben), hogy nem vagy fontos, nem vagy szerethető, nem számít már mi lesz a családdal, veled, a kapcsolattal. A programban résztvevő családok 2/3-nál hiányzott vagy részben hiányzott a családtagok közötti rendszeres kommunikáció, melynek súlyos következményei vannak. Kommunikáció hiányában nem tudjuk, mi zajlik körülöttünk; nem tudjuk, mi zajlik a másokban (gondolataiban, érzéseiben); nem tudjuk elmondani fájdalmainkat, vágyainkat, szükségleteinket; nem tudunk kérni; nem kapunk és nem adunk a másoknak visszajelzést és megerősítést.

○ *Nincs közös projekt, nincsenek közös célok,* ami motiválna és összekötné a családtagokat.

„[...] felépítettük a házunkat, felneveltük a gyereket, s most nem tudunk mit kezdeni egymással, szomorú, de ez van, múltkor mérgemben azt mondtam a férjemnek, hogy váljunk el, ha már semmi nem köt össze, nincs egy közös pont, akkor minek?” (62 éves, 29 éve házas nő)

○ *Váratlan traumák, krízisek, veszteség,* mely során a család egyensúlya súlyosan megbillen és időlegesen megszűnteti aktivitását.

„[...] amikor a feleségem elvesztette az édesanyját, bezárkózott, nem akart kijönni a szobából, nem csinált semmit, nem tudtunk segíteni, mert nem hagyta, mintha megállt volna az élet, és meg is állt egy kicsit, mert mi se tudtunk tovább lépni a gyerekekkel, most kicsit könnyebb, de nem az igazi.” (46 éves, 15 éves gyermek édesapja)

Mozgósítható családi erőforrások

Családi erőforrásokat birtokolni, azokkal felelősségteljesen gazdálkodni és gondoskodni azok folyamatos gyűjtéséről, újra feltankolásáról, kitüntetett feladata

a családoknak. Amikor a családokat segítő különböző professzionális szakmákban megjelennek az erőforrásukból kifogyó, működésükben elakadt családok, felmerül a kérdés: mik lehetnek a család erőforrásai, mit mozgósíthatunk, mit mozgósítsunk, melyek segíthetik a családokat a nehézségek adaptív kezelésében?

Az előző fejezet részben megvizsgáltuk azokat a visszatérő jellegzetes nehézségeket, melyek elszívják, leszívják a családok erőforrásait, működési és érzelmi tartalékait. A nehézségek egy része paranormatív krízisként éri a családokat, vagyis váratlanságuk, kiszámíthatatlanságuk miatt nehezen készülhetnek fel rájuk, súlyosan kibillentheti őket az egyensúlyi helyzetből. Gondolunk itt elsősorban egy családtag elvesztésére, váratlanul jött egészségügyi nehézségre, egy munkahely vagy lakóhely elvesztésére, stb.. A váratlanság miatt a családi egyensúly hirtelen borul fel, nemegyszer a tehetetlenség és a kiszolgáltatottság érzésével együtt járva. Nem egy család ilyenkor hosszabb időre ledermed, funkcióit nehezen nyeri vissza, s nem egyszer egy külső erőforrásra (pl. a tágabb családra, szociális intézményhálóra stb.) van szükség ahhoz, hogy újra funkcionálni tudjon a család. Az esetek jelentősebb részében azonban jellemzőbben olyan kríziseket él meg a család, melyek normatív krízisek, vagyis ismertek az előző generációk életéből, bizonyos fokig várható, bejósolható bekövetkeztük, így bizonyos mértékig fel tudunk készülni rájuk. Ezek jellegzetesen az egyéni-, családi-, párkapcsolati életciklus-váltásból adódó problémák és azok járulékos következményei. Járulékos következménynek tekintem pl. az üresfészek életciklus-váltásból adódóan a közös projektek beszűkülését, vagy a gyerekek közösségi életerének bővülésével (pl. iskolába kerülés), az anyák munkába állásával, illetve a kétkeresős modellből adódó minőségi együtt töltött idő csökkenését. Az életciklus-váltásokat általában egy átmeneti szakasz előzi meg, ezek már utalnak arra, hogy mi várhat ránk, vagyis általában az ilyen nehézségek nem váratlanul érnek, jellemzően van egy folyamata, amiben már érezhetjük, hogy valami változás indult be. Ezek akár időben jelezhetik, hogy valamire jobban oda kell figyelni (pl. kevesebb érzelmi kielégülés, kevesebb együtt töltött élmény, közös idő), így változtatni szükséges. Minden életciklus-váltás megköveteli a feladatok újbóli, igazságos elosztását, vagy a fokozottabb kommunikációs követelményt, vagy az érzelmi kapcsolatok szorosabbra zárását. Ezekben az esetekben józan ésszel belátható változások, esetleges negatív következmények várnak, várhatnak ránk, vagyis célszerű ezek számításba vételével mindent megtenni azért, hogy a várható károkat mérsékeljük vagy elkerüljük. Hogyan tehetjük mindezt? Mit csináljuk? – ezekre szeretnénk válaszolni a következő fejezetben.

Az alábbiakban összegyűjtésre kerültek a családi erőforrások leginkább hatékonynak tűnő elemei⁵, melyek mozgósítására szinte minden esetben szükség van. A projekt családjainál ezeknek az erőforrásoknak az aktivizálására kitüntetetten sor került.

A *kapcsolat magas érzelmi hőfoka, szorossága* fontos erőtenyező lehet. Az olsoni modellben ez az erőtenyező mint kohézió szerepel, melyet a családtagok közötti érzelmi kötelékként, kötődésként határozott meg a modell kidolgozója (Olson & Gorall, 2003). Az emberi természetnek alapvető igénye van a bizalmas érzelmi

5 Az erőforrások összegyűjtésében támaszkodtunk David H. Olson professzor 1979-es, s azóta többször kiegészítésre került modelljére (Circumplex Model), de leírásunk nem fedi le teljesen azt.

kötélékek iránt, kezdve az újszülött kortól egész felnőtt életünket végigkísérve. Ezek a kötékek védelmet, vigaszt, biztonságot és támogatást nyújtanak. A kötődési viselkedés – vagyis hogy keressük a számunkra biztonságot nyújtó személy közelségét – nem korlátozódik a gyerekekre: serdülőknél és felnőtteknél egyaránt beazonosítható, ha stressz vagy szorongás fogja el őket (Bowlby, 2009).

Egy kapcsolat érzelmi kötelékének aktivizálása az egyik legnehezebb feladat akkor, amikor a felek már úgy érzik: mi nem tartozunk össze. Nem könnyű egy kihűlt kapcsolati viszonyba tankolni, hiszen az emberek félnek, hogy újra megsérülnek, félnek, hogy visszautasítják őket, félnek attól, hogy elfelejtettek szeretni, félnek feltárulkozni. Nem könnyű azért sem, mert a szeretet cselekvést jelent (Vansteenwegen, 2010). Újra ki kell fejezni cselekvésben az érzelmi közelséget, az intimitást, a szolidaritást, a hűséget, az elköteleződést, az érdeklődést, a kíváncsiságot, továbbá a nyitottságot és az elfogadást a másik felé, valamint aktivizálni kell az erőteljesebb közös térhasználatot, újra kell közös programokat szervezni, és újra együtt kell tölteni minél több minőségi időt (Olson, 1989; Horváth Szabó, 2011). S mindezt úgy, hogy a kötés és oldás, a függőség és függetlenség, a közelség és távolság olyan mértékű legyen, mely minden érintett családtag számára kielégítő (Horváth Szabó, 2011). A család érzelmi összekapcsolódása, a kapcsolódás gyakorisága, érzelmi telítettsége, szorossága tudja megteremteni a család kohézióját. Vagyis ha ezzel az érzelmi állapottal rendelkezik a család, akkor nagyon komoly erőforrás áll a rendelkezésére.

Segítői lehetőségek

A projekt családjainak döntő többségénél feladatunkká vált az érzelmi kötékek erősítése. Ez érthető abból a szempontból, hogy még a legszeretetteljesebb és legösszetartóbb család is meggyengül érzelmileg, ha tartós problémák nehezítik az életét. Itt maguk a problémák gyengítik az érzelmi kötékeket, míg más családoknál kifejezetten az érzelmi eltávolodás gyengíti az „immunitást” a nehézségekkel szemben. Segítőként az érzelmek erősítésében az első feladatunk annak feltárása, hogy vannak-e és mennyire építhetünk a korábbi érzelmi erősségekre. A *verbális kikérdezés* technikáján túl, amikor a családtagok kiemelt, pozitív érzelmi hangsúlyú eseményeire kérdezzük rá (pl. megismerkedés, esküvő, gyerekvárás, gyerekszületés, szoptatás, anyák napja emlékek, vagy más ünnepek), akkor sajátos módszer a *családi fényképek* használata. „A nosztalgia és az emlékezés egyetemes varázsa teszi alkalmassá a családi fotók technikáját arra, hogy a múlt nyomait a jelenben tanulmányozhassuk, [...] a családtagoknak olyan egymás iránti érzelmeire irányítsa a figyelmet, amelyek a múltból erednek” (Sherman & Fredman, 1989, 18. o.). A „családi fénykép” eljárás nemcsak abban lehet eredményes, hogy megismerhetjük vele a család résztvevőit és (fejlődés)történetét, vagy feltárhatjuk vele a múlt hagyatékát, illetve a család tagjainak egymáshoz való viszonyulását, hanem abban is, hogy újraélve a múltat, a családtagok jobban megértik egymás érzelmeit, továbbá újraélhetik ezeket az elfeledett, elfojtott érzelmeiket. Az érzelmi kötékek megerősítésének célja elsősorban a pozitív élményeket üzenő fényképek használatát igénylik.

Az érzelmi kötelek meggyengülését megélt családtagok (legyenek akár felnőttek vagy gyerekek) konfliktusokkal terhelve többnyire negatívan vannak hangolva egymás ellen. Ilyen állapotban nem igazán látják, hogy mi az, ami működik a kapcsolatokban. Így válik segítői feladattá a család jól működő potenciáljainak feltárása, különösen az egymás irányában érzett pozitív érzelmek felmutatása. Erre megfelelő módszer az egymásról alkotott véleményükön keresztül „*a mit tudsz szeretni, tisztelni, értékelni (még) a párodban*” téma verbális üzeneteinek megalkotása (akár további eszközök igénybevételével, mint rajzolás, kövek vagy asszociációs kártyák használata stb.).

A „*kölcsönös kérések*” vagy a „*törődés napjai*” eszközök használatával lehetőséget nyújtunk a családtagoknak, hogy elinduljanak a pozitív változás irányába. Ezeknél a feladatoknál arra kérjük a családtagokat, hogy a másik szükségleteinek figyelembevételével apró gesztusok révén fejezzék ki a másik fontosságát, a reá való odafigyelést. Természetesen nagyon fontos ezen történéseknek a megbeszélése, a kiváltott érzelmek és élmények közös feldolgozása.

Feladatként adhatjuk az érzelmi távolság csökkentése érdekében a rendszeres beszélgetéseket a megélt érzelmeinkről. „Érzelmileg úgy kerülhetünk közelebb egymáshoz, ha minél több érzésünket megosztjuk” (Chapman, 2015, 83. o.). Tanácsoljuk klienseinknek, tegyék fel a kérdést egymásnak: „*milyen érzelmeket éltél át a mai napon, milyen élményed volt?*”.

A családtagok érzelmi közelségének növelése, a kapcsolat pozitív építése leginkább a *közösen eltöltött minőségi idő* növelésével történhet.⁶ Ez az egyik legnehezebb kihívása munkánkunk. A családoknak számtalan elhárító mondata van arra, miért nem tud ez összejönni. Az újraközeledés és az elutasítás félelme leblokkolja őket. Nemegyszer a közösen eltöltött idő előmozdítása érdekében nagyon direkt „utasításokat” kell adnunk; mint pl. a kötelező heti egyszeri párórás együtt töltött idő olyan tevékenységekben, amit szívesen csináltak, csinálnának közösen. Természetesen az ilyen feladatok adása előtt meg kell győződnünk arról, hogy a családtagok érzelmi köteleküket tekintve vannak-e azon a szinten, ahol ez a feladat teljesíthető mindenki számára. Egy esetleges visszautasítás egyik vagy másik fél részéről, nagyobb károkozást okozhat, mint ami előtte volt. Ennek a feladatnak teljesítése nemegyszer listakészítéssel kezdődik, amivel az érdeklődésüket mérjük fel, azok összehangolásában segítve.

Fontos erőforrása lehet a családnak az *alkalmazkodásra való képesség*, fókuszában a család rugalmassága. Az Olson-modellnek szintén egy fontos dimenziójáról van szó, ahol az alkalmazkodás/adaptáció úgy jelenik meg, mint „a változásokhoz való alkalmazkodás, lényegében az állandóság/stabilitás és a változás közötti egyensúly működtetése, a rendszer rugalmassága” (Horváth Szabó, 2011, 216. o.).

Az alkalmazkodás családvonatkozásai két aspektusban válnak érdekessé a segítő szakmák számára. Egyfelől a változáshoz való adaptációban. Az alkalmazkodás alapban azért válik erőforrás értékűvé, mert legfőbb szerepe, hogy kifejezi a család változások kezeléséhez szükséges képességét, a fejlődésre való

⁶ Bővebben lásd a későbbiekben, a minőségi idő mint erőforrás témánál.

képességét. A családban bekövetkező változások megjelennek a családot ért belső és külső stresszorok; így a család természetes életciklusváltása, valamint a nem várt krízishelyzetek által, melyek mind-mind alkalmazkodást követelnek meg a családtól és családtagoktól annak érdekében, hogy minél előbb újra egyensúlyba kerüljön működésük, vagyis ismét bekövetkezhessen egy időre az állandóság, ami a stabilitás érzéséhez járul hozzá. A család legfontosabb feladata, hogy biztosítsa a változást és a stabilitást, mindkettő egyaránt szükséges a családszerkezet életképes működéséhez (Olson, 1999). Az ilyen változásokhoz való alkalmazkodás többek között megjelenik a család működését meghatározó szabályok, szerepek, a hatalmat képező alá-fölé rendeltségek szituatív, illetve normatív fejlődésfüggő változásainak dimenzióiban.

Az alkalmazkodás másik oldala az egymás „másmilyenségéhez” való alkalmazkodás. A családi integrációt, kohéziót és a stabilitás-változás egyensúlyát azonban csak akkor erősíti az alkalmazkodás, ha az össze nem illéshez való alkalmazkodás kölcsönös, ha a kapcsolat mindkét tagja változik (Horváth Szabó, 2011). Tipikus probléma a családok változásának szükségességében, hogy minden családtag a másiktól várja a változást, vagy a hozzá való alkalmazkodást. A megoldás azonban nem az egyoldalú konformitás vagy behódolás, ami felszínes, hanem a másik kedvéért való változás, igazodás (lásd kapcsolathoz kötött alkalmazkodás), vagy kapcsolatban lévő minden tagjának olyan személyiségváltozása, ahol a másikkal való igazodás idővel a sajátja lesz, függetlenedik a kapcsolattól. Mindezek az igazodások, azonosulások megkívánják a kommunikációt: az egyeztetést, a tárgyalást, az alkudozást (Horváth Szabó, 2011).

Az alkalmazkodás nem könnyű dolog. Minél nagyobb a differencia a családtagok között, annál nehezebb a közelebb vivő személyiségváltozást megtenni egymásért, nem véletlen hogy a nemzedéki különbségek miatt tudnak olyan nehéz konfliktusokat eredményezni. Nem könnyű a tekintetben sem, hogy a családot ért változások különbözőképpen hatnak a családtagokra, másként érinti őket érzelmileg, másként értékeli annak fontosságát, másként vélekednek nehézségeiről, másként látják a kibontakozás lehetőségeit. Az egyedi személyiségbeli és élettapasztalati különbségek az élet bármely területén bekövetkező változáshoz való alkalmazkodásban is megjelennek (Horváth Szabó, 2011).

Segítői lehetőségek

Az alkalmazkodást úgy fogtuk fel, mint a változáshoz való rugalmasságot, illetve az egymáshoz való igazodást. Az új helyzethez való alkalmazkodás követelménye mögött egyértelműen kirajzolódik a változás két szükségszerű forrása. „Változás két dologból adódik: vagy az eltérő világlátásból, vagy az eltérő viselkedésből, vagy mindkettőből” (George & Nelson & Ratner, 1995, 8. o.). Mindkettő alakulásáért sokat tehetünk a segítő folyamatban. A segítő egyfajta „megoldó kommunikátorként” „úgy kell alakítsa a beszélgetés menetét, hogy minél valószínűbb legyen: annak eredménye a változás lesz” (George & Nelson & Ratner, 1995). Vagyis a segítői munka leghatékonyabb „fegyvere” a *jól irányított kommunikáció*, beleértve a megfelelő és jól feltett kérdéseket.

Acsaládokjelentős részénél a problémát a család természetes változási igénye

indukálja. Az *egyéni-, pár- és családi életciklusok edukációja* ezekben a helyzetekben fontos segítői feladat. Az életciklus szemlélet (Goldengerg & Goldengerg, 2008a; Koltai & Balogh & Kurimay, 2004) megosztása egyfelől segíti a családokat abban, hogy rálássanak ezek természetes, normatív alapjaira, másfelől megerősítik számukra elkerülhetetlenségüket, továbbá az edukáció bemutatja a fejlődés akadályoztatása esetén ezek hosszútávú következményeit, hátrányait. Az alkalmazkodás nehézsége ezekben az esetekben sokszor nem abban akad el, hogy nem akar a fejlődési igényeknek megfelelni a család, hanem abban, hogy nem tud új, megfelelő kereteket, szabályokat felállítani az új helyzetre. A segítő - tekintettel a rendszerszemlélet elemeire (Bertalanffy, 1968; Buda & Kurimay, 2004; Dallos & Procter, 2001) - segítője lehet a családtagoknak abban, hogy *közösen kidolgozzák az életciklusváltásból adódó új strukturális állapotát a családnak a határok, szerepek, szabályok, hierarchia stb. újragondolása révén.*

Az alkalmazkodás követelménye a nem várt helyzetek, krízisek esetén is fontossá válik. A segítői munkában elsődleges feladatunk, hogy a család adaptív coping stratégiáit kiépítsük, színesebbé tegyük. Tudjuk jól, hogy minden emberre jellemzőek bizonyos viselkedésminták. Ez azt jelenti, hogy hajlamosak vagyunk azonos vagy hasonló helyzetekben előhúzni mindig ugyanazokat a bevált sémákat, vagy a nem beváltakat ismételtetjük. Segítői feladatunk, hogy az eddigi megoldáskísérleteket megvizsgáljuk, az elérendő, konkrét változást világosan megfogalmazzuk, majd kidolgozzunk egy olyan tervet, ami a változást létrehozza (Watzlawick & Weakland & Fisch, 2008), végül *megtanítsuk klienseinket más stratégiák használatára*, először azok opcionális bemutatásával, majd kipróbálásuk motiválásával. Ezekben a változásokban a másodlagos változások szintjét érdemes a segítőnek megcéloznia, ami a teljes rendszer megváltozását eredményezi.

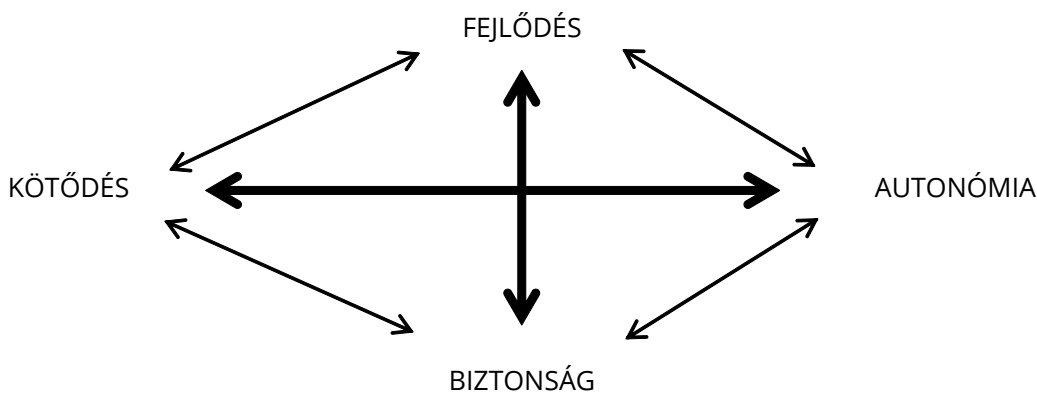
A segítőnek kezelnie kell azt a tipikus problémát, hogy minden családtag a másiktól várja a változást, vagy a hozzá való alkalmazkodást. Ebből a patthelyzetből, ahonnan nincs elmozdulás, a segítő tud leginkább kiutat adni. Helyzete folytán *facilitálni* tud minden családtagot a párhuzamos, kisléptékű változásban, kibillentve a családot a kedvezőtlen helyzetből. A „*kölcsönös kérések*”, vagy a „*szereptorta*” feladat (amit a családi és egyéb szerepvállalások és változtatási igények kimutatására használhatunk) erre irányuló feladatadásnak tekinthetők. Érdemes javasolni klienseinknek, hogy a változás és a magunkhoz való alkalmazkodás igényének megfogalmazása előtt készítsenek egy rövid listát azokról a dolgokról, amelyekkel kapcsolatban a családtagnál változást szeretnének elérni, minél konkrétabb formában megfogalmazva ezeket (Chapman, 2016).

Erőforrás lehet az *egyes családtagoknak a szükségletei*, és az ezek kielégítését elősegítő motivációs rendszerek. Jogos a kérdés, hogyan válhatnak az egyes családtagok szükségletei családi erőforrássá, miközben lehetséges, hogy pont az távolítja el egymástól a családtagokat, hogy mindenkinek mások a szükségletei, vágyai.

Az összefüggés úgy érthető meg, hogy a személy, személyiség alapszükségeit adó, időnként egymásnak ellentmondó szükségletek mozgatják a családi dinamikát, teszik élővé a családot. A kapcsolatainkat formáló ismert lelki alapszükségelek: a kötődés, a biztonság, a fejlődés (keresés) és az autonómia (önérvé-

nyesítés). S ezek mind együtt hatnak, együtt mozognak. A családok úgy érzik, hogy ezek ellentétes szükségletek, s ezek együttes kielégítése lehetetlen, nem tud működni, de a segítőknek nem szabad elfeledni, sőt hirdetniük kell, hogy ezek nemhogy nem ellentétesek, hanem együtt járnak. Ezek kiegyensúlyozottsága adja a család és benne a családtagok kiegyensúlyozottságát. Erőforrásként pont a kielégítést segítő motivációs háttér miatt alkalmazhatóak a terápiás kapcsolatban. „A motivációs alrendszerek velünk született alapvető szükségletek kielégítését elősegítő programok, amelyek a környezettel történt interakció során formálódnak, mindegyikhez egy affektus társul” (Unoka, 2012, 72. o.).

1. ábra: Kapcsolatainkat formáló kiemelt pszichológiai szükségletek

Ahhoz, hogy fejlődni tudjunk, biztonságban kell magunkat éreznünk, de nem éreznünk magunkat biztonságban, ha nem tudunk fejlődni. Ha nem éreznünk magunkat biztonságban, kapcsolatot keresünk. Szükségük van arra, hogy kötődjünk és hogy autonómok legyünk. Minél autonómbbakk vagyunk, annál jobban tudunk kötődni, de autonómmá csak biztonságos és fejlődési igényeket megengedő kapcsolatban tudunk válni. „Ezeknek a szükségleteknek az elérésére intrinzik, belülről vezérelt módon vagyunk motiváltak, beteljesülésük pedig alapvetően szükséges a személy és a közösségek egészséges működéshez” (Martos, 2010, 37. o.).

Segítői lehetőségek

„Minden emberi lény a gyarapodásra és fejlődésre tör, és mindenki birtokolja az egyéni potenciál kiteljesedéséhez szükséges forrásokat, ha hozzáférhet és megtanulja használni ezeket” (Satir, idézi Goldenberg & Goldenberg, 2008b, 101. o.). Mindkettőben, a hozzáférésben és a tanításban is, elsődleges szerep jut a családnak. A családtagok személyes pszichológiai szükségletei elősegítésében (melyek általánosságban a biztonságos fejlődést szolgálják) a segítő feladata ezek hozzáférésének és próbálgatásainak elősegítése, a család támogatása ezek nyújtásában. „Amilyen mértékben tudják azonosítani és gyakorolni új lehetőségeiket a

családtagok, annál nagyobb a változás befogadásának az esélye a család életébe” (Goldenberg & Goldenberg, 2008b, 102. o.). Mindehhez a segítő részéről egyfelől edukációra van szükség az egyéni életciklusról, azok feladatairól, illetve a családnak ebben vállalt szerepeiről. Másfelől a változások megkövetelte új családi dinamikák, illetve családi struktúra kialakításában, közös kidolgozásában szükséges szerepet vállalnia. Utóbbiban fontos lehetőséghez juthat a segítő, ha képes közös munkában kialakítani a családtagok számára az új helyzetek kipróbálását, tekintettel az egyes családtag(ok) érdekére, valamint képes párhuzamosan figyelembe venni a család egészének érdekeit, értékeit és normáit is. Erre a globális szemléletre önmagában kevésbé alkalmas a család.

Az olyan egyéni szükségletek kielégítése, melyek biztosítása nehezebben megy a család számára, ott érdemes lehet bizonyos *családi rituálék kialakítása* az új helyzetek könnyebb befogadása végett.

Fontos erőforrása a családnak (az Olson-modell meghatározásában is), ha *a családtagok képesek egymással jól kommunikálni*. A kommunikáció kiemelt jelentőségű minden kapcsolatban, így a családi kapcsolatokban is. A kapcsolatot „folyamatos üzenetváltásnak tekinthetjük, egymás szakadatlan befolyásolásának” (Vansteenwegen, 2010, 76. o.), minden viselkedés üzenet, így gyakorlatilag lehetetlen nem kommunikálni.

A kommunikáció szerepe azért emelkedik ki, mert a nehézségek nem egyszer éppen azért jelentkeztek, illetve mélyülnek el, mert a családok nem kommunikálnak egymással, ezt nevezhetjük a kommunikáció hiányának. Rogers úgy fogalmaz, hogy „az interperszonális kommunikáció legfőbb akadálya az ítélkezésre, az értékelésre, az egyetértésre vagy ellentmondásra, a másakra vonatkozó nyilatkozattételre való természetes hajlamunk” (Rogers, 2018, 410. o.). Kapcsolati problémát okozhat az is, ha ugyan van kommunikáció, de az nem megfelelő vagy félreérthető, ez a hibás kommunikáció vagy kommunikációs zavar. A családi problémáknak a kommunikáció hiányos vagy hibás volta lehet akár az oka is, de még inkább az okozata, következménye.

Szerepe abban is látszik, hogy a családi problémák megoldásához vezető út egy eszköze lehet a kommunikáció, de nem egyszer önmagában maga a megoldás: a kommunikáció újraélesztése. A kommunikáció jelentősége abban is megmutatkozik, hogy aktivizálni képes más családi erőforrásokat, elősegítve többek között az egyéni szükségletek kielégítését, a családi kohézió és az alkalmazkodás működését (Horváth Szabó, 2011). Minél több a pozitív kommunikáció, annál nagyobb a facilitálás az érzelmi kötélekre, az érzelmi közelségre, a szorosabb kapcsolatra, illetve az egymáshoz való alkalmazkodásra és az egyéni szükségletek kielégítésére, vagyis az összefüggés lineáris.

A kommunikáció önmagában azonban nem elég, bár mindenképpen több mint a kommunikáció elkerülése. A kommunikációnak jónak, pozitívnak kell lennie. Pozitívnak tekinthető minden olyan aktus, amely hozzájárul a kapcsolat működéséhez, közelebb hozza egymáshoz a családtagokat, a kommunikációs partner támogatására, fejlődésére utal (Horváth Szabó, 2011).

Mitől lesz egy kommunikáció jó, pozitív? Attól, ha bizonyos komponenseknek megfelel. A kommunikáció legyen nyílt, egyenes, egyértelmű, kongruens. Ismert

fogalom a mérlegelt nyíltság, mely azt üzeni, hogy a kommunikáció során cenzúrázzuk a stílust, a kritikát, a negatívumokat, vagyis a másikat nem sértő módon kommunikálunk. Fontos a másik számára is érthető nyelvi stílus, s ebben a másikhoz való igazodás, ahogy az is, hogy benne az üzenetek legyenek világosak, félreérthetetlenek, hátsó szándék, manipuláció nélküliek. A kommunikációban működjön a figyelmes, értő, empatikus (meg)hallgatás – a másik érzelmi állapotának megértése. Az érzelmek kifejezésének mértéke szintén fontos, az önkifejezés és önfeltárás a családi párbeszéd szíve (Horváth Szabó, 2011). A pozitív kommunikáció eleme a másik önkifejezésének aktív segítése: bátorítás, kérdezés, meghallgatás által, ahogy annak gesztusa is, hogy a témánál maradunk, vagyis legyen a kommunikáció folytonos, különösen, ha a másik számára fontos a téma, s azért szólított meg. Végül fokozhatjuk a kommunikáció hatékonyságát egyéb támogató elemek használatával: a dicsérés, öröm, büszkeség kifejezése a másik létével kapcsolatban; gyengédség kifejezése szavakkal, gesztusokkal; a másokban észrevett pozitív változás kifejezése vagy a humorral történő feszültségoldás (Horváth Szabó, 2011; Olson, 1989; Rogers, 2018; Chapman, 2015).

Ahogy megvannak a pozitív kommunikációnak az elemei, úgy ismertek és szinte végeláthatatlanok a destruktív kommunikációs módok is. Nem hatékony kommunikációs elemeknek tekinthetők és kerülendők az olyan általánosítások, mint a „te mindig, te soha” kifejezések. Gyakori kommunikációs zavar az úgynevezett gondolatolvasás és destruktív szándéktulajdonítás – „biztosan azért tetted, mert...”. Önmagában a gondolatolvasás elvárásával – pl. „ha szeret, kitalálja, mire van szükségem” – felesleges köröket futunk és problémákkal is jár, ha sikertelenül próbáltuk kitalálni mit is gondolhat családtagunk. A múlt, a régi sérelmek felemlgetése, vagy a másik kudarcainak, gyengeségeinek felidézése megakasztja a kommunikációt, amellet, hogy a partner számára az önfeltárás csalódást, elárultságot okoz. Nem segíti az interakciót az úgynevezett elnyelő kommunikáció sem, amikor a felek a kommunikációban önmegerősítést keresnek, ezért félbeszakítják egymást, magukról beszélnek, dicséretet várnak a másiktól, ugyanakkor a másikat kritizálják. A destruktív bíráló, kritikusság, vádaskodás, leértékelés – „te ilyen meg olyan vagy” – üzenete a megvetés, ami a másik önértékelését sérti, a személyiség hitelesítése helyett rombol: mindez súlyos kapcsolatromboló tényező. Gyakran elkövetett hiba a dicséret „de” használatával („ezt jól csináltad, de...”), vagy a megemelt hang, kiabálás, továbbá a visszavonulás, sértettség, duzzogás, vagyis a kommunikáció megszüntetése. A kommunikáció nyíltsága ellen hat a kommunikációs zárlat, vagyis a témák tabusítása, szőnyeg alá söprése, melynek következménye a belső feszültség növekedése és a probléma megoldásának kilátástalansága. A nyitottság ellen hat a túlkontroláló kommunikáció is, mikor a partner a beszélgetés minden elemét meghatározza. Súlyos hiba a makacs védekezés, vétek vagy hiba tagadása, felelősség visszautasítása, illetve a másokra hárítása, a beismerés vagy a bocsánatkérés helyett. A hatalmi harc fegyvereinek használata aláássa a partnerek egyenrangúságát a beszélgetésben, úgy mint a fenyegetés, ítélezés, moralizálás, a nevetségessé tevés, olyannal fenyegetés, amit nem gondolunk komolyan (Horváth Szabó, 2011; Olson, 1989; Rogers, 2018).

Segítői lehetőségek

A projekt során szinte minden családnál szükség mutatkozott a kommunikáció jobbítására. Feladatunk egyfajta *edukációval* kezdődik: a kliensekkel megismertetjük a kommunikáció alapelemeit, illetve a kommunikáció különböző szintjeit, s ezekhez társított érzelmi tartományokat. Nagyon tanulságos látni, ahogy a családok rácsodálkoznak a kommunikáció tartalmi, érzelmi és üzeneti síkjaira, amikor rádöbbennek, hogy érzelmeik eluralkodása (dühük, mérgük, frusztrációjuk vagy éppen félelmeik) miatt mennyire más üzeneteket kódolnak be kommunikációs partnereik (családtagjaik), mint amit valójában üzenetnek szánának.

Elhagyhatatlan segítői feladat a család kommunikációs sémájának, *visszatérő mintázatának feltárása*, ezek nem egyszer sajátos kommunikációs szerepeket szabnak ki (pl. üldöző/támadó, visszavonuló/elkerülő; vagy okoskodó, engesztelő, vádaskodó vagy zavarodott ([Satir, idézi Goldenberg & Goldenberg, 2008b])). Ahogy minden szerepnek, így a kommunikációs szerepeknek is vannak diszfunkcionális módozatai, melyek beavatkozási pontot jelölnek a segítő számára.

Nagyon fontos munkánk a kliens valóságának és érzelmeinek, *érzelmi válaszainak validálása*. Vagyis elismerjük, és a családtagokkal elismertessük az érzelmek jogosságát, de azt nem, ha nem megfelelő kommunikációval történik az. Itt jön a képbe annak megtanítása, hogy a kommunikáció egyik legfontosabb eleme a stílus. Erősíteni kell a kapcsolatokban a pozitív előjelű kommunikációs elemeket és csökkenteni a negatívakat. Ennek elősegítése érdekében egyfelől *helyzetgyakorlásokat* eszközünk, benne a család éppen aktuális és konfliktusokat eredményező interakciós helyzeteit vesszük alapul, ezek rekonstrukcióit és változtatásait dolgozzuk ki a családdal közösen. Másfelől a beszélgetések során egy-egy feszült kommunikációs helyzet (veszekedés, vitatkozás, verbális bántalmazás) érzelmi következményeit igyekszünk feltárni, *érzékenyítve* a partnereket egymás sérelmeire.

A „kommunikációs szerep” mint mintázat, vagy a kommunikációs stílus nem egyszer magunkkal hozott családi örökséget takarnak, így érdemes lehet *feltárni a kommunikáció szintjén esetleg létező transzgenerációs örökséget* (Berne, 1997; Böszörményi-Nagy & Spark, 2018; Orvos-Tóth, 2018), amire való rálátás szintén emelheti a családtagok tudatosabb kommunikálását, elkerülve a káros (hibás vagy hiányos) magukkal hozott mintázatokat.

Végül fontos erőforrása lehet a családnak *az együtt töltött minőségi idő*. Magának a biztonságos kommunikációnak is jobban helyet ad egy jól megválasztott program, melyben mindenki jól érzi magát. Az együtt töltött idő segíti egymás mélyebb megismerését, az empatikusabb odafordulást, fokozza az öröm- és élményforrásokat, valamint az egymás irányába tanúsított bizalmat. Elősegíti a családi érzelmi kötelékek erősebbé válását, a családi integrációt, kohéziót és az egymásra való odafigyeléssel és érzékenyüléssel az alkalmazkodást és elfogadást.

Chapman (2015) a minőségi időt az öt legfontosabb szeretetnyelv egyikének nevezte. „A <minőségi idő> azt jelenti, hogy osztatlan figyelmet szentelünk valakinek” (Chapman, 2015, 53. o.). A minőségi idő fókuszában az együttlét áll, mely egyszerre jelent fizikai közelséget és az egymásra fordított figyelmet. A minőségi idő

szeretetlenyelvének megnyilatkozása lehet a meghitt beszélgetés (benne kitüntetetten a másik meghallgatása, illetve az önfeltárulkozás), vagy a közös tevékenység (benne bármi, ami az egyik vagy a másik, vagy mindegyik felet érdekli). Mindkettőre igaz, hogy nem a tartalom a fontos, vagyis hogy miről beszélünk, vagy mit csinálunk, hanem az, hogy azt együtt tesszük, közös élményben részesülünk. Az egymás felé fordított minőségi idővel szeretetünket és törődésünket fejezzük ki a másik felé.⁷

ÖSSZEZÉS

A családi nehézségek csökkentésében, megoldásában több erőforrás említhető, ezek közül azonban nélkülözhetetlen elemekként definiálható az érzelmi alapon jelenlévő családi kohézió, az alkalmazkodás, az egyéni szükségletek kielégítése, az együtt töltött minőségi idő, valamint a pozitív kommunikáció. Ezek az elemek szoros együttjárást mutatnak, egymásra hatásuk kézzel fogható.

A pozitív kommunikáció felsorolt elemei támogatják a családtagoknak egymás irányába megmutatkozó érzelmi közelségét, érzelmi elköteleződést, az intimitást, a tiszteletet és a gondoskodást. Mindezek a család kohéziós alapjait jelentik. Az erős kohézióban élő, egymásnak mélyen elköteleződött tagokból álló családok inkább képesek a nehéz élethelyzetekkel, változásokkal való hatékony megküzdésre, míg az érzelmi kohézió gyengesége az alkalmazkodás dimenziójának gyengeségével is együtt jár.

Az erős kohézió és érzelmi bevonódás, a másiktól való gondoskodás, a másik iránti érdeklődés a másik érzelmeinek és szükségleteinek pontosabb észlelésével, pozitívabb attribúciókkal, konstruktívabb kommunikációval jár együtt.

Mindez pedig csökkenti a családban a negatív kapcsolati eseményeket, képtessé tesz a negatív következmények hatástalanítására és a problémák együttműködő megoldására.

A kommunikáció mint erőforrás legfőbb szintje a kétoldalú kommunikáció elérése. „A kétoldalú kommunikáció jellemzően a problémák megoldását eredményezi, és nem jelent támadást más személyek vagy csoportok ellen. Képes leszek meglátni a problémát úgy, ahogy azt a másik személy látja, de egyidejűleg úgy is, ahogy az a saját nézőpontomból látszik. A másik személlyel is ugyanez történik: egyszerre látja a problémát a saját és az én nézőpontomból” (Rogers, 2018, 416. o.). Ha így a problémát pontosan és realiztikusan nézzük, akkor szinte mindig lehetőség van a megoldásra.

A családok számára ezen erőforrások tudatosabbá tétele, s direkter módon való „üzemeltetése”, illetve a családok segítése során ezen elemekbe való beavatkozás, a családok támogatása „feltankolásukból”, egy járható út a családi nehézségek csökkentésében és a családi egyensúly visszaállításában.

---

⁷ Az együtt töltött minőségi idő kapcsán a „segítői lehetőségek”-et lásd a korábbiakban, az érzelmi kötelek megerősítése „segítői lehetőségek” témájánál.

Köszönetnyilvánítás:

A szerző ezúton kíván köszönetet mondani a Zalai Civil Életért Közhasznú Egyesületnek, és kitüntetetten a „Ládafia” projekt szakmai vezetőjének, Bognárné Bengő Hajnalka projektmenedzsernek, hogy a szerző számára lehetőséget nyújtott a programban részt venni.

Köszönetet mondok azoknak a családoknak, akik bizalommal fordultak hozzám és együtt dolgozhattam velük a családterápiás munkában.

Külön köszönettel tartozom terapeuta társamnak, Jokhel Tibornak a közös szakmai munkában nyújtott támogatásáért.

IRODALOMJEGYZÉK

Berne, E. (1997). *Sorskönyv*. Budapest: Háttér.

Bertalanffy, L. (1968): *General System Theory: Foundations, Developments, Applications*. New York: George Braziller.

Bowlby, J. (2009). *A biztos bázis*. Budapest: Animula.

Böszörményi-Nagy, I. & Spark, M. G. (2018). *Láthatatlan lojalitások*. Budapest: Animula.

Buda, B. & Kurimay, T. (2004). A rendszerelmélet fejlődése és más paradigmákkal való kapcsolata. In: Kurimay, T. (Ed.), *Családterápia és család Konzultáció* (pp. 45-68). Budapest: Coincidencia.

Chapman, G. (2015). *A jól működő család öt jellemzője*. Budapest: Harmat.

Chapman, G. (2015). *Az 5 szeretetnyelv. Egymásra hangolva. Az életre szóló szeretet titka*. Budapest: Harmat.

Chapman, G. (2016). *Változunk együtt*. Budapest: Harmat.

Dallos, R. & Procter, H. (2001). A családi folyamatok interakcionális szemlélete. In: Biró, S. & Komlósi, P. (Ed.), *Családterápiás olvasókönyv* (pp. 7-52). Budapest: Animula.

Engler, Á. (2017). *A család mint erőforrás*. Budapest: Gondolat.

George, E., Nelson, C., & Ratner, H. (1995). *Megoldásközpontú terápia – de Shazer modell*. Budapest: Animula.

Goldenberg, H. & Goldenberg, I. (2008a). *Áttekintés a családról*. 1 kötet. Budapest: Animula.

Goldenberg, H. & Goldenberg, I. (2008b). *Áttekintés a családról*. 2 kötet. Budapest: Animula.

Horváth Szabó, K. (2011). *A házasság és a család belső világa*. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentálhigiéné Intézet – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány.

Koltai M., Balogh, K. & Kurimay, T. (2004). Családterápia és család Konzultáció az életciklus modell alapján. In: Kurimay, T. (Ed.), *Családterápia és család Konzultáció* (pp. 153-211). Budapest: Coincidencia.

- Martos, T (2010). *Életcélok és lelki egészség a magyar társadalomban* [Doktori (PhD) értekezés]. Budapest: Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola.
- Olson, D. H. & Gorall, D. M. (2003). Circumplex Model of Marital and Family Systems. In: Walsh, F. (Ed.), *Normal Family Processes* (pp. 514-547). New York: Guilford.
- Olson, D. H. (1999). Circumplex Model of Marital and Family Systems. *Journal of Family Therapy* – „Empirical Approaches to Family Assessment” (special edition).
- Olson, D. H., Russell, C. S. & Sprenkle, D. H. (1989). *Circumplex Model: Systemic assessment and treatment of families*. New York: Haworth Press.
- Orvos-Tóth, N. (2018). *Örökölt sors. Családi sebek és a gyógyulás útjai*. Budapest: Kulcslyuk.
- Rogers, C (2018). *Valakivé válni. A személyiség születése*. Budapest: Edge 2000.
- Sherman, R. & Fredman, N. (1989). *Strukturális technikák a pár- és családterápiában*. Budapest: Magyar Pszichiátriai Társaság.
- Unoka, Zs. (2012). A pszichoanalízis és a pszichoanalitikus pszichoterápiák alapelvei. In: Unoka, Zs., Purebl, Gy., Túry, F. & Bitter, I. (Ed.), *A pszichoterápia alapjai* (pp. 71-79). Budapest: Semmelweis.
- Vansteenvogen, A. (2010). *A szeretet cselekvést jelent*. Budapest: Ursus Libris.
- Watzlawick, P., Weakland, H. J., & Fisch, R. (2008). *Változás. A problémák keletkezésének és megoldásának elvei*. Budapest: Animula.

Baranyi Lili, Dr. Takács Szabolcs

A gyermekotthonban élő gyermekek teljesítménye a kompetenciamérés eredményeinek tükrében

Performance of children living in an orphanage in based of the results of the competency measurement

Absztrakt

Tanulmányunkban a gyermekotthonban nevelkedő gyermekek matematikai és szövegértési képességét, teljesítményét vizsgáltuk, majd ennek néhány jellemzőjét tártuk fel a szocioökonómiai háttérrel, a jövőbeli tervekkel és a teljesítménnyel kapcsolatban, illetve, hogy ezek a tényezők milyen mértékben térnek el a saját családban nevelkedő társaikétól. A szakellátásban nevelkedő gyermekek számára az iskola sikeres teljesítése és egy jól megválasztott szakma jelentheti a kitörési lehetőséget, így kiemelt figyelmet kell fordítani a támogatásukra. Kutatásunkban arra kerestük a választ, hogy milyen teljesítményben megmutatkozó különbséget képez a gyermekotthonban való nevelkedés a saját családban éléshez viszonyítva. Szerettük volna megvizsgálni, hogy a családi háttér kompenzáló hatásának kiszűrése mellett milyen teljesítménybeli változások detektálhatók a csoportok között. A felhasznált adatok az Országos Kompetenciamérés adatbázisából származnak. A 10. osztályos tanulók (N= 85061) eredményeit használtuk fel, akik életkorukból adódóan kidolgozottabb, pontosabb elképzelésekkel rendelkeznek a jövőbeli terveket illetően. Először külön megvizsgáltuk a családi háttér hatását a Mann-Whitney próba segítségével, a szocioökonómiai háttér hatását a Kendall-féle mutató alkalmazásával és a jövőbeli tervek hatását a teljesítményre, majd ezt követően kovarianciaanalízist alkalmaztunk. Eredményeink azt mutatják, hogy: 1. a saját családban élő fiatalok szignifikánsan jobban teljesítenek gyermekotthonban élő társaikkal szemben; 2. minél jobb szocioökonómiai háttérrel rendelkezik a tanuló, annál jobb eredményeket képes elérni; 3. A célkitűzésként megfogalmazott magasabb iskolai végzettség a különbségek alapján jelentős hatást gyakorol a diák teljesítményére. A családi háttér hatását kiszűrve látható az is, hogy a szakellátásban élő gyermekek jobb teljesítményre lennének - képességeiket nézve - predesztinálva, azonban az őket érő külső, rajtuk kívül álló körülmények a teljesítményük romlását idézi elő.

Kutatásunk kiemeli annak a szemléletnek a létjogosultságát és jelentőségét, mely szerint a gyermekotthonban élő gyermekek támogatására, oktatására fontos időt és energiát fordítani, ugyanis ha közel azonos szocioökonómiai háttérrel rendelkeznének, mint saját családban élő társaik, a két csoport közötti, teljesítménybeli különbség közel a felére csökkenne, amely a későbbiekben elősegítené ezeknek a gyermekeknek a társadalomba való beilleszkedését.

Kulcsszavak: *gyermekvédelem, gyermekotthon, teljesítmény, országos kompetenciamérés*

Abstract

In our study, we explored some of the characteristics of children raised in orphanages in terms of socioeconomic background, future plans, and performance, and to what extent these factors differ from their peers. For children raised in special care institutions, successful schooling and a well-chosen profession can be an opportunity to break out, so special attention should be paid to their support. In our research we looked for the difference in performance in growing up an orphanage compared to living in one's own family. Used data derived from the National Competence Measurement Database. We used the results of 10th grade students (N = 85061) who have a more advanced idea of future plans due to their age. Firstly, we examined separately the effect of family background with the help of the Mann-Whitney test, the effect of socioeconomic background on the Kendall index, and the effect of future plans on performance, followed by covariance analysis. As a result of the research, it can be stated that: 1. young people living in their own families perform significantly better than their peers living in orphanages; 2. The better the socio-economic background of the learner, the better results he or she can achieve; 3. the highest level of education attained has a significant impact on performance. Furthermore, the results of the covariance analysis show that though children in specialized care would not be predicted of such performance, circumstances beyond their control will diminish their performance. Our research reinforces the view that it is important to spend time and energy on supporting and educating children in public care, since having the same socio-economic background as their peers in their families would reduce the performance gap between the two groups by nearly half. It would later facilitate the integration of these children into society.

Keywords: *child protection, orphanage/children's home, performance, National Assessment of Basic Competencies – NABC*

Rövidítések jegyzéke

OECD: Organization for Economic Co-operation and Development - Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet

OKM: Országos kompetenciamérés

PISA: Programme for International Student Assessment - A nemzetközi tanulói teljesítménymérés programja

YIPPEE: Young People from a Public Care Background: Pathways to Education in Europe - Állami gondozott fiatalok: oktatási lehetőségek Európában

Bevezetés

Tanulmányunk középpontjába a gyermekotthonban nevelkedő gyermekek teljesítménye került. Azért tartottuk fontosnak a téma tárgyalását, mert összességében nagyon kevés kutatás készült a gyermekvédelmi szakellátásban lévőkről,

illetve az onnan kikerülő fiatal felnőttekről az 1990-es évek óta, nehezítve ezzel a gyermekotthonokban élők jövőbeli terveinek megismerését, lehetőségeinek feltárását (Rácz & Hodosán & Korintus, 2009). A szakellátott gyermekek létszáma a KSH 2018-as adatai alapján 21.210 fő volt, közülük 7.314 fő élt gyermekotthonban. A családjából kiemelt/szakellátásban nevelkedő gyermekeknek számos nehézséggel kell megküzdeniük, így kiemelt figyelmet kell fordítani a segítségükre és problémáik megoldására. Az elért tanulmányi eredmények, az iskola sikeres teljesítése és a későbbiekben egy számukra megfelelő pálya választása társadalmi előrelépést és jobb életet jelenthet, speciális fejlesztésükre azonban az intézményi keretek nem biztosítanak megfelelő lehetőséget (Rácz, 2012; Neményi & Messing, 2007).

Elméleti háttér

Tanulási motivációk eredete és definíciója

A tanulási motivációk eredete mindenképpen fontos annak megértése szempontjából, hogy milyen hátrányokat kell akkor ledolgozni, ha ez a háttér sérül (esetleg teljes egészében hiányzik) a gyermek életéből. Ehhez tudnunk kell azt is, hogy milyen területekről táplálkozhat ez a motivációs tényező, mi sérülhet – és mit tehetünk ennek korrigálása érdekében.

A viselkedés azon viszonyítási alap, melynek alapján egy viselkedés megkezdéséről, folytatásáról döntést hozunk, ide soroljuk például a célokat, vélekedéseket és a szociális normákat is (Józsa & Fejes, 2010).

A világgal kapcsolatos ismeretek elsajátítására való képesség, amelyre kihat az anya-gyermek kapcsolat érzelmi telítettsége, játszik szerepet a beszéd és a járás elsajátításában, illetve a direkt tanulás motivációjának kialakulásában, amely a gyermekek egy részénél jelen lehet már iskoláskorban is explicit motívumként, de a fő cél az alapfokú képzés során ennek az elsajátítása (Józsa, 2002). A tanulási folyamat helyett egyre inkább az elért eredmény válik elsődlegessé, ennek oka pedig, hogy a mai oktatási rendszerben az érdemjegyek jelentősége erősen túlértékelt (Józsa, 2000).

A tanulási motívumok, illetve tanulással kapcsolatos motivációs elemek fogalma Heckhausen (1967) nevéhez kötődik, mely alatt a tanulásra való pillanatnyi készenlétet értette. Azonban ma már inkább azt a tanulási tevékenységre készítő belső feszültséget értjük alatta, amely aktivizálja, integrálja a tanulást, illetve amely a külső tényezők összefüggésében alakul (Réthy, 2001).

Motivációt befolyásoló tényezők

A tanulást motiváló tényezők sokfélék lehetnek, többek között belülről és kívülről befolyásolók vagy direkt és indirekt (Réthy, 2001). A szülő azzal járulhat hozzá a tanulási motiváció fejlődéséhez, ha olyan környezetet teremt, amiben egyszerre van jelen az autonómia és a segítségnyújtás.

A különböző vizsgálatok jelentős ellentmondásokkal terheltek a tekintetben, hogy miként is vannak kapcsolatban a szociokulturális, szocioökonómiai státuszt illetően – illetve annak befolyásoló erejével kapcsolatosan. Stipek és Ryan (1997) azt

tapasztalták, hogy nem található motivációs deficit az alacsony szocioökonomiai státusszal rendelkező családok gyermekeinél. Gottfried, Flaming és Gottfried (1998) kutatása nem mutatott ki közvetlen kapcsolatot – tehát csak különféle közvetítő tényezőkön keresztül lehetett tetten érni a hatását. Ezt a fajta áttételes hatást, illetve árnyaló képet támasztja alá az is, amit Mooney és Thronton (1999) találtak: az alacsony szocioökonomiai státuszú tanulók az iskolai sikereiket nagyobb részben tulajdonították a tanárukkal kialakított kapcsolatnak és kevésbé a saját erőfeszítéseiknek. Az érzelmi hátrányt vizsgálva jelentős különbségeket találunk előnyös és előnytelen helyzetű tanulók között, hiszen az érzelmileg hátrányos helyzetű tanulók tanulási motivációja gyengébb (Fejes & Józsa, 2005; Kálmánchey, 2008; Józsa, 2000).

Kálmánchey (2008) összefüggésbe hozta a korai anya-gyermek kapcsolatot a tanulási motivációval, a kötődés ugyanis fontos szerepet játszik a személyiség-fejlődésben. A szakellátásban élő gyermekek gyakran szülők nélkül vagy elhanyagoló szülők körében nevelkedtek, melynek következtében sérülhetett a kötődéssel kapcsolatos belső munkamodell. A korai anya-gyermek kötődés elégtelensége fejletlen szociális készségekhez vezethet, ezek a gyermekek gyakran motiválatlanok és negatív énképpel rendelkeznek (Zsolnai, 2001).

A gyermekvédelmi szakellátásban lévő fiatalok

A szakellátásban élő gyermekek teljesítményére ható tényezők

A hátrányos helyzetűek, illetve gyermekotthonban nevelkedők esetében fokozott a veszélye annak, hogy az iskolát csak a tankötelezettségi kor betöltéséig folytatják. A 2012-ben bevezetett változások a tankötelezettségi kort 16 évre szálították le, mindez azonban a társadalmi kirekesztettség veszélyét nagymértékben fokozza az előbb említett társadalmi csoportok esetében (Rácz, 2012).

Magyarországon jelentős az előnytelen családi háttérű tanulók száma, illetve itt a legerősebb a kapcsolat a teljesítmény és a szociális háttér között, mindez azt is jelenti, hogy nálunk a legnagyobb a szociokulturális egyenlőtlenség. Mindabból, hogy erős összefüggés tapasztalható a családi háttér és a teljesítmény között, arra lehet következtetni, hogy az oktatási rendszer nem képes ellensúlyozni a társadalmi egyenlőtlenségeket (Gyarmati, 2011).

A társadalmi egyenlőtlenségek – részben nevelés-oktatás általi – ellensúlyozására fogalmazódott meg az 1997. évi XXXI. törvény, melynek jelentősége abban rejlik, hogy ez volt az első teljes és önálló jogi szabályozás, amely új intézményekkel gyarapította, valamint rendszerbe foglalta a gyermekek védelmének rendszerét, s ezzel a gyermek és a család került a középpontba (Neményi & Messing, 2007).

2003-ban rögzítették a hátrányos megkülönböztetés minden formájának a tilalmát az oktatásban (Fejes & Józsa, 2005). Fokozott igényként fogalmazódott meg, hogy a gyermekeket ösztönözni kell, hogy a szülei végzettségénél magasabb szintet érjenek el, ezzel megelőzve az iskolai lemorzsolódást és a nagyarányú munkanélküliséget. Számos intézkedés indult annak érdekében, hogy a gyermekek szegénységét csökkentsék és esélyeit növeljék. Ilyen a 2006-ban megjelent *Gyermek-*

szegénység elleni Nemzeti Program, illetve a „*Legyen jobb a gyermekeknek!*” Nemzeti Stratégia (Rácz & Hodosán & Korintus, 2009; Rácz, 2009). A hátrányos helyzetű tanulók felzárkóztatására a nemzetközi szakirodalomban is található példát. A YIPPEE (Young People from a Public Care Background: Pathways to Education in Europe: Állami gondozott fiatalok: Oktatási lehetőségek Európában) kutatás, amely 2008 és 2010 között zajlott, arra világított rá, hogy a gyermekotthonban élő fiatalok beilleszkedését segíteni kell a szabadidős és szociális tevékenységeken keresztül, illetve minimálisra kell csökkenteni az áthelyezések számát, ezzel pedig egy stabil állapotot létrehozni a gyermek életében. Annak érdekében, hogy a felsőoktatás lehetőség legyen a fiatalok számára, ki kell terjeszteni a pénzügyi támogatást (Höjer & Johansson & Hill & Cameron & Jackson, 2008).

Általános áttekintés

A gyermekvédelmi szakellátásban lévők száma évek óta viszonylag állandónak mondható (21-23 ezer fő (KSH, 2019)), a gyermekek jelentős része kistelepléseken él, ahol az iskolák elérhetősége, az oktatás színvonala és a támogatások elérése is nehezen megoldható (Herczog, 2013).

A gondozottak 90%-a kiskorú és csupán 10%-uk a 18 évnél idősebb (KSH, 2019). Bizonyossá vált, hogy a nagykorúságot elérő és a gyermekvédelmi szakellátásból kikerülő, alacsony végzettséggel rendelkező fiatal felnőttek minden más csoportnál rosszabb eséllyel kerülnek a munkaerőpiac küszöbére (Rácz, 2012). Bizonyos kutatásokban kimutatható volt: a szakemberek már az iskola oldaláról is negatív diszkriminációt tapasztaltak a gyermekotthonban nevelkedőkkel szemben, melynek oka, hogy úgy vélik a gyermek saját hiányosságai miatt került a rendszerbe, azonban a legtöbb esetben a családi körülmények okozták a kialakult helyzetet. Korábbi iskoláiból való beszámolók alapján ítélik meg őket és sokszor az intézmény úgy gondolja, nem rendelkezik erőforrással arra vonatkozóan, hogy képesek legyenek a gyermek problémáit kezelni (Martin & Jackson, 2002).

Gyermekvédelem formái és a bekerülés okai

Védelembé vétel esetén a szülő a felügyeleti jogot gyakorolhatja, családba fogadás esetén a szülő felügyeleti joga szünetel. A többi forma olyan veszélyeztetettség esetén következik be, amikor a gyermek családból való azonnali kiemelésére van szükség. Ez alapján pedig megkülönböztetünk ideiglenes hatályú elhelyezést és nevelésbe vételt (Varga, 2006; Gyvt. módosítás, 2014. I. 1-től).

Az ideiglenes hatályú elhelyezés és nevelésbe vétel legfőbb okai a szülői elhagyás, elhanyagolás, bántalmazás, a gyermek viselkedési zavarai, szülők mentális betegsége, mélyszegénység, egészségügyi problémák.

Ezeknek a gyerekeknek meg kell küzdeniük a lemaradással és kirekesztéssel, jellemző rájuk, hogy nincs jövőképük és nem motiváltak (Herczog, 2013; Józsa, 2000; Neményi & Messing, 2007; Papházi & Szikulai, 2008). A gyermekek veszélyeztetettsége kapcsolatban áll a testvérek magas számával is. Fokozottan

igaz ez a 0-7 éves korosztályra, az iskolakezdők többsége ugyanis olyan családból származik, ahol háromnál több gyermek nevelkedik. A kamaszok esetében inkább a családtípus a meghatározó, az ő esetükben jellemző az egyszülős család (Neményi & Messing, 2007).

Országos kompetenciamérés (OKM), illetve az OECD PISA felmérés

Vizsgálatunk fókuszában a családban nevelkedők, illetve családból kiemelt tanulók Országos kompetenciamérésen (illetve amennyiben erre mód van, legalábbis kitekintés szintjén az OECD PISA felmérésen) nyújtott teljesítménye áll, ezért a következőkben néhány mondatban e mérések háttéréről is szólnunk.

A kompetenciamérés nem a tantervi követelmények elsajátítására épít, hanem arra keresi a választ, hogy a diákok képesek-e alkalmazni a további fejlődésükhöz szükséges tudást, ismereteket (Balázsi & Rábainé & Szepesi & Szabó, 2005). Az első mérésre 2001 novemberében került sor, 2004- től kezdve pedig minden évben, május végén megrendezik az OKM-et. A tesztek megírására ugyanabban az időpontban és azonos körülmények között kerül sor. Minden tanuló egy kétszer 45 perc hosszúságú matematikai, illetve egy kétszer 45 perc hosszúságú szövegértési feladatot old meg. Emellett a diákok kitöltenek egy tanulói kérdőívet, valamint az intézmények és a telephelyek vezetői is kitöltenek egy kérdőívet az iskolával és a telephellyel kapcsolatban (Balázsi & Lak & Ostorics & Szabó & Vadász, 2016).

A háromévente megrendezésre kerülő vizsgálat három tudásterületen méri a tanulók képességeit, változó fókusszal, vagyis mindig más terület adja a mérés magját (matematika, szövegértés, természettudomány). Az eredmények azt mutatják, hogy Magyarország mindhárom mérési területen lényegesen le van maradva az OECD országok átlagától. (Ostorics & Szalay & Szepesi & Vadász, 2016). A mérés azt támasztotta alá, hogy a magyar közoktatási rendszer nem képes kiküszöbölni a különböző társadalmi helyzetből származó diákok közötti különbségeket, ezáltal pedig a hátrányos helyzetű családból származó gyerekek a legtöbb esetben, az iskolában is hátrányosak lesznek (Rác & Hodosán & Korintus, 2009).

Továbbtanulás és jövőbeli tervek

A kompetenciamérés eredményei alapján szoros összefüggést mutattak ki az elért eredmények és az elérni kívánt legmagasabb végzettség között. Azt tapasztalták, hogy az országos átlag körül csak felsőfokú végzettség elérését célul kitűző tanulók teljesítettek. (Gyarmati, 2011; Balázsi & Lak & Ostorics & Szabó & Vadász, 2016). A gyermekvédelemben élők számára a tanulás azért fontos, mert szeretnének különbek lenni vérszerinti családjuknál. A továbbtanulás kitörési lehetőséget jelent, illetve esélyt egy anyagilag stabilabb élet megteremtésére (Rác, 2012; Papházi & Szikulai, 2008).

A felsőoktatási tanulmányokat folytató diákokat endogén és exogén tényezők befolyásolják. Endogén a kitörési vágy, kitartás és akaraterő. Az exogén tényezők közé a külső körülmények tartoznak, köztük a gyermekvédelem rendszere és annak szereplői (Rákó, 2014). Cieslik modelljében három tényezőt különböztünk

meg egymástól: a strukturális tényezőket, a szociális tényezőket, illetve kiemeli az individuális tényezők jelentőségét (idézi: Rácz, 2012).

Azok a fiatalok, akikkel szemben a szakemberek, tanárok magas elvárásokat állítottak, jobban teljesítettek és nagyobb eséllyel tanultak tovább, valamint jobb eredményeket értek el az iskolában azok a fiatalok, akik kevesebbet költöztek (Rácz & Hodosán & Korintus, 2009).

Módszertan

Hipotézisek

A bemutatott szakirodalmi adatok alapján az alábbi szakmai kérdéseket fogalmaztuk meg:

- Vannak-e a gyermekotthonban nevelkedők és a saját családjukban felnövő diákok teljesítményében megmutatkozó különbségek? (Fejes & Józsa, 2010; Rácz & Hodosán & Korintus, 2009).
- Milyen mértékben határozza meg a szocioökonómiai háttér a diákok teljesítményét? (Stipek & Ryan, 1997; Mooney & Thronton; 1999; Gyarmati, 2011).
- Vannak-e a gyermekotthonban élők jövőbeli tervei alapján megmutatkozó különbségek a teljesítményben? (Gyarmati, 2011; Balácsi & Lak & Ostorics & Szabó & Vadász, 2016; Rácz & Hodosán & Korintus, 2009).

Vizsgálati minta

Statisztikai vizsgálatunkhoz az Országos kompetenciamérés 2017-es adatait használtuk fel (az adatbázis nyilvánosan hozzáférhető). Ezen adatbázisban rendelkezésre áll az, hogy az adott diáknak milyen matematikai és szövegértés képessége van (pontszám), valamint különböző információk a családjáról, családi helyzetéről (tanulói kérdőív kérdései, továbbiakat lásd www.oktatas.hu). A vizsgálatához a 10. évfolyam adatait használtuk fel.

Vizsgálatunk során a teljes adatbázis a rendelkezésünkre állt, így az abból leválogatott mintán végeztünk másodelemzést, az alábbiakban pedig nem az országos jelentés adatait, hanem saját számításaink eredményeit közöljük. Fontos kiemelnünk azt is, hogy a számításokhoz nem az Országos kompetenciamérés során használt hivatalos makrókat alkalmaztuk (T. Kárász, 2019), melynek következtében néhány pontos eltérés természetesen tapasztalható.

A matematika

A leíró statisztikák alapján az Országos kompetenciamérés matematika felmérése esetében az átlagos teljesítmény a 10. évfolyamon 1640,55 (szórás: 214,00) pont. Tehát jellemzően, várhatóan valamivel 1426 pont felett, illetve 1855 pont alatt lesz a diákok pontszáma. A talált legkisebb érték (Minimum) 881,78 pont, a legnagyobb érték pedig (Maximum) 2256,49 pont.

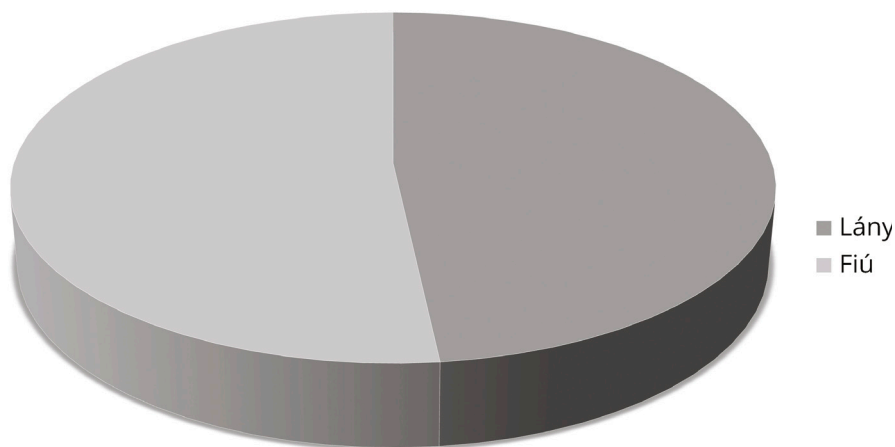
A szövegértés

A szövegértés felmérések leíró statisztikáját tekintve a 10.-es diákok esetében az átlag 1608,76 (szórás: 204,77) körüli értékre számítunk. Így várhatóan valamivel 1403 pont felett, illetve 1814 pont alatt lesz a diákok pontszáma. A talált legkisebb érték (Minimum) 813,29, a legnagyobb pedig (Maximum) 2241,38.

A vizsgálati minta ismertetése

Matematika teljesítmények elemzéséhez a mintánkban 85.061 személyből 41.110 lány (esetek 48,3%-a) és 43.951 (esetek 51,7%-a) fiú (1. ábra). Összességében az eredményekhez (tehát nem csak teljesítmény pontszám, hanem visszaküldött háttérkérdőív is található a diákról) a 85.061 esetből összesen 67.874 alkalommal érkezett egyértelmű, értékelhető válasz.

1. ábra: A minta nemek szerinti megoszlása

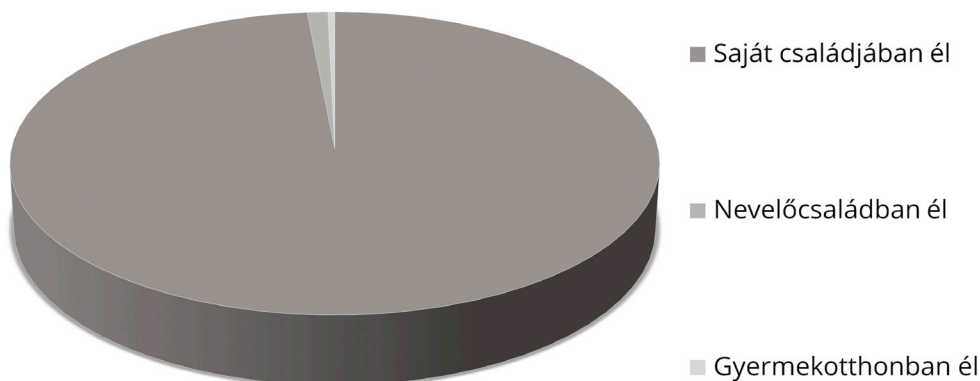

67.874 személyből 66.882 gyermek válaszolta azt, hogy a saját családjában él, amely az esetek 98,5%-a. 724 gyermek nevelőcsaládban nevelkedik, ami az esetek 1,1%-át jelenti. Gyermekotthonban nevelkedik a válaszadók 0,4%-a, amely összesen 288 gyermeket jelent (2. ábra).

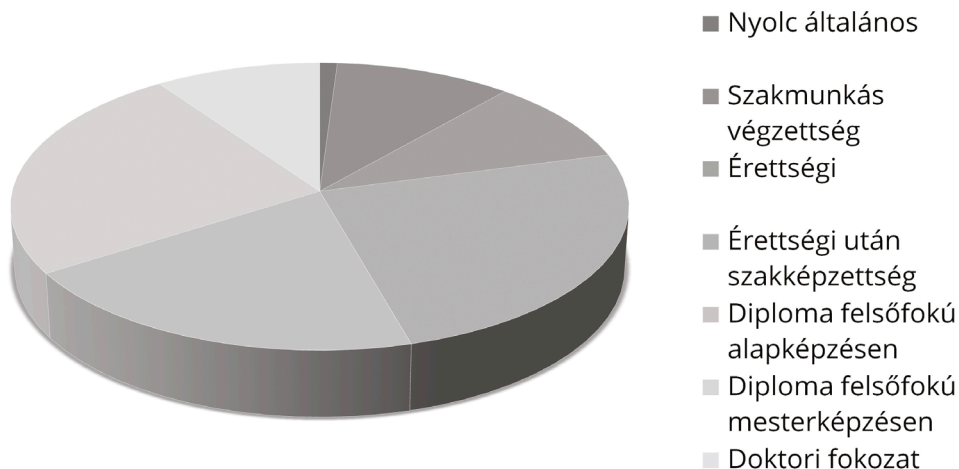
Szövegértés esetében 85.061 főből 67.234 esetben érkezett egyértelmű, értékelhető válasz. 67.234 személyből 713 gyermeknek az általános iskolai végzettség a legmagasabb iskolai végzettség, amelyet szeretne elérni, mindez pedig az esetek 1,1%-át jelenti. 6.908 személy (10,3%) szakmunkás végzettség, 6.370 tanuló (9,5%) érettségi, 16.780 diák (25%) érettségi után szakképzettség megszerzését tűzte ki célul maga elé. Felsőfokú alapképzésen 13.492 személy (20,1%), felsőfokú mesterképzésen pedig 16.519 tanuló (24,6%) szeretne diplomát szerezni. Illetve összesen 6.452

diák (9,6%) esetében a doktori fokozat a legmagasabb iskolai végzettség, amelyet szeretne elérni (3. ábra).

2. ábra: A minta nevelkedési környezet szerinti megoszlása

3. ábra: Elérni kívánt legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlás

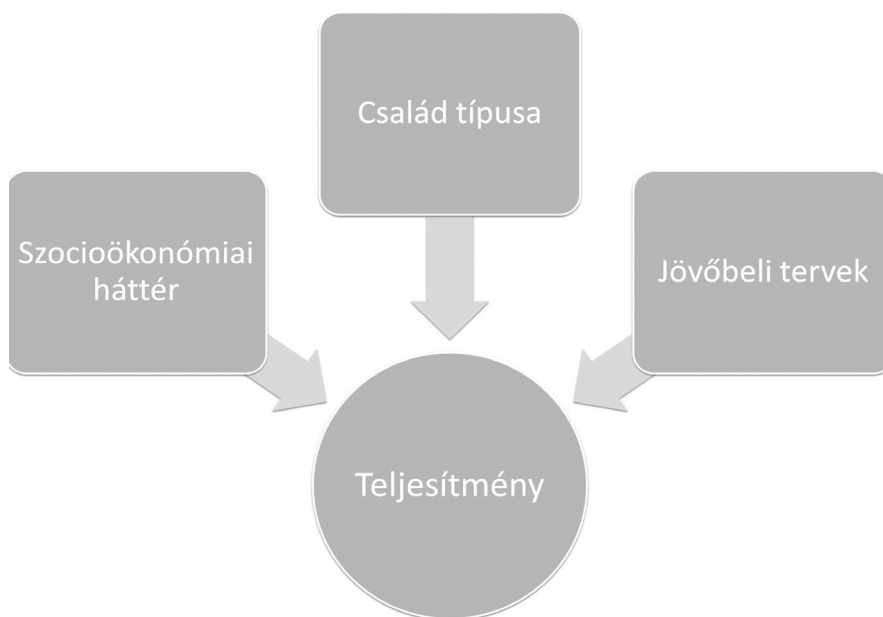
A családi háttér index (az Országos kompetenciamérés terminusában így hívják a szocioökonómiai háttér indexét) tekintve az átlag alapján 0,047 (szórás 0,95) körüli értékre számítunk. A mintában talált legkisebb (Minimum) érték -3,114, a legnagyobb (Maximum) pedig 1,868. Az Országos kompetenciamérés leírása alapján ezen indexben az elérhető tanulást segítő eszközök, családi közös programok, kulturális tevékenységek mellett a család birtokában lévő anyagi javak, illetve a szülők iskolai végzettsége játszik szerepet (www.oktatas.hu oldalról elérhető technikai leírás alapján).

Eredmények

A vizsgálat során először külön-külön megvizsgáltuk a család típusának, a jövőbeli terveknek, illetve (családi háttér index alapján) a szocioökonómiai státusnak a teljesítményre gyakorolt hatását.

Majd miután bebizonyosodott, hogy mind a család típusa, mind a jövőbeli tervek és a szocioökonómiai státus befolyásolja a diákok teljesítményét kovariancia analízist alkalmaztunk (az elemzés összefoglaló sémáját lásd: 4. ábra).

4. ábra: Vizsgált összefüggésrendszer

Első főhatás

A gyermekotthonban élő és a saját családjukban nevelkedő gyermekek teljesítménye között jelentős különbségek mutathatók ki mind a matematika, mind a szövegértés esetében.

A normalitásról a Kolmogorov-Smirnov teszt alapján elmondható, hogy szignifikáns eltérést jelez, amely alapján elmondhatjuk, hogy a változók szignifikáns eltérést mutatnak a normális eloszláshoz képest, mind a matematika, mind a szövegértés standard pontszámait tekintve ($p/SIG < 0,05$ szinten). Mivel a normalitás sérül, így a kétmintás t-próba nem alkalmazható a továbbiakban. A szövegértés esetében a Levene-próba alapján elmondható, hogy ($F=0,023$, $p/SIG=0,880$) a szóráshomogenitás teljesül, hiszen a „p” érték nem csökken 0,05 alá. A matematika esetében a Levene-próba ($F=0,678$, $p/SIG=0,410$) megmutatja, hogy a „p” érték ebben az

esetben sem csökkent 0,05 alá, vagyis a szóráshomogenitás ebben az esetben is teljesül, így a matematika és a szövegértés esetében is a Mann-Whitney próbát fogjuk alkalmazni. A Mann-Whitney-próba (rendre $Z = -14,337$; $-14,706$, $p/SIG < 0,001$; $0,001$) azt mutatja, hogy szignifikáns eltérés van a gyermekotthonban és a saját családjukban nevelkedő diákok teljesítménye között – a saját családjukban nevelkedő tanulók szignifikánsan dominánsabbak a gyermekotthonban felnövő társaiknál mindkét mérési területen. Ezt az eredményt támasztja alá a medián teszt is, mivel $p/SIG < 0,001$ a szignifikancia szint, így azt mondhatjuk, hogy különbség mutatkozik meg a saját családjukban élők, illetve a gyermekotthonban nevelkedők teljesítménye között.

Második főhatás

A gyermekotthonban élők jövőbeli tervei és a teljesítményük között összefüggést feltételezek.

Szövegértés

Az alábbiakban azt vizsgáltuk, hogy a különböző változók milyen hatással vannak az elért szövegértés eredményre. Az elért pontszámot befolyásolja, hogy a tanuló milyen családban nevelkedik ($F = 116,480$, $p/SIG < 0,001$), hogy mi a legmagasabb végzettség, amelyet el akar érni ($F = 131,014$, $p/SIG < 0,001$), illetve a két változó együttesen is ($F = 10,682$, $p/SIG < 0,001$) meghatározó. A vizsgálat alapján azt mondhatjuk, hogy a tanuló által elérni kívánt legmagasabb végzettség esetében a kitűzött cél alatti végzettségeknél szignifikánsan jobban, a cél felett elhelyezkedő végzettségek esetében pedig szignifikánsan rosszabb eredményeket érnek el.

Matematika

Az alábbiakban azt vizsgáltuk, hogy a különböző változók milyen hatással vannak az elért matematika eredményre. Az elért matematika pontszámot befolyásolja, hogy a tanuló milyen családban nevelkedik ($F = 105,176$, $p/SIG < 0,001$), hogy mi a legmagasabb végzettség, amelyet el akar érni ($F = 102,445$, $p/SIG < 0,001$), illetve a két változó együttesen is meghatározó ($F = 5,539$, $p/SIG < 0,001$).

Mindezek alapján pedig kijelenthetjük, hogy az elérni kívánt legmagasabb végzettség, vagyis a jövőbeli tervek hatással vannak az elért eredményekre, mert minél magasabb célt tűz ki maga elé a tanuló, annál jobb eredményeket ér el mindkét mérési területen.

Kovariáns változó hatása

A szocioökonómiai státus jelentősen befolyásolja a diákok teljesítményét. Ennek hatásának kiszűrésére többszemponos kovariancia-analízist alkalmaztunk.

A normalitásról a Kolmogorov-Smirnov teszt alapján elmondható, hogy szignifikáns eltérést jelez, amely alapján elmondhatjuk, hogy a változók szignifikáns eltérést mutatnak a normális eloszláshoz képest ($p/SIG < 0,001$), mind a matematika, mind a szövegértés standard pontszámait, illetve a családiháttér-indexet tekintve.

A Kendall-féle mutatóból azt láthatjuk, hogy a matematika teljesítmény és a családiháttér-index között közepesen erős, szignifikáns, pozitív együttjárás van (Kendall tau-b=0,346, p/SIG<0,001), tehát minél jobb a szocioökonómiai háttér a diák annál jobban teljesít. A szövegértést tekintve, hasonló eredményeket kapunk. A Kendall-féle mutatóból itt is azt láthatjuk, hogy a szövegértés teljesítmény és a családiháttér-index között közepesen erős, szignifikáns, pozitív együttjárás van (Kendall tau-b=0,367, p/SIG<0,001).

Mindezek alapján tehát elmondható, hogy a szocioökonómiai háttér jelentős hatást gyakorol a teljesítményre, a tanuló annál jobban teljesít, minél jobb szocioökonómia háttérrel rendelkezik.

Elérni kívánt végzettség és családi háttér együttesének figyelembe vétele a matematikai és szövegértés teljesítmény esetében

A teljes modell esetében a teljesítmény elemzésekor figyelembe vettük mind az elérni kívánt végzettséget, mind pedig a családi háttér indexet (szocioökonómiai státus). Az elemzéshez kovarianciaanalízist alkalmaztunk, melyben így a korrigált, illetve a nyers átlagos teljesítményeket vetettük össze egymással. A könnyebb olvashatóság kedvéért a statisztikai mutatókat (próbák értékeit, illetve a parciális eta-négyzetet, mint hatásmértéket) a lábjegyzetben tüntettük fel.

Szövegértés

Szövegértés esetében elmondható volt, hogy a saját családban élők és a gyermekotthonban élők átlagos teljesítménye között majdnem teljes szórásnyi, 197 pontos különbség volt tetten érhető. Azonban ha a szocioökonómiai státusbeli hatást kontroll alatt tartottuk (azaz, az eredményeket úgy vettük figyelembe, mint ha „minden diáknak ugyanolyan lenne a családi háttér indexe”), akkor ez a különbség a felére mérséklődött: 197 pont helyett 103 pontos maradt a különbség. Ez még mindig nagy eltérés – de értelemszerűen nem „csak” a családi háttér más a 10.-es, nevelőotthonban élő diákok esetében, hiszen ekkorra már általában egyéb területek is jelentős hátrányok adódnak össze. Ezt az eltérést mutatja be a 6. és 7. ábra.¹

Matematika

Matematika esetében a szövegértéshez hasonló eredményeket kaptunk. Az eredeti, kontroll nélküli különbség a matematika esetében némileg nagyobb volt (201 pont), mely a családi háttér kontrollja esetében szintén jelentős mértékben

---

¹ Szignifikáns kölcsönhatás volt a nevelkedési környezet és az elérni kívánt legmagasabb végzettség között a szövegértés standard pontszám mellett, miközben kontrolláltuk a családi háttér indexet: $F(12,60588) = 8,602$, $p/SIG < 0,001$, parciális ETA négyzet = 0,002 (5. ábra). A táblázat lábjegyzetéből látható, hogy a kovariáns változó átlagos értékét, a családi háttér indexet 0,05001-re állították be. Mindez azt eredményezte, hogy a szövegértés átlagpontszáma a saját családban 1575,193 a korábbi 1563,362, a gyermekotthonban pedig 1471,897 lett az előző 1439,180-hoz képest. Tehát a csoportok közötti átlag különbség a korábbi 197,6508-hoz képest 103,296-ra módosult, amely azonban továbbra is szignifikáns különbség maradt (6-7. ábra).

mérséklődött – és a két csoport közötti különbség a szövegértéssel lényegében megegyező szintre, 105 pontra szelődött. Ezt a mérséklődést/különbséget mutatja be a 9. és 10. ábra².

Diszkusszió

Kutatásunkban azt szerettük volna megtudni, hogy a gyermekotthonban nevelkedő tanulók teljesítménye különbözik-e a saját családban nevelkedő társaikétól, és ha igen, mi okozza, illetve miben mutatkozik meg ez a differencia. Főként azért tartottuk fontosnak ennek a két területnek a vizsgálatát, mert kevés tudással, ismerettel rendelkezünk a gyermekvédelemben élő gyermekekről, annak ellenére, hogy jelentős számban van jelen az imént említett csoport a társadalomban (Rácz, 2012; Neményi & Messing, 2007).

Összességében azt az eredményt kaptuk, hogy a gyermekotthonban élők teljesítménye lényegesen eltér a kontroll populáció teljesítményétől. Azonban, ha a családi háttérbeli különbségeket is figyelembe vesszük, akkor ez a különbség a felére csökken.

A kompetenciamérés és a PISA felmérés eredményei is azt bizonyították, hogy a magyar közoktatási rendszer nem képes mérsékelni a különböző társadalmi helyzetből származó diákok közötti különbséget (Rácz, 2009; Rácz & Hodosán & Korintus, 2009). Számos kutatás bizonyította már, hogy a családi háttér és az iskolai teljesítmény között erős kapcsolat húzódik, illetve jelentős különbségeket lehet felfedezni az eltérő szociokulturális környezetből származó fiatalok képességei között (Fejes & Józsa, 2010). Az eredményeink alátámasztották azt a feltevésünk, amely szerint a gyermekotthonban nevelkedő tanulók teljesítménye jelentős mértékben elmarad a saját családban nevelkedő társaikétól.

Az eddigi vizsgálatok arról számoltak be, hogy a gyermekvédelemben élő fiatalok esetében nagy a valószínűsége annak, hogy csak a tankötelezettségi kor betöltéséig folytatják a tanulmányaikat (Rácz, 2012). Fontos megjegyezni azonban, hogy a gyermekvédelmi intézményrendszerben élők számára a továbbtanulás megteremti a kitörési lehetőséget és megadja az esélyt arra, hogy különbek legyenek vérszerinti családjuknál. Ennek ellenére mégis kis százalékuk (5%) jut el a felsőoktatásba, nagyobb részük a szakmunkás végzettséget preferálja (Rácz, 2012; Papházi & Szikulai, 2008). Az általunk végzett elemzés alapján bebizonyosodott, hogy a jövőbeli tervek jelentős hatást gyakorolnak az elért eredményekre. Azok a tanulók, akik magasabb iskolai végzettség elérését tűzték ki célul, szignifikánsan jobb eredményeket értek el a kompetenciamérés mindkét mérési területén.

Korábbi kutatások alapján elmondható, hogy minél jobb szociális háttérrel rendelkezik a tanuló, annál jobb eredményeket tud produkálni. Gyarmati szerint

2 Szignifikáns kölcsönhatás volt a nevelkedési környezet és az elérni kívánt legmagasabb végzettség között a matematika standard pontszám mellett is, miközben kontrolláltuk a családi háttér indexet $F(12,60553) = 4,088$, $p/SIG < 0,001$, parciális ETA négyzet = 0,001 (8. ábra). A táblázat lábjegyzetéből látható, hogy a kovariáns változó értékét, azaz a családi háttér indexet a szövegértés mérésnél használttal lényegében megegyező szintre, 0,04983-ra állították be. Mindez azt eredményezte, hogy a matematika átlagpontszáma a saját családban 1613,667 a korábbi 1600,602, a gyermekotthonban pedig 1508,437 lett az előző 1472,429-hez képest (9-10. ábra).

Magyarországon jellemzően nagyok a szociokulturális egyenlőtlenségek és mindezt - ahogyan azt már fentebb említettük - a magyar közoktatási rendszer csak még inkább kiélesíti (Gyarmati, 2011). Az általunk végzett kutatás is azt a feltevést hivatott alátámasztani, miszerint a szocioökonómiai státusz és a teljesítmény között pozitív, szignifikáns kapcsolat van, tehát minél jobb szocioökonómiai státussal rendelkezik a tanuló, annál jobb eredményeket ér el.

Vizsgálatunk során bebizonyosodott, hogy **mind a három tényező jelentős hatást gyakorol a tanulók teljesítményére**. Ezt követően pedig kovariancia analízist alkalmaztunk, amelynek eredménye elgondolkodtató és ösztönzőleg hat a gyermekvédelem további fejlesztésére. Ugyanis, hogyha a családháttér-index értékét állandónak tekintjük minden tanuló esetében, azt láthatjuk, hogy a differencia a saját családban nevelkedők és a gyermekvédelemben élők között közel a felére csökken.

Mindezek összességében igazolni látszanak azt a tapasztalatot, hogy a gyermekvédelemben élő tanulók nem feltétlenül ilyen teljesítményre lennének predestinálva, rajtuk kívülálló körülmények visszahúzzák a teljesítményüket.

A kutatások és a saját eredményeink alapján tehát nyilvánvalóvá vált, hogy a gyermekvédelemben élő fiataloknak számos nehézséggel kell megküzdenie, így kiemelt figyelmet kell fordítani a segítségükre és problémáik megoldására. Hiszen az elért tanulmányi eredmények, az iskola sikeres teljesítése és a későbbiekben egy számukra megfelelő pálya választása sikeresebb önmegvalósítást és minőségibb életet jelenthet. (Balázs & Rábainé & Szepesi & Szabó, 2005).

Köszönetnyilvánítás

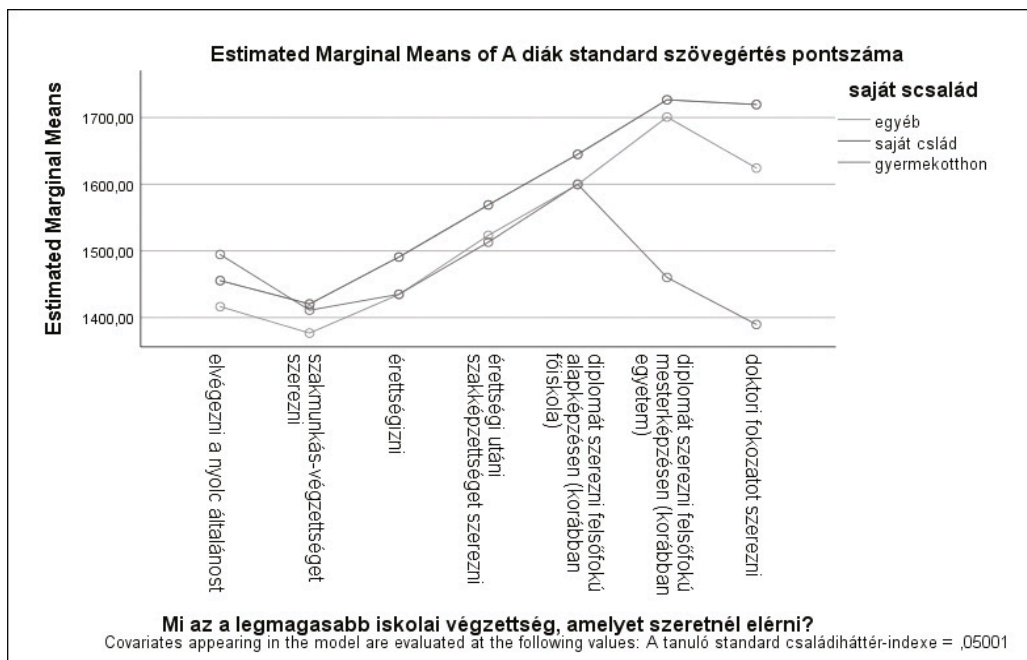
Ezúton szeretnénk köszönetet mondani a Károli Gáspár Református Egyetem vezetésének, mert kutatásunkat a 20642B800-as témaszámú kutatás keretében végezhetjük el, valamint az Oktatási Hivatalnak, amiért az adatokat a rendelkezésünkre bocsátották.

5. ábra: Változók hatása a szövegértés eredményekre

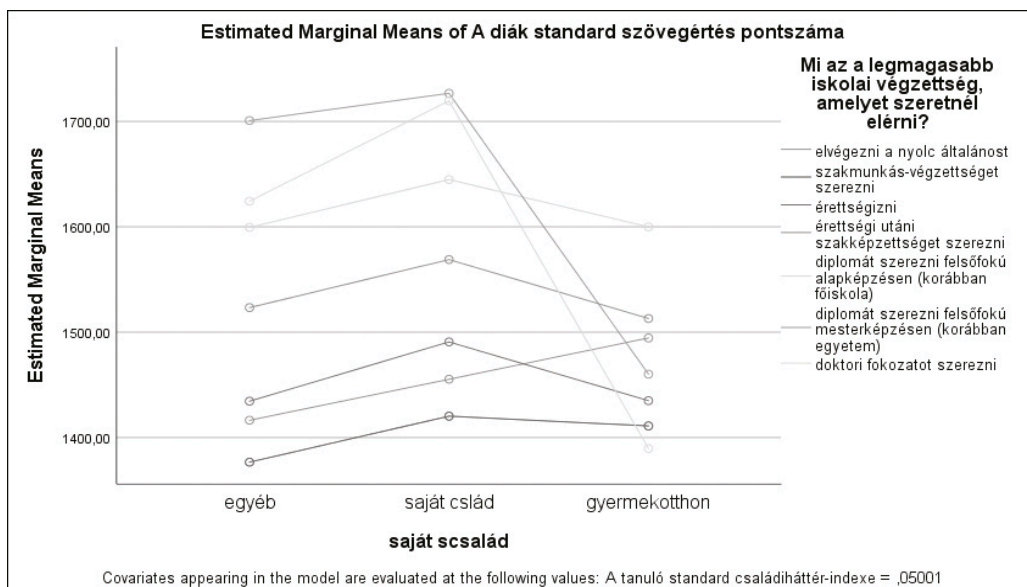
Függő változó: A diák standard szövegértés pontszáma						
	Négyzet összeg	Szabadsági fok	Átlag négyzet	F	p	Parciális ETA négyzet
Korrigált model	1091408324 ^a	21	51971824,93	2342,249	,000	,448
Tengelymetszet	2456587727	1	2456587727	110712,662	,000	,646
csh_index	80220484,33	1	80220484,33	3615,350	,000	,056
TA01601	8994253,949	6	1499042,325	67,558	,000	,007
sajcs	2771856,890	2	1385928,445	62,461	,000	,002
TA01601 * sajcs	2290419,288	12	190868,274	8,602	,000	,002
Hiba	1344378637	60588	22188,860			
Összes	1,605E+11	60610				
Korrigált összes	2435786960	60609				

a. R Squared = ,448 (Adjusted R Squared = ,448)

6. ábra: Kovariancia analízis

7. ábra: Kovariancia analízis a szövegértés esetében

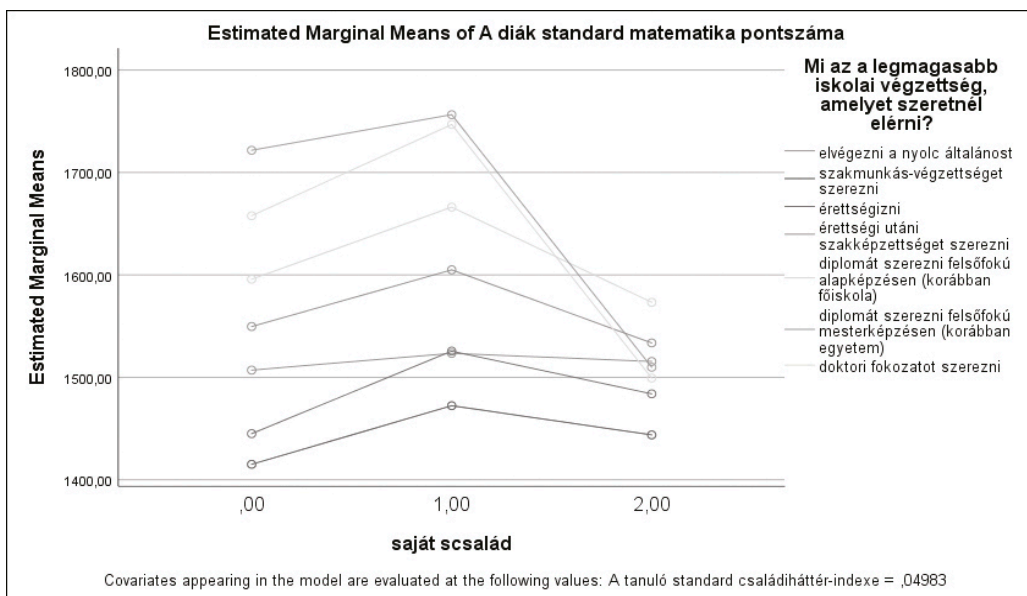

8. ábra: Változók hatása a matematika eredményre

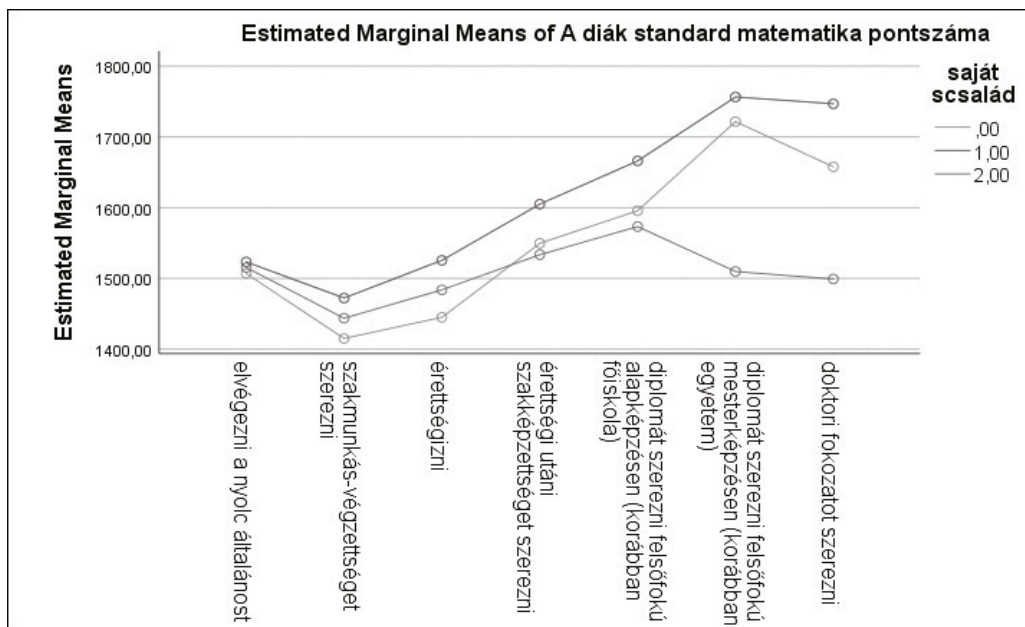
Függő változó: A diák standard matematika pontszáma						
	Négyzet összeg	Szabadsági fok	Átlag négyzet	F	p	Parciális ETA négyzet
Korrigált model	1034769409 ^a	21	49274733,78	1829,812	,000	,388
Tengelymetszet	2571185490	1	2571185490	95480,713	,000	,612
csh_index	91683741,99	1	91683741,99	3404,666	,000	,053
sajcs	3185816,669	2	1592908,335	59,152	,000	,002
TA01601	7611019,889	6	1268503,315	47,106	,000	,005
sajcs * TA01601	1320974,778	12	110081,231	4,088	,000	,001
Hiba	1630622463	60553	26928,847			
Összes	1,670E+11	60575				
Korrigált összes	2665391872	60574				

a. R Squared = ,388 (Adjusted R Squared = ,388)

9. ábra: Kovariancia analízis

10. ábra: Kovariancia analízis a matematika esetében

Szerzői munkamegosztás:

Baranyi Lili: hipotézisek kidolgozása, kézirat megszövegezése, eredmények értelmezése.
Takács Szabolcs: adatgyűjtés lefolytatása, statisztikai elemzések, eredmények értelmezése.

Irodalomjegyzék

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról

Balázsi I., Lak Á. R., Ostoric L., Szabó L. D., & Vadász Cs. (2016). Országos Kompetenciamérés 2015. Országos jelentés. Letöltve: 2018.11.01. Innen: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktat/meresek/orszmer2015/Orszagos_jelentes_2_015_2kor.pdf

Balázsi I., Rábainé Sz. A., Szabó V., Szepesi I. (2005). A 2004-es országos kompetenciamérés eredményei. *Új Pedagógiai Szemle*, 55(12), 3-21.

Fejes J. B. & Józsa K. (2005). A tanulási motiváció jellegzetességei hátrányos helyzetű tanulók körében. *Magyar Pedagógia*, 105(2), 185-205.

Gottfried, A. E., Flaming, J. S. & Gottfried, A. W. (1998). Role of cognitively stimulating home environment in children academic intrinsic motivation: A longitudinal study. *Child Development*, 69(5), 1448-1460.

Gyarmati A. (2011). Családi-nevelési környezet és tanulói teljesítmény. *Kapocs*, 10(1).

Heckhausen, H (1967): *The anatomy of achievement motivation*. New York: Academic Press.

Herczog M. (2013). Szakellátásban élő gyerekek és a korai iskolaelhagyás. A tanulmány a QALL - *Végzettséget mindenkinek!* című projekt keretén belül készült. Letöltve: 2020. 05. 01-én: http://oktataskepzes.tka.hu/content/documents/Projektek/2013/QALL/qall_szakellatas_esl_herczog_maria.pdf

Höjer, I., Johansson, H., Hill, M., Cameron, C., & Jackson, S. (2008). State of the art consolidated literature review: The educational pathways of young people from a public care background in five EU countries. *Young People From a Public Care Background Pathways to Education in Europe (YIPPEE)*.

Józsa K. & Fejes J. B. (2010). A szociális környezet szerepe a tanulási motiváció alakulásában: a család, az iskola és a kultúra hatása. In: Zsolnai Anikó–Kasik László (szerk.). *Aszociális kompetencia fejlesztésének elméleti és gyakorlati alapjai* (pp. 134-162). Budapest: Tankönyvkiadó.

Józsa K. (2000). Az iskola és a család hatása a tanulási motivációra. *Iskolakultúra*, 10(8), 69-82.

Józsa K. (2002). Az elsajátítási motiváció pedagógiai jelentősége. *Magyar Pedagógia*, 102(1), 79-104.

Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsg013.html

Neményi M. & Messing V. (2007). Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. *Kapocs*, 6(1).

Martin P., Y. & Jackson, S. (2002). Educational success for children in public care: advice from a group of high achievers. *Child & Family Social Work*, 7(5), 121–130.

Mooney, E. S. & Thronton, C. A. (1999): Mathematics attribution differences by ethnicity and socioeconomic status. *Journal of Education for Student Placed at Risk*, 4(3), 321–332.

Ostorics L., Szalay B., Szepesi I., & Vadász Cs. (2016). PISA 2015. Összefoglaló jelentés. Letöltve: 2018. 11. 01. Innen: https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatás/nemzetkozi_meresek/pisa/PISA2015_osszefoglalo_jelentes.pdf

Papházi T. & Szikulai I. (2008). Gyermekvédelem és statisztika. *Kapocs*, 7(6).

Rácz, A., Hodosán, R. & Korintus, M. (2009). Dokumentumok, szakirodalmak a gyermekvédelmi rendszerben élő, fiatal felnőttek továbbtanulásáról és felsőoktatási részvételéről. *Literature review on access to further and higher education from a public care background*. *Esély*, 3, 97-114.

Rácz A. (2012). Gyermekvédelmi háttérrel a felsőoktatásba: a YIPPEE nemzetközi kutatás egyesült királyságbeli és magyar tapasztalatai. *Metszetek*, 2-3, 24-38.

Rácz A. (2009). Gyermekvédelemből a felsőoktatásba. *Kapocs*, 8(4).

Rákó E. (2014). Gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok a felsőoktatásban. In: Rácz, A. (szerk). *Jó szülő-e az állam?* (pp. 344-356). Budapest: Rubeus Egyesület.

Réthy E. (2001). A tanulási motiváció elemzése. In: Csapó Benő és Vidákovich Tibor (szerk.). *Nevelés-tudomány az ezredfordulón: Tanulmányok Nagy József tiszteletére* (pp. 153-161). Budapest: Tankönyvkiadó.

Stipek, D. és Ryan, R. (1997): Economically disadvantaged preschoolers: Ready to learn by further to go. *Developmental Psychology*, 33(4). 711–723.

T. Kárász, J. (2019): Hibabecslési eljárások véletlen jelenségek paramétereinek becslésére, *Psychologia Hungarica Caroliensis*, vol. 7(2), 104-114.

Varga A. (2006). Gyermekvédelmi gondoskodásban élők az iskolában (Children from public care in school). *Család Gyermek Ifjúság*, 6, 13-20.

Zsolnai A. (2001). A gyermekkori kötődések szerepe a szociális kompetencia fejlődésében.

In: Csapó Benő és Vidákovich Tibor (szerk.). *Neveléstudomány az ezredfordulón: Tanulmányok Nagy József tiszteletére* (pp. 143-152). Budapest: Tankönyvkiadó

Menich Dóra

Kicsit másképp az online zaklatásról, avagy online zaklatás a művészet tükrében

Cyberbullying from another perspective or cyberbullying in the light of art

Absztrakt

Tanulmányomban az online zaklatás jelenségét vizsgáltam Dixit kártyák, szövegelemzés és a képelemzés egy részben általam kidolgozott módszerének segítségével. Azért döntöttem ezen művészeti alkotásnak is tekinthető képek használata mellett, mert úgy gondoltam, ezen módszer segítségével mélyebben megérthetem a 14-21 éves korosztály cyberbullyinggal kapcsolatos attitűdjeit. A képek elemzése alapján elmondható, hogy a vizsgált korosztály az online zaklatás jelenségének, az online zaklatás áldozatainak, valamint az online zaklatóknak a narratívája mentén gondolkozik a vizsgált jelenségről. Az elemzés alapján látható, hogy a 14-21 évesek egyértelműen negatív jelenséggként tekintenek az online zaklatásra. Jellemző továbbá, hogy minden narratívában hangsúlyosan megjelenik az áldozatok csoportja, azaz jellemző, hogy az áldozatok felől közelítenek a jelenségéhez. Elmondható továbbá, hogy a cyberbullying áldozatainak körében hangsúlyosabb a magányosság valamint az ismeretlen zaklató narratívája. Az elemzés alapján látható, hogy a középiskolások valós ismeretekkel rendelkeznek a vizsgált jelenségről, ugyanis véleményük összhangban áll a szakirodalomban olvasható jellemzésekkel. Az elemzésben szintén hangsúlyosan jelent meg az áldozat és zaklató viszonya, melyet a vizsgált korosztály szerint egyenlőtlen erőviszonyok jellemeznek. A zaklatást tudatos tevékenységnek tartják, illetve úgy gondolják, hogy a felsőbbrendűség kifejezése a zaklatás lényege. A képek elemzése alapján feltételezhetjük továbbá, hogy a zaklató áldozatok nem tekintenek önmagukra zaklatóként, mert nem szerepel a narratíváik között a zaklatókat megértő vagy felmentő vélekedés.

Kulcsszavak: *cyberbullying, online zaklatás, képelemzés, Dixit, középiskolás diákok, attitűd*

Abstract

In my study I analysed the phenomenon of cyberbullying with the help of Dixit cards, text analysis and an image analysis method that was partly developed by me. I decided to use the artistic pictures, as I thought that with the help of this method, I would understand the attitude of the age group between 14 and 21 better, concerning cyberbullying. Based on the image analysis it can be stated that the examined age group thinks about the issue along with the narrative of the phenomenon of cyberbullying, the victim of cyberbullying and the online bullies.

Based on the analysis it can be seen that the target age group clearly considers cyberbullying as a negative phenomenon. It is also common that the group of victims appear emphatically in every narrative, so it is typical that they approach the phenomenon from the side of victims. It can be also said that among the victims of cyberbullying, the narrative of loneliness and the unknown bully is better present. Based on the analysis it can be seen that high school students have real knowledge about the examined phenomenon, as their opinion is consistent with the characterizations found in literature. In the analysis the relationship of the victim and bully appears more dominantly, which is characterised by unequal power relations according to the target age group. They consider bullying as a conscious activity and they think that showing superiority is the essence of bullying. Based on the image analysis we can also assume that the bullying victims do not think about themselves as bullies, as the reasoning that would give explanation or excuse the bullies is missing from their narratives.

Keywords: *cyberbullying, image analysis, Dixit, high school students, attitudes*

Bevezetés

A technikai fejlődés révén napjainkra természetessé vált a különböző technikai eszközök mindennapi életünkben való használata. Ezek segítségével tanulunk, dolgozunk, vásárolunk, illetve a rokonainkkal, barátainkkal is ezen eszközök és az internet segítségével tartjuk a kapcsolatot. S bár az internet és a különböző okos-eszközök kétségtelenül sok előnnyel járnak, számos veszélyt is magukban rejtnek, melyek olyan viszonylag új, és ezáltal kevésbé kutatott jelenségek megjelenéséhez vezettek, mint az online zaklatás.

Kutatásomban a 14-21 éves korosztály online zaklatással kapcsolatos attitűdjeit vizsgáltam. Azért erre a korcsoportra esett a választásom, mert ez a generáció már együtt nő fel a technológiával, számukra az online tér egy teljesen természetes közeg. A Magyar Ifjúság Kutatás 2016-os adataiból tudhatjuk, hogy a 15-29 éves magyar fiatalok 85 százaléka napi internethasználó, 79 százalékuk tagja valamilyen közösségi oldalnak és 80 százalékuk naponta használja is a közösségi médiát (Bauer és mtsai, 2016). Ezek az adatok azt mutatják, hogy a fiatalok életük meghatározó részét töltik online, azonban kevés ismerettel rendelkezünk azokról a veszélyekről, melyekkel az online térben találkozhatnak. Tanulmányomban ezen veszélyek egyikével, az online zaklatással foglalkozom.

Cyberbullying meghatározása és társadalmi relevanciája

Az online zaklatás összetettsége és sokfélesége miatt interdiszciplinárisan vizsgálendő jelenség. Az egyénekre gyakorolt hatását a pszichológia, a társadalmi relevanciáját a szociológia, az iskolai megjelenését a pedagógia, míg a törvényi szabályozását a jog vizsgálja. Ebből a sok tudományterület felől közelítésből adódóan jelenleg még nincs egy egységes, hazai vagy nemzetközi szinten elfogadott online zak-

latás definíció, ami megnehezíti a rendelkezésre álló kutatási eredmények összehasonlítását. A definiálást nehezíti továbbá, hogy az online tér sajátosságaiból adódóan rengeteg lehetőség áll a felhasználók előtt, így a zaklatás is sokféleképp valósulhat meg az online térben (Bacsák, 2011). Az egységes definíció megalkotását nehezíti továbbá, hogy a cyberbullyingnak több formája is van. A Tabby Projekt felosztása alapján ezek a lángháború, a támadás-sorozat, a befeketítés, a kiközösítés, a személyiséglopás, a kibeszélés, a becsapás, az online zaklatás, az online fenyegetés és a szexting.

A lángháború (flaming) online veszekedést jelent. Gyakran jár együtt trágár szóhasználattal és nem az adott témához kapcsolódó támadó jellegű hozzászólások nyilvános küldésével.

A támadás-sorozat (harrassement) nem igazi, bántó állítások küldését jelenti online.

A befeketítés (denigration) olyan pletyka, szóbeszéd, melynek kipoztolása, megosztása alkalmas a hírnév rontására.

Kiközösítés (exclusion) alatt egy adott személy online közegből, közösségből való kizárása értendő.

Személyiséglopásról (impersonation) akkor beszélhetünk, ha az elkövető egy másik, létező személy nevében létrehozott online profilt használ, és ott a valós személy hírnevének rontására alkalmas tartalmakat tesz közzé, vagy ilyen jellegű üzeneteket küld.

A kibeszélés (outing) a személyes információk vagy pletykák engedély nélküli megosztását jelenti.

Becsapásról (trickery) akkor beszélhetünk, ha az elkövető a személyes adatokat megvesztegetéssel vagy csalással megszerzi valakitől, majd a megszerzett információkat közzéteszi.

Online zaklatás (cyberstalking) történik, ha a zaklató az áldozat online szokásait folyamatosan megfigyeli, nyomon követi és ezt támadó jelleggel kijátssza.

Online fenyegetésről beszélhetünk, ha a szerző/ posztoló által közzétett tartalom arra utal, hogy megosztója felkavart érzelmi állapotban van és fontolgatja, hogy vagy valaki mást vagy önmagát bántja vagy öngyilkosságot követ el.

Szexting alatt a provokatív, szexuális tartalmú fénykép vagy szöveges üzenet küldését értjük. Ezzel kapcsolatban a legnagyobb veszélyt a fényképes tartalmak küldése jelenti, melyeket később széles körben való terjesztésre is felhasználhat az a személy, aki az adott képet kérte vagy kapta. A szexting jelenségével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy nem csak akkor beszélhetünk erről a jelenségről, mikor egy interneten megismert személy ráveszi a fiatalok, hogy szexuális képet készítsen magáról és azt küldje el neki, hanem egymást személyesen ismerő és párkapcsolatban élő személyek között is beszélhetünk erről. Ilyen helyzetben feltételezhető, hogy a kép küldőjét nem kényszerítette senki az adott tartalom elküldésére, ugyanakkor a kapcsolat esetleges vége után itt is fennáll a szexuális tartalmú üzenetekkel való visszaélés esélye.

A különböző online zaklatás meghatározásokkal kapcsolatban elmondható, hogy jellemzően az iskolai zaklatás meghatározó kutatójának, Dan Olweusnak a

definíciójából indulnak ki a kutatók. Olweus szerint „a diákot zaklatás vagy elnyomás éri akkor, ha ismétlődően és hosszú időn keresztül negatív cselekedeteknek teszi ki egy vagy több másik diák” (Olweus, 1999, 717. o.). Ehhez a megközelítéshez kapcsolódva a Kids Helpline, a Kidshealth és a Kék-vonal Gyermekkrízis Alapítvány meghatározásai szerint online zaklatás történik, ha valakit szándékosan bántanak, megfélemlítenek interneten vagy mobilon. Ujhelyi Adrienn az online zaklatást olyan ellenséges, ismétlődő és zaklató magatartásnak írja le, mely valamilyen elektronikus eszköz segítségével valósul meg (Ujhelyi, 2015). W. J. Smith és Biel Belsey online zaklatás definícióit Bacsák Dániel mutatta be egy tanulmányában (Bacsák, 2011). Eszerint Belsey meghatározásában a technológiára helyezte a hangsúlyt: kiemelte, hogy a zaklatás emailen, mobilon vagy weboldalakon keresztül valósul meg és célja mások bántása. Smith szerint az online zaklatás „egy egyén vagy csoport szándékos, agresszív és ismétlődő cselekménye az elektronikus kapcsolatformák felhasználásával, mely során az áldozat nem képes magát megvédeni” (Bacsák, 2011, 58. o.).

A bemutatott meghatározásokban hangsúlyos szerepet kap, hogy technikai eszköz segítségével valósul meg a zaklatás, hogy szándékos és ismételt cselekvésről van szó és célja az áldozat megalázása, kiközösítése stb.. Ezen definíciókkal kapcsolatban fontosnak tartom kiemelni, hogy számomra az is cyberbullyingnek tekinthető, ha a zaklató tartalmat megosztó személy csak egyszer követi el a zaklatást, ugyanis ha nem ő osztja meg ismét a zaklató tartalmat, hanem valaki más, az áldozat akkor is többször áldozattá válik. Továbbá az interneten egyszer közzétett tartalom örökre elérhető marad, így ismétlés nélkül is hosszú időn át áldozattá válhat az adott személy.

Bár napjainkban egyre nagyobb teret hódít magának az internet és a közösségi média, magyar viszonylatban kevés friss kutatási adat áll rendelkezésünkre a fiatalok médiahasználati szokásaival, illetve online zaklatásban való érintettségével kapcsolatban. Ugyan a nemzetközi kutatások eredményei által felrajzolt tendenciák alapján következtethetünk a hazai helyzetre, pontos friss adatok nem állnak rendelkezésünkre a magyar fiatalok online zaklatásban való érintettségéről.

A téma fontosságát mutatja, hogy a 2010-ben készült EU Kids Online felmérés adatai szerint 100 fő 9-16 évesből 6 tapasztalt internetes zaklatást (Bacsák, 2011). A 2011-ben készült EU Kids Online II¹ adatai szerint ugyanezen korosztály 30 százalékat zaklatták online valamilyen formában. A legutolsó felmérés óta eltelt 9 évben Magyarországon nem készült olyan reprezentatív felmérés, mely a fiatalok online zaklatásban való érintettségét vizsgálta volna, így a jelenlegi érintettségi arányról nincsenek információink. A fiatalok körében megnövekedett internethasználat miatt azonban feltételezhetjük, hogy az érintettség aránya nőtt. Erre enged következtetni az is, hogy az elmúlt két PISA mérés adatai szerint 2015-ben 20,3 százaléka² tapasztalt a 16 éveseknek valamilyen formában iskolai zaklatást, míg 2018-ban már 22,6 százaléka³.

1 http://nmhh.hu/dokumentum/3886/ITHAKA_EU_KIDS_Magyar_Jelentes_NMHH_Final_12.pdf
(Utolsó letöltés: 2020.03.06.)

2 https://read.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-iii_9789264273856-en#page138
(Utolsó letöltés: 2020.03.03.)

3 <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/cd52fb72-en/index.html?itemId=/content/component/cd52fb72-en>
(Utolsó letöltés 2020.03.03.)

Az online zaklatás jellemzői

A zaklatással foglalkozó szakemberek között még vita zajlik arról, hogy az online zaklatás önálló jelenség-e vagy az iskolai zaklatás egy új fajtája, abban azonban egyet értenek, hogy az online zaklatásnak van néhány olyan jellemzője, ami egyértelműen megkülönbözteti az iskolai zaklatástól és bizonyos szempontból ártalmasabbnak is tekinthető annál (Kurucz, 2012).

Az első ilyen jellemző, hogy a zaklató anonim maradhat. Mivel a zaklatás az online térben valósul meg, a zaklató és az áldozat nem kerül egymással szembe, nincsenek közvetlen fizikai kapcsolatban, így a zaklatónak lehetősége van elrejtetni valódi személyazonosságát. Az anonimitás lehetősége a zaklatás szemlélői számára is előnyekkel jár, ugyanis nem kell attól tartaniuk, hogy a zaklatás esetleges következményeit számon kéri rajtuk (Bacsák, 2011).

A második fontos szempont, hogy az online térben nyilvánosan közzétett zaklatásnak szinte végtelen számú szemtanúja lehet, ami miatt az áldozat még megalázottabbnak érezheti magát, hiszen minden zaklató tartalomra érkezett reakció révén újra viktimizálódik (Kurucz, 2012).

A harmadik jellemző, hogy a zaklatást könnyű elkövetni, de megszüntetni, nyomait kitörölni nehéz, így a zaklató tartalom sokáig vagy akár örökre elérhető marad, hiszen az internet nem felejt: ami egyszer kikerült, az örökre ott is marad. A megszüntetést nehezíti továbbá, hogy a zaklató tartalom a zaklatótól függetlenül is tovább terjedhet (Bacsák, 2011).

A negyedik fontos különbség az iskolai és az online zaklatás között, hogy utóbbi esetében nincsenek térbeli és időbeli korlátok. Iskolai zaklatás esetében az áldozat „csak” az iskolában töltött idő alatt van kitéve zaklatásnak, otthon biztonságban lehet, míg online zaklatás esetében az iskolaidő végével nem ér véget a zaklatás, a nap bármely szakában támadás érheti az áldozatot (Kurucz 2012).

Az online zaklatás súlyosságát mutatja ezek mellett az is, hogy míg az iskolai zaklatás esetében a személyes kapcsolat miatt a zaklatók egy bizonyos ponton büntudatot éreznek, míg az online zaklatás elkövetőinek esetében ez nem figyelhető meg (Domonkos 2014).

Ahogy a fentiekből látható, beazonosíthatók bizonyos különbségek az iskolai és az online bántalmazás között, azonban abban megegyezik a két jelenség, hogy a zaklatásban ugyanazon szereplők vesznek részt és ugyanazon pozíciókat töltik be.

Akár iskolai, akár online zaklatásról beszélünk, a zaklatókról elmondható, hogy céljuk a mások feletti dominancia kifejezése, illetve a szórakozás (Domonkos, 2014). Jellemző rájuk továbbá, hogy akkor követik el a zaklatást, mikor a felnőttek nem látják, tetteik következményét nem tudják felmérni, illetve nem vállalják tetteikért a felelősséget (Coloroso, 2014).

A zaklatók egy speciális csoportja a zaklató áldozatok. Jellemzőjük, hogy bizonyos helyzetekben áldozatként, míg máskor zaklatóként viselkednek. Ennek oka, hogy az áldozattá válásukra agresszíven reagálnak és hogy kompenzálják ezt a szerepet, elkezdnek másokat zaklatni (Buda & Kőszeghy & Szirmai, 2008).

Az áldozatokról elmondható, hogy „elszigetelt, kevés barátal rendelkező, bi-

zonytalan, valamint alacsony önbecsülésű” személyek, akik gyenge szociális hálóval rendelkeznek (Domonkos, 2014, 64. o.). Fontos azonban kiemelni, hogy áldozat bárkiből lehet, akit egy személy vagy egy csoport valami miatt önmagától eltérőnek azonosít.

A frissebb kutatások nagy hangsúlyt fektetnek a szemlélők szerepére. A szemlélők azok a személyek, akik szemtanúi a zaklatásnak, de nem áldozatok vagy elkövetők. Kutatások eredményei szerint a szemlélők csoportjának viselkedése meghatározó a zaklatás kezelésében, ugyanis ők a zaklatásban résztvevő legnagyobb csoport, így ha ők az áldozat védelmére kelnek, a zaklatás megállítható vagy megakadályozható (Körmendi & Szklenárik, 2014). A szemlélőket három nagy csoportba oszthatjuk az alapján, hogy hogyan reagálnak, mikor zaklatást látnak (Nagy & Körmendi & Pataky, 2012). Az első csoportba a zaklató segítői sorolhatók, akik vagy ténylegesen részt vesznek a zaklatásban egy idő után, vagy ugyan a zaklatásban nem vesznek részt, de attitűdjük pozitív a zaklatással kapcsolatban. A második csoportba az áldozat védelmezői tartoznak, akik lehetnek aktív védelmezők, azaz ténylegesen az áldozat védelmére kelnek, illetve lehetnek passzív védelmezők, akik elítélik a zaklatást, de nem állnak ki az áldozat mellett. Ennek oka lehet, hogy félnek attól, hogy ők is áldozattá válnak. A harmadik, és talán legfontosabb csoportja a szemlélőknek a tétlen szemlélők. Ők azok, akik úgy tesznek, mintha nem vennék észre a zaklatást. Ennek egyik oka lehet, hogy valóban közömbösek, másik oka pedig a zaklatótól való félelem (Nagy és mtsai, 2012).

Az iskola szerepe

Mint láthattuk, az iskolai és az online zaklatásban ugyanazon szereplők vesznek részt, így a téma kapcsán fontos kitérni az iskola szerepére és felelősségére is, hiszen egy iskolában felmerülő konfliktus nem csak a konfliktusban résztvevőket érinti, hanem kihat az egész osztály vagy iskola légkörére is.

A magyarországi prevenciós programokkal kapcsolatban fontos kiemelni, hogy nem térnek ki az online zaklatásra és arra, hogy mit lehet, vagy mit kellene tenni akkor, ha valaki online zaklatást tapasztal vagy lát, így a bemutatott eredmények az iskolai zaklatással kapcsolatos programokra vonatkoznak. Azért döntöttem ezen programok bemutatása mellett, mert a szakirodalom inkább a programok kapcsán felmerülő nehézségekre és jó megoldásokra fókuszál, így ezen tapasztalatok hasznosak lehetnek egy online zaklatásra vonatkozó program kidolgozása során.

Fontos kiemelni, hogy „a kutatók által vizsgált sikeres projektek 90 százalékának nagyon elkötelezett projektvezetői voltak, míg az alacsony elkötelezettség kevesebb sikert hozott” (Dóczi-Vámos, 2016, 75. o.). Ebből arra következtethetünk, hogy önmagában nem elegendő egy jól kidolgozott prevenciós program, hanem szükség van hozzá elkötelezett vezetőkre is. A program sikeressége szempontjából szintén fontos, hogy az adott iskola és az adott pedagógusok mennyire tudnak azonosulni a programmal és mennyire fontos nekik annak megvalósítása. Paksi Borbála tanulmánya szerint (Paksi, 2009) ennek eléréséhez fontos bevonni a pedagógusokat is a program kidolgozásába. Az utóbbi időben egyre inkább megfigyelhető az a tendencia, mely észlelte ezt a megoldási módot, így egyre nagyobb arányban von-

nak be pedagógusokat a prevenciós és intervenciós programok kidolgozásába. Fontos ugyanakkor, hogy több tanulmányban is hangsúlyosan megjelenik, hogy a pedagógusok úgy érzik, hogy nincsenek felkészülve és felkészítve azon helyzetekre, melyben zaklatással, bántalmazással találkozhatnak, illetve eszköztelennek is érzik magukat, ha ilyen helyzetek megoldásában kell részt venniük (Buda, 2015; Rosta, 2013). Ezek alapján elmondható, hogy nem csak a diákoknak szóló programok megújítására és átalakítására lenne szükség, hanem a pedagógusokat is támogatni, informálni kellene, hogy milyen lehetőségeik vannak, illetve mit tehetnek egy zaklatási helyzetben.

Az iskolában megjelenő konfliktusokkal kapcsolatban a család szerepére is érdemes néhány szóban kitérni, ugyanis az otthonról hozott minták hatással vannak az iskolában és az online térben való viselkedésre is. A család online zaklatásban betöltött szerepét leginkább abban látják a kutatók, hogy megtanítsák a fiatalokat az online tér felelősségteljes használatára, illetve hogy szabályokat állítsanak fel az interneten töltött idővel és az ott végzett tevékenységekkel kapcsolatban is (Prievara, 2018). Fontos azonban kiemelni, hogy a kutatási eredményekből az a kép rajzolódik ki, hogy a szülők semmilyen módon nem figyelik és szabályozzák a gyerekek internethasználatát (Mihalik & Szabó & Kovács, 2014). Ebből a szabályozottság nélküli - állapotból adódóan a gyerekekben és fiatalokban nem alakul ki egyfajta kontroll, valamint nem lesz egy szabályrendszer, amely alapján az online térben viselkedhetnek, így még jobban ki lehetnek téve online zaklatásnak, illetve ők maguk is durvább módokon követhetnek el zaklatást.

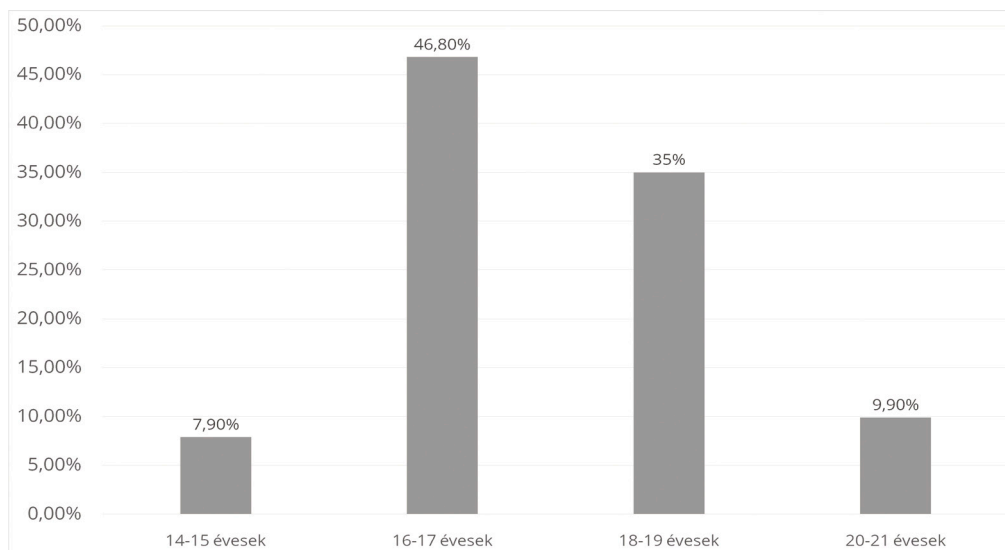
Kutatási előzmények

Jelen tanulmányom a 2019. évi Országos Tudományos Diákköri Konferenciára (OTDK) készített kérdőíves adatfelvételelem utolsó kérdőblokkja másodelemzésének eredményeit mutatja be.

Az OTDK-ra készített adatfelvételelem célcsoportja a középiskolás fiatalok, azaz a 14-21 évesek voltak. Azért ezen korcsoportra esett a választásom, mert körükben az egyik legmagasabb az internet és közösségi média használat aránya (Bauer és mtsai, 2016), és emiatt ők tekinthetők az online zaklatásban egyik leginkább veszélyeztetett csoportnak. A célcsoport választásom másik oka az volt, hogy mivel ez a korosztály még tanul, így ha megismerjük az online zaklatás jelenségével kapcsolatos attitűdjeiket, a prevenciós és intervenciós programok jobban igényeikhez alakíthatók lesznek, így segíthetik őket a megfelelő megküzdési stratégiák megismerésében és elsajátításában.

A kérdőíves adatfelvétel 2018. július 14. és november 19. között, online technikával zajlott, jellemzően a Facebookon, fiatalok által gyakran látogatott csoportokban. Célom a KSH adataira támaszkodva, nem és életkor szerinti kvótás mintavétellel egy reprezentatív minta létrehozása volt, azonban mintám nem lett reprezentatív. A kérdőívet 203 fő töltötte ki. A kitöltők 66,5 százaléka nő, 33,5 százaléka férfi volt. Az életkor alapján történő megoszlást az alábbi ábra mutatja.

1. ábra: Kitöltők megoszlása életkor alapján

A kérdőívem négy nagy témablokkból állt: demográfiai adatok, vizsgált korosztály véleménye az online zaklatásról, tapasztalataik az online zaklatással kapcsolatban, valamint a Dixit kártyák⁴. A tapasztalataikkal kapcsolatos válaszaik alapján kerültek beosztásra a szemlélők, áldozatok, zaklató áldozatok és zaklatók kategóriába a válaszadók. Megadott online cselekvésekről kellett nyilatkozniuk, hogy tapasztalnak-e már ilyet, illetve hogy ők csináltak-e már ilyet (pl.: kapott-e már bántó üzenetet vagy ő küldött-e már ilyet). A válaszok alapján elmondható, hogy a zaklatásban érintettek mind a négy csoportja megjelent a mintámban. Legnagyobb arányban az áldozatok töltötték ki a kérdőívem, aminek oka lehet, hogy ez is egy lehetőség volt nekik, hogy megosszák történetüket és ezzel kiadják magukból a negatív érzéseiket. Legkisebb arányban a zaklatók jelentek meg a mintámban, aminek oka, hogy a zaklatás társadalmilag nem elfogadott, nem helyesnek tartott viselkedés, így egy nem kívánatos viselkedést kell(ett volna) beismerni.

A másodelemzés során a vizsgált korosztály attitűdjeinek feltérképezéséhez használt Dixit kártyákat elemeztem a kvalitatív módszerek közé tartozó képelemzés részben általam kidolgozott módszerével⁵. A vizsgált korosztály attitűdjeinek mélyebb megértését azért tartom fontosnak, mert a témával foglalkozó szakirodalmak fókuszában az online zaklatás jellemzőinek megismerése, valamint az érintettként azonosítottak tapasztalatai állnak. A szakértők azonban csak kis figyelmet fordítottak a cyberbullyingban egyik leginkább veszélyeztetettnek gondolt korosztály online zaklatással kapcsolatos vélekedéseinek, ismereteinek és attitűdjeinek megértésére.

4 A Dixit nevű társasjáték egy asszociációs játék, melyet különböző témájú és tartalmú képekkel lehet játszani. Vizsgálatom során én ezen kártyákat használtam fel a vizsgált korosztály attitűdjeinek mélyebb megértéséhez.

5 Lásd bővebben: Módszertan c. fejezet.

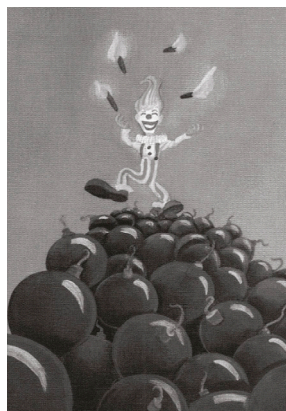
Dixit 1

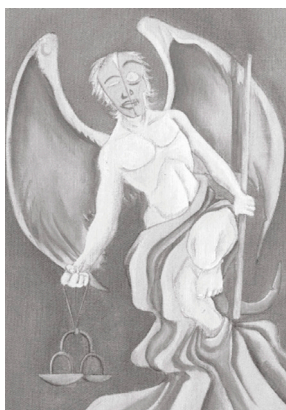
Dixit 2

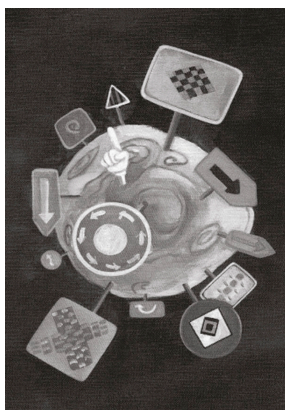
Dixit 3

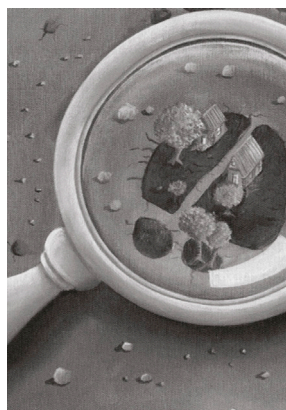
Dixit 4

Dixit 5

Dixit 6

Dixit 7

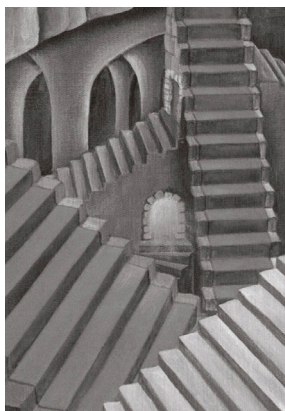
Dixit 8

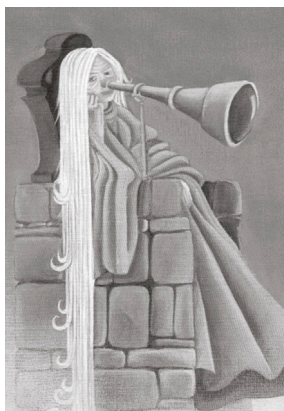
Dixit 9

Dixit 10

Dixit 11

Dixit 12

Dixit 13

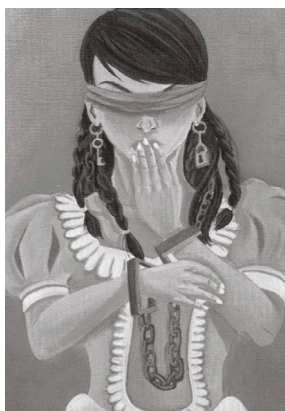
Dixit 14

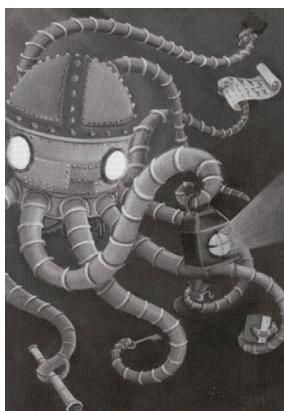
Dixit 15

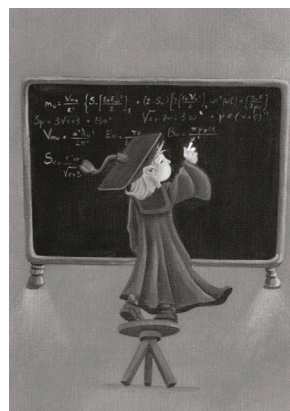
Dixit 16

Dixit 17

Dixit 18

Módszertan

Kutatásomban az általam a szakirodalomból hiányolt nézőpontból vizsgáltam az online zaklatás jelenségét. Kutatásom fókuszában a 14-21 éves korosztály online zaklatással kapcsolatos attitűdjei álltak, melyeket a képelemzés részben általam kidolgozott módszerével igyekeztem mélyebben megérteni.

Az alábbiakban bemutatásra kerülő módszertan megegyezik a 2019. évi Országos Tudományos Diákköri Konferenciára készült „Zaklatás:ON(line), avagy a középiskolások és az online zaklatás” című tanulmányom képelemzés módszertanával (Menich, 2019).

Említett tanulmányom kérdőívének utolsó blokkjában (Dixit kártyák) arra kértem a kitöltőket, hogy a felsorolt képek közül válasszák ki azt az egyet, ami szerintük legjobban kifejezi, hogy mi az online zaklatás, majd a következő kérdésben arra kértem őket, írják le, miért az adott kép mellett döntöttek. A kutatásom során használt képek a Dixit nevű társasjáték kártyái közül kerültek kiválasztásra. Egy pakliban 84 kártya található, ezek közül választottam ki egyszerű véletlen mintavétellel és véletlenszám generátor segítségével az elemzés során használt 24 kártyát.

A Dixit kártyákat a képelemzés módszerén belül kísérleti eljárásként alkalmaztam, hiszen nem tudományos eljárásra kidolgozott eszközök, azonban napjainkban megfigyelhető, hogy megjelenik ez az eszköz a különböző terápiák keretein belül (pl. pszichoterápia, családterápia). Első sorban olyan helyzetekben használják, mikor meg akarják kérdezni az alanyt/klienst, egy olyan témával kapcsolatban, amiről nehezebb beszélni (Menich, 2019). Az ilyen helyzetekben feltételezhetjük, hogy a képi világ és a szimbólumok segítik az érzelmek és gondolatvilágok pontosabb kifejezését. Erről Mitev Ariel és Horváth Dóra így írt tanulmányukban: „a képek stimuláló hatásuk miatt képesek a tudat mélyebb rétegeibe is leásni, és felszínre hozzák a rejtettebb dolgokat, ezzel az alanyok teljesebb megértése válik lehetővé” (Horváth & Mitev, 2015, 243. o.). A fenti megközelítés miatt döntöttem ezen művészeti alkotásként is vizsgálható képek használata mellett, illetve mert az online zaklatás jelenségét ilyen módszerrel még nem vizsgálták, és úgy gondoltam, mivel a 14-21 éves korosztály verbálisan nehezebben formálja meg véleményét, ez a módszer hozzájárulhat attitűdjeik mélyebb megértéséhez.

A vizuális kutatómódszertanhoz tartozó fényképelemzés módszere a 19. század második felében jelent meg, a szociológiában azonban csak az 1970-80-as években terjedt el és vált elfogadott módszerré (Horváth & Mitev, 2015). A vizuális szociológia módszereit leginkább fényképek elemzésére használják, de az eljárások többsége bármilyen képi tartalom elemzése során hasznosítható (Collier & Collier 2011). Fontos azonban kiemelni, hogy az általam használt Dixit kártyák elemzése során nem volt közvetlenül alkalmazható a fényképelemzés módszertana, ugyanis a Dixit kártyák a fényképekkel ellentétben nem a valóságot ábrázolják.

Elemzésem során a fényképelemzés és a gyermekrajz elemzés módszertanából indultam ki és átvettem olyan elemzési szempontokat, elemeket, melyekről azt feltételeztem, segíthetik az általam használt képek elemzését (Menich, 2019). Átvett módszertani elem volt a színek megfigyelése, az összehasonlítások végzése,

a fényképen szereplők vizsgálata, illetve térben való elhelyezkedésük elemzése. Ezt egészítettem ki a képeken megjelenő szimbólumok elemzésével, illetve annak vizsgálatával, hogy a képek mennyire telítettek szimbólumokkal, illetve a szöveges indoklások elemzésével. A képen szereplők térben való elhelyezkedésének vizsgálatát azért tartottam fontosnak, mert attól függően, hogy a tér melyik részében szerepel egy szimbólum vagy szereplő, más hangsúllyal érzékeljük (Feuer, 2006).

Az általam használt képelemző módszer újdonságát egyrészt az mutatja, hogy különböző tudományterületek képelemző módszereinek egyes elemeit ötvöztem és kiegészítettem további elemzési szempontokkal, illetve a szövegelemzés módszerével. Másrészt, hogy úgy vontam be művészeti alkotásokat egy szociológiai kutatás attitűdvizsgálatába, hogy a művészeti alkotások eszközök voltak, nem pedig a vizsgált attitűdtárgyak (Menich, 2019).

Az Eredmények című fejezetben bemutatásra kerülő adatok azon képek elemzéséből jöttek létre, melyekről kitöltöttem az online zaklatásra asszociáltak. Így a vizsgálatban használt 24 kép közül 18 képet elemeztem és a következő fejezetben ezek eredményeit mutatom be.

Eredmények

A képek elemzése alapján látható, hogy a középiskolás korú fiatalok három fő irányból közelítenek az online zaklatás jelenségéhez. Az egyik irány maga az online zaklatás jelensége, a másik az online zaklatás áldozata, míg a harmadik az online zaklatás elkövetője.

Elemzésemben külön vizsgáltam, hogy a zaklatásban betöltött szereptől függően változik-e a korosztály attitűdje az online zaklatással kapcsolatban. A szemlélők, az áldozatok, a zaklató áldozatok és a zaklatók csoportokba önbevallás alapján kerültek be a válaszadók a kérdőív korábbi kérdéseire érkezett válaszok alapján. Ezzel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a zaklató áldozatok csoportba kerültek feltételezhetően nem azonosítják önmagukat zaklatóként, ugyanis válaszaikban nem jelennek meg a zaklatóra vonatkozó pozitív, megértő, esetleg felmentő attitűdök. Az áldozatokhoz hasonlóan ők is egyértelműen negatív képeket társítanak a zaklató személyéhez.

A következőkben bemutatásra kerülő képeket és társított szimbólumokat a szemlélők attitűdjei mentén fogom bemutatni, mert úgy gondolom, hogy ez a csoport látja a legobjektívebben az online zaklatás jelenségét, hiszen nem közvetlenül érintettek. A többi, közvetlenül érintett csoport véleményét a szemlélők vélekedéséhez, attitűdjéhez kapcsolódóan fogom bemutatni.

Az online zaklatás jelensége

A 14-21 éves korosztály online zaklatás jelenségével kapcsolatos attitűdjei a zaklatásban betöltött szereptől függetlenül három fő narratíva mentén ismerhetők meg. Az első hangsúlyos narratíva a cyberbullying jellemzőit mutatja be. A jelen-

ség jellemzésében a válaszadók mind a négy csoportja⁶ nagy hangsúlyt fektettek a zaklatás helyzetéből való kijutásra, az erőviszonyok kérdésére, a zaklatás időbeliségére, illetve a nyilvánosságra. Az áldozat és zaklató közötti erőviszonyokat egyértelműen egyenlőtlennek írják le, a zaklató felsőbbrendűség tudatát hangsúlyozzák. Ez az attitűd különösen jellemző az áldozatokra. A zaklatást leginkább az *elnyomás, kegyetlen, megfélemlítés, veszélyes, bezártság és láthatatlan börtön* szavakkal jellemezték.

Az elnyomás a 3., 8. és 11. ábrán jelenik meg legjobban. A 3. ábrán a bohóc, akit a zaklatóval azonosítanak, mosolyog, ami azt fejezi ki, hogy élvezi a zaklatás helyzetét, mert ő irányít: bármikor robbanthat, azaz zaklathat. A bomba robbanása a zaklatás súlyosságát is kifejezheti. Ezt így fogalmazta meg az egyik szemlélő: *„Mert a zaklatás veszélyes és ez fejezi ki a legjobban, hogy ez nem egy vicc, hanem komoly baj is lehet, hiába tűnik viccesnek, mint a bohóc.”*

A zaklató felsőbbrendűség tudata a 11. ábrán látható a legjobban: a kőből készült, stabil trónon ül a zaklató és figyeli áldozatait. A kőből készült trón az áldozat fölé emeli a zaklatót, illetve megközelíthetlenné is teszi, ami a zaklatás megszüntetésének nehézségét is kifejezi. Az egyenlőtlen erőviszonyokat bemutató képekre jellemző, hogy mind a szemlélők, mind a zaklatók, mind a zaklató áldozatok a zaklatót a képeken szereplő nagyobb alakkal azonosítják, ami az alá-fölé rendeltség mellett a zaklató magabiztosságát és dominanciáját is kifejezi. Az áldozatok által választott képeken ez különösen hangsúlyosan jelenik meg: a zaklató személye nagyobb az áldozatnál és általában a kép középpontjában helyezkedik el, ami szintén a zaklató erőfölényét, dominanciáját fejezi ki az áldozattal szemben. Az áldozatok és a zaklató áldozatok körében a zaklatás jellemzői között különösen nagy hangsúllyal jelenik meg a kiút kérdésköre. A zaklatást kilátástalannak írják le, de emellett azt is hangsúlyozzák, hogy nagy áldozatok árán lehet csak kijutni ebből az állapotból. A kijutás nehézsége a bekötött szem, a bilincs, a börtön és labirintus szimbólumokban is megjelenik. A bekötött szem a kilátástalanságot fejezi ki, a bilincs és börtön a bezártságot és tehetetlenséget, míg a labirintus a zaklatási helyzetből való kijutás bonyolultságát mutatja. A kijutás nehézségét az alábbi, áldozattól származó idézet foglalja össze a legkifejezőbben: *„Mert ilyenkor az ember tehetetlennek érzi magát. Mintha be lenne zárva és nem szabadulhatna.”*

Az áldozatok körében szintén meghatározó elemként jelent meg a szövegekben, akárcsak a szakirodalomban, hogy az online zaklatás állandóan jelen van, a nap bármelyik szakában érheti támadás az áldozatot. Erre utal a 16. ábrán a szörny szimbóluma is: a lánnyomban lévő alak, akit az áldozattal azonosítanak, próbálja élni a mindennapjait, de a zaklatás szörnye a háttérből mindig ott van vele: *„Mert a szörny mindig ott leselkedik.”* Bár a szemlélők, zaklató áldozatok és áldozatok a szakirodalomhoz kapcsolódva a nyilvánosság előtt zajló zaklatás negatív hatásait is kiemelték, a zaklatás sokféleségét is hangsúlyozták. Ez látható a 2. és a 17. ábrán. Látható, hogy, sokféleképp megvalósulhat a zaklatás, de ahogy a szimbólumok is egy témához kapcsolódnak (pl. a buborékokban lévő cipők: különbözőek, de mind

⁶ Szemlélők, zaklatók, zaklató áldozatok és áldozatok

cipő), úgy attól függetlenül, hogy nyilvánosan vagy privát üzenetben történik a bántalmazás, vagy kép, videó, esetleg szöveges üzenetként, az ugyanúgy zaklatásnak számít. A zaklatás sokféleségét így fogalmazta meg egy szemlélő: „Az áldozatot több oldalról lehet támadni és az internetnek rengeteg olyan 'karja' van, amik segítségével a zaklató elérheti célját.”

A második meghatározó narratíva az online zaklatáshoz kapcsolódó érzelmek sokféleségét mutatja be. Jellemző, hogy bár a zaklatás jelenségét jellemzik, mégis az áldozatok felől közelítenek, és olyan szavakkal írják le az online zaklatást, mint *fájdalom, félelem, fogság*. Ezek a szavak mind az áldozat szempontjából jellemzőek a zaklatásra. Különösen a szemlélők körében jelenik meg nagyon hangsúlyosan a bezártság érzése is, ami a zaklatás áldozatra gyakorolt hatását fejezi ki. Ez látható a 8. és 16. ábrán is: a 8. ábrán a zaklatóval azonosított nyúl ketrecekben fogva tartja az áldozatait, míg a 16. ábrán az áldozattal azonosított nő szembe van kötve, ami egyrészt a zaklató anonimitását is jelentheti, másrészt a kilátástalanságot, míg a bilincs a megkötöttséget, fogságot, a betapasztott száj pedig a bénultságot és a félelmet jeleníti meg. A 8. ábrán a ketrecede zárt áldozatok a háttérben helyezkednek el, ami kifejezi, hogy a zaklatás hatására egyre inkább kirekesztődik az áldozat és ezáltal egyre magányosabbá válik. Fontos kiemelni, hogy az áldozatok és a zaklató áldozatok körében a zaklatás áldozatra gyakorolt hatása nem jelenik meg hangsúlyosan. Az ő jellemzéseikben a zaklatás milyenségének bemutatása van a fókuszban, a rájuk gyakorolt hatása nem jelenik meg hangsúlyosan.

A harmadik cyberbullyinggal kapcsolatos fő narratíva a zaklatás formáit mutatja be. A korábbi válaszok alapján látható, hogy a vizsgált korosztály árnyaltan gondolkozik az online zaklatásról, azonban a zaklatás formáit tekintve a *kigúnyolás, kinevetés, cikizés, vicc tárgyává tevés* szavakat, kifejezéseket használta mind a négy csoport⁷, ami arra utal, hogy bár ismerik a jelenséget, veszélyeinek mértékét jellemzően nem látják, vagy nem megfelelően mérik fel. Fontos azonban kiemelni, hogy olyan vélekedések is megjelentek, melyek annak problémáját hangsúlyozták, hogy az interneten közzétett tartalmak nem tüntethetők el, így örökre ott maradnak. Ez leginkább az áldozatok körében volt gyakori narratíva.

Mind a négy csoport válaszaiban megjelenik az anonimitás és nyilvánosság problémája. Leginkább az áldozatok körében jelent meg nehézségként, hogy a zaklatás nem szemtől szembe zajlik, illetve hogy a nyilvánosság révén sok emberhez eljuthat a zaklató tartalom. A zaklató anonimitását több ábra kapcsán is hangsúlyozták a válaszadók. Az 1. ábrán a fekvő alak álarcot visel, akárcsak a 3. ábrán a bohóc, akit a zaklatóval azonosítanak, azaz a zaklató nem vállalja fel önmagát, névtelenül vagy titokban követi el a zaklatást. A 7. és 13. ábrán szintén megjelenik a maszk szimbólum, ami a zaklató névtelenségét jeleníti meg, emellett azonban megfigyelhető, hogy a zaklatóval azonosított szereplők a háttérben helyezkednek el, ami szintén az anonimitást fejezi ki.

Ezek alapján látható, hogy a középiskolás korosztály egyértelműen negatív jelenséggént írja le az online zaklatást. Jellemző, hogy bár a cyberbullying jelenségét

⁷ Szemlélők, áldozatok, zaklató áldozatok és zaklatók.

jellemzik, az áldozat oldala felől közelítenek a témához. A bemutatott narratívák jellemzően megjelennek a szakirodalomban is, olyan jellemzőket emelnek ki a középiskolások a képek kapcsán, amely a szakirodalomban is olvasható, így elmondható, hogy a vizsgált korosztály tagjai valós ismeretekkel rendelkeznek a témáról.

Az online zaklatás áldozata

A középiskolás korosztály az online zaklatás áldozataival kapcsolatban négy fő témát hangsúlyozott képválasztásaival és szöveges indoklásaival. Az első meghatározó narratíva az áldozatok érzéseire helyezi a hangsúlyt. Az áldozatok, szemlélők és zaklató áldozatok körében is a legmeghatározóbb asszociáció a magányosság és egyedüllét volt. A képválasztások közül ez leginkább a 7. és 12. ábrán látható, ahol az áldozattal azonosított női szereplők a kép közepén helyezkednek el és senki nincs körülöttük, aki segíthetne nekik, azaz teljesen magukra vannak hagyva, egyedül kell szembenézniük a zaklatás problémájával. A 12. ábrán szintén megjelenik a tutajon egyedül utazó alak képében az egyedüllét, illetve a zaklatás áldozatra gyakorolt hatása is, amit így fogalmazott meg egy szemlélő: *„Egyedül sodródik a tengeren magára hagyva és senki sem segít neki. Már csak egy hullám választja el attól, hogy eltűnjön a mélytengerben. Azaz ha még valaki tovább bántja az eleve lelkiileg elveszett embert, akkor teljesen eltűnhet.”* Az áldozatok körében ezek mellett meghatározó volt a kilátástalanság és reménytelenség érzésének említése, míg a zaklató áldozatok a magányosságra és kirekesztettségre asszociáltak leginkább. Ezen két csoport körében különösen gyakori volt a 12. ábra választása.

A szemlélők körében szintén meghatározó volt az a vélekedés, mely az áldozatok tehetetlenségére fókuszált. Ez megjelenik egyrészt az imént elemzett két képen (7. és 12. ábra) azáltal, hogy az áldozattal azonosított szereplők kezén vagy bilincs van, amittől nem tudnak szabadok lenni, vagy pedig nem látszik a kezük, ami szintén a tehetetlenséget fejezi ki. A tehetetlenség megjelenik a 15. ábrán is, ahol a válaszadók az áldozatot az egérrel azonosították. Látható, hogy be van kötve az egér szeme, ami kifejezi, hogy még ha védekezni is akar, nem tudja, hogy pontosan kitől is kéne megvédenie magát, illetve az is az áldozat tehetetlenségét mutatja, ahogy a zaklatóval azonosított macska tartja az egeret.

A második áldozatokkal kapcsolatos szemlélők és áldozatok körében hangsúlyos vélekedés a zaklatás okát járta körül. A megkérdezettek szerint az áldozatot valamilyen valós jellemzője, tulajdonsága miatt zaklatják. Ilyen jellemző lehet például a származása vagy az anyagi helyzete. A 6. ábra kapcsán azt hangsúlyozták, hogy a zaklatók gyakran felnagyítják azt az információt, ami miatt áldozattá válik valaki és a valóságban nem is annyira súlyos az adott tulajdonság vagy jellemző. Az a vélekedés is megfigyelhető a 6. ábrához kapcsolódóan, hogy a zaklató egy olyan tulajdonságát, problémáját emeli ki az áldozatnak, amelyet az áldozat szégyell és nem szeretné, hogy kiderüljön róla.

A harmadik narratíva a zaklatás okához kapcsolódóan az áldozat jellemzőire is kitért. A legmeghatározóbb narratíva a zaklatás áldozatokra gyakorolt hatására fókuszált. A szemlélők, áldozatok és zaklató áldozatok általános vélekedés szerint

az áldozat bezárva érzi magát, szomorú és védtelen. A 14. ábrán látható égő szívek és az előtérben lévő szív az önbizalom hiányát fejezik ki, illetve a romokban lévő lelki világot. A képválasztást ezzel indokolta egy áldozat: „A legtöbb zaklató rosszindulatú és az a célja, hogy képletesen összetörje mások szívét.” A képen szereplő női alakot azonosítják a zaklatóval, illetve az áldozattal is, aki a zaklatás miatt önmagát hibáztatja és magában keresi a magyarázatot, így önmagát is bántja.

A képválasztásokkal kapcsolatban megfigyelhető, hogy az áldozatokkal azonosított szereplők arca jellemzően szenttelen, nem mutat érzéseket, vagy részben el van takarva. Ez összhangban áll azzal a véleménnyel, mely szerint az áldozatok elrejtik érzéseiket. Az áldozatok körében a fentiek mellett meghatározó volt az a narratíva, mely szerint az áldozat magára van utalva és nem mer semmit tenni a zaklatás ellen.

A 11. ábrán látható távcső az áldozatok értelmezésében azt fejezi ki, hogy az áldozatok folyamatosan célkeresztben érzik magukat, nem tudnak szabadulni a zaklatás okozta nyomasztó érzésektől, mert mindig ez jár a fejükben. A zaklatók értelmezésében azonban ez a kép azt fejezi ki, hogy az áldozatot könnyű észrevenni. Ahogy egy zaklató fogalmazott „bárhonnan kiszúrható”.

A képválasztások indoklásában az áldozatok jellemzése és bemutatása mellett a zaklatás bemutatása is megjelent. Ez az együtt járás is mutatja, hogy a 14-21 éves korosztály az áldozat oldaláról közelíti a zaklatás témájához. A korábban bemutatott online zaklatás jellemzéshez képest az áldozathoz kapcsolódóan megjelenik a kinevetés, kicsúfolás mellett a kiközösítés, megszégyenítés és bántalmazás is, mint lehetséges zaklatási mód. Ezek a megvalósulási formák már durvább zaklatási formákat is bemutatnak, így elmondható, hogy ha nem általánosságban gondolkoznak az online zaklatásról, hanem bizonyos szereplőjéhez kötöttek, akkor komolyabb veszélyként azonosítják az online zaklatást.

Ezek alapján a vizsgált korosztály áldozatokkal kapcsolatos attitűdjéről elmondható, hogy az áldozatok felé empatikusan fordulnak, nem feltételezik, hogy viselkedésük miatt lesznek online zaklatás áldozatai. Magányosnak, magukra hagyottnak és kiszolgáltatottnak írják le az áldozatokat. Az áldozatok jellemzésével párhuzamosan a korábbiaknál durvább zaklatási formákat is említene, ami szintén az áldozatközpontú szemléletüket igazolja. Az áldozatok és zaklató áldozatok körében nagyobb hangsúlyt kap az áldozat érzéseinek bemutatása.

Az online zaklató

Az online zaklatóval kapcsolatos attitűdökkel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a zaklatóként azonosított csoport képválasztásain és szöveges indoklásaiban nem merült fel a zaklatóra vonatkozó utalás, így a következőkben bemutatásra kerülő eredmények a szemlélők, zaklató áldozatok és áldozatok viszonyulásait mutatja be.

Az online zaklatás elkövetőivel kapcsolatban a középiskolás korosztály a legnagyobb hangsúlyt a zaklatók jellemzésére helyezte. A zaklatót a szemlélők, az áldozatok és a zaklató áldozatok is úgy jellemezték, mint aki átveri áldozatát, keresi

az áldozatait, illetve olyan információt gyűjt az áldozatáról, ami rá nézve terhelő. Ezek alapján elmondható, hogy a zaklatóról azt feltételezik, hogy tudatosan követi el a zaklatást. Ezt támasztja alá a 18. ábra is, melyen az látható, ahogy a zaklató megtervezi a zaklatást: „Mert a képen látható táblára írás szimbolizálja a zaklatás szükséges megtervezését.”⁸ Ezzel az ábrával kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a tábla és a talár mind az iskolai környezethez kapcsolódik, s így feltételezhetjük, hogy az a vélekedés is megjelenik a középiskolások körében, mely szerint az online zaklatás és az iskolai zaklatás átfedésben lehet egymással, azaz az iskolában megjelenő konfliktusok az online térben is folytatódhatnak.

A szemlélők, áldozatok és zaklató áldozatok a zaklatót emellett rosszindulatúnak, gúnyosnak és erőfitogtatónak írták le. A 14. ábrán látható jelenethez kapcsolódóan ezt így fogalmazták meg a válaszadók: „A legtöbb zaklató rosszindulatú és az a célja, hogy képletesen összetörje mások szívét.”⁹, „Mert úgy üti a húst, ahogy a zaklató bánik el az áldozatával.”¹⁰

A szemlélők körében a zaklatók jellemzésével kapcsolatban szintén hangsúlyosan jelent meg az a vélemény, mely szerint a zaklató a saját hiányosságait akarja elrejtteni vagy kompenzálni azzal, hogy másokat zaklat. Ez látható a 4. ábrán, amin a szereplőt a zaklatóhoz hasonlítják. A maszk a hibák elrejtését jelenti, míg a kezében tartott kasza a szándékos támadásra utal. A képen szereplő zaklató testének jelentős részét valami takarja, ami szintén a saját hibáinak elrejtését szimbolizálja. A maszk emellett az anonimitást is jelenti. Ez a szimbólum megjelenik az 1. ábrán is. Az ezen az ábrán szereplő alakot a zaklatóval azonosítják, aki egy kényelmes pozícióban fekszik, ami azt fejezi ki, hogy erősebb áldozatánál, illetve hogy áldozatát lenézi.

Az erőviszonyok, valamint a zaklató és áldozat viszonyának témája az áldozatok és a zaklató áldozatok képválasztásaiban és szöveges indoklásaiban jelentek meg. A kitöltők válaszai alapján a zaklatók és áldozatok viszonyát a 9. ábra példáján láthatjuk a legjobban, ugyanis ezen a képen jelenik meg a legtöbb olyan szimbólum, amelyet ehhez a viszonyrendszerhez társítottak. Az ábrán az áldozatot a lekonyuló rózsával azonosították, míg a többi virágot a zaklatókkal. Erről így írtak az áldozatok és zaklató áldozatok: „Mert ezen a képen minden rózsza kigúnyol egy rózsát és nevetnek rajta.” „Nekem úgy néz ki, mint akik eltiporták volna őt és a többiek pedig élvezik a helyzetet.” A lehullott szirmok a zaklatás negatív hatását mutatják: egyre kevésbé érzi jól magát az áldozat, egyre jobban magába roskad. Ezen ábrával kapcsolatban megjelenik az a vélekedés is, hogy a zaklatást nem csak egy személy követheti el, hanem többen is támadhatnak egy személyre. Az a narratíva, mely szerint az áldozat nem ismeri a zaklatót különösen meghatározó az áldozatok csoportjában: a zaklató jellemzése és a zaklató és áldozat viszonyának bemutatása során is nagy hangsúlyt helyeztek erre. Fontos kiemelni, hogy a zaklató anonimitása a szemlélők körében is megjelenik.

A 15. ábrán szintén a zaklató és áldozat erőviszonya jelenik meg. A kép nagy részén a zaklatóval azonosított macska látható, aki játszik az egérrel, vagyis az áldozattal. A macska a kép nagy részét kitölti, ami a zaklató dominanciáját és erőfölényét fejezi ki. Látható továbbá, hogy a zaklató élvezzi, hogy ő az erősebb fél a

8 Szemlélő által írt válasz.

9 Áldozat által írt válasz.

10 Szemlélő által írt válasz.

zaklatásban. Erre az utal, hogy a kard az oldalán van, nem támad vele, tehát nem a bántás az elsődleges célja, hanem a felsőbbrendűségének kifejezése.

A zaklatás megvalósulási formái közül mind a három csoport esetében¹¹ a lehangsúlyosabban az áldozat megalázása jelenik meg. Megjelenik még a befolyásolás, az inzultálás és az áldozat vicc tárgyává tétele. A korábban felmerült zaklatási formák mellett új elemként jelenik meg a megalázás és a befolyásolás, amik szintén azt mutatják, hogy a zaklatóról azt gondolják a középiskolás fiatalok, hogy nem maga a bántás az elsődleges célja, hanem a hatalmi pozíciójának kihasználás, megerősítése.

Következtetések

A szakirodalom alapján elmondható, hogy az egységes cyberbullying definíció hiánya megnehezíti a kutatások összehasonlítását és a kutatók számára az egymás eredményein alapuló további kutatást. Az egységes definíció elősegíthetné továbbá a prevenció és intervenció programok hatékonyabb kidolgozását azáltal, hogy egységes értelmezési kerettel dolgozó kutatások eredményeit használhatnák fel a prevenció programok kidolgozóira a probléma beazonosítására.

Kutatásom eredményei alapján elmondható, hogy a 14-21 éves korosztály három fő narratíva (az online zaklatás jelensége, az áldozatok és a zaklatók) mentén közelít az online zaklatás témájához. Kiemelendő, hogy a válaszadók az online zaklatás jellemzése során olyan állításokat fogalmaztak meg, melyek a szakirodalomban is megtalálhatók, mint a vizsgált jelenség jellemzője, így elmondható, hogy a 14-21 éves korosztály valós információkkal rendelkezik az online zaklatásról.

A zaklató áldozatok válaszai alapján látható, hogy önmagukat nem azonosítják zaklatóként, hiszen válaszaikban nem jelenik meg a megengedő attitűd a zaklatóval szemben. Ennek egyik oka lehet, hogy egy nem elfogadott viselkedést kéne bevallaniuk, másik oka pedig az lehet, hogy a válaszaik alapján általuk elkövetett online zaklatást nem tekintik zaklatásnak, így önmagukra csak áldozatként tekintenek. Ugyanakkor az online zaklatás elkövetőivel kapcsolatban mind a szemlélők, mind az áldozatok, mind a zaklató áldozatok vélekedése megegyezett abban, hogy a zaklatást tudatos tevékenységként írták le, mely tervezést igényel. Ezen egymással szembenálló két vélekedés feloldása további kutatásokat igényelne, azonban azt ezek alapján is feltételezhetjük, hogy a zaklató áldozatok csoportja a legkomplexebb szereplője az online zaklatásnak, hiszen áldozati és elkövetői oldalról is van tapasztalata, s ezen két szembenálló szerepnek ugyanazon személy általi kezelése nem egyszerű feladat.

A szemlélők az online zaklatás áldozatát védtelennek írják le és központi elemként jelenik meg válaszaikban a zaklatás áldozatokra gyakorolt hatása, valamint az áldozatok érzései. Az áldozatként vagy zaklató áldozatként azonosított válaszadók körében – feltételezhetően a saját tapasztalataik miatt – szintén meghatározó elem az áldozat érzéseinek bemutatása. Ezen eredmények azt mutatják, hogy mind a szemlélők, mind az áldozatok és mind a zaklató áldozatok csoportja az áldozatok

¹¹ Szemlélők, áldozatok és zaklató áldozatok.

felől közelít a vizsgált jelenséghez. Ezt támasztja alá az is, hogy amikor az áldozatok álltak a képválasztások indoklásának középpontjában, súlyosabb zaklatási formákat hoztak példaként a válaszadók, mintha csak általánosságban gondolkoztak az online zaklatásról. Ezek az eredmények mind azt mutatják, hogy a vizsgált korosztály tagjai a zaklatásban való érintettségétől függetlenül (kivétel ez alól a zaklatók csoportja) empátiával fordulnak az áldozatok felé. Ezek alapján feltételezhető, hogy ha a vizsgált korosztály körében a szakirodalom által is hangsúlyozott szemlélők csoportját megszólítanánk olyan programokkal, melyek eszközöket adhatnak a kezükbe, hogy hogyan kezeljenek egy zaklatási szituációt, akkor csökkenthető lenne az online zaklatás aránya, hiszen attitűdjeik alapján látható, hogy az áldozatokra fókuszálnak az online zaklatás jelensége kapcsán.

Irodalomjegyzék

- Bacsák, D. (2011). Virtuális rémálom: „cyberbullying” a diákok között. In: Ambrus Márton – Bacsák D. – Demeter E. – Hajdu G. – Gerő M. – Király E. – Krámer L. – Meixner B. – Nagy J. P. – Sárkány A. – Szabó F. – Szabó Zs. (szerk.) *Kötetlen Az ELTE Társadalomtudományi Szakkollégium tanulmánykötete*. (pp. 57–65). Budapest: ELTE Társadalomtudományi Szakkollégium.
- Bauer, B. & Pillók, P. & Ruff, T. & Szabó, A. & Sanyi, F. E. & Székely, L. (2016). Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Új Nemzedék Központ.
- Buda, M. & Kőszeghy, A. & Szirmai, E. (2008). Iskolai zaklatás az ismeretlen ismerős. *Educatio*, 3, 373-386.
- Buda, M. (2015). *Az iskolai zaklatás*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kiadó.
- Cardouat, M. (2011). *Dixit Odyssey*. Libellud Kiadó.
- Collier, J. & Collier, M. (2011). A megfigyelés kihívása és a fotográfia természete, gyakorlati elemzési eljárások. In: Lengyel, Gy. (szerk.) *Vizuális szociológia: szöveggyűjtemény a fotó társadalomtudományi alkalmazásáról* (pp. 128–140). Budapest: BCE.
- Coloroso, B. (2014). *Zaklatók, áldozatok, szemlélők: az iskolai erőszak óvodától középiskoláig: hogyan szakíthatja meg a szülő és a pedagógus az erőszak körforgását*. Budapest: Harmat Kiadó.
- Domonkos, K. (2014). Cyberbullying: zaklatás elektronikus eszközök használatával. *Alkalmazott Pszichológia*, 1, 59–70.
- Feuer, M. (2006). *Gyermekrajzok vizsgálata és értékelése a humánszolgáltatási gyakorlatban és képzésben*. Budapest: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar.
- Horváth, D. & Mitev, A. (2015). *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó.
- Körmendi, A. & Szklenárik, P. (2014). A szemlélők szerepe az iskolai zaklatásban. *Alkalmazott Pszichológia*, 2, 105–123.
- Kurucz, O. (2012). Iskolai agresszió és közösségi média. *Új Pedagógiai Szemle* 7-8., 94–103.

Menich, D. (2019). Zaklatás:ON(line), avagy a középiskolások és az online zaklatás. In: J. Újváry Zsuzsanna & Kintli Dóra (szerk) *Győzteseink*. (pp. 447-475). Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar.

Mihalik, Á. & Szabó, É. & Kovács, P. (2014). A gyermek számítógép- és internethasználatának szülői kontrollja. *Alkalmazott Pszichológia*, 1, 47–58.

Nagy, I. & Körmendi, A. & Pataky, N. (2012). A zaklatás és az osztálylégkör kapcsolata. *Magyar Pedagógia*, 3, 129–148.

Olwwues, D. (1999). Iskolai zaklatás. *Educatio*, 4, 717–739.

Paksi, B. (2009). *Felmérés a közoktatás rendszerében alkalmazott prevenció/egészségfejlesztő programokról és az agresszióval kapcsolatban megjelenő vélekedésekről, reagálásokról. Kutatási beszámoló*. Budapest: Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar, Oktatási és Kulturális Minisztérium.

Prievara, D. K. (2018). *A problémás internethasználat pszichoszociális háttértényezői és prevenció lehetőségei*. Letöltve: 2019.03.30.-án: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/9794/1/Phd_Dolgozat_Prievara_Dora_2018.pdf

Rosta, A. (2007). *A deviáns viselkedés szociológiája*. Budapest-Piliscsaba: Loisir Kiadó.

Rosta, A. (2013). Látletet az ifjúsági agresszióról. *Kapocs*, 3, 55–64.

Tabby Projekt *Mit jelent a cyberbullying?* Letöltve: 2020.03.03.-án: <http://tabby-hun.weebly.com/mit-jelent-a-cyberbullying.html>

Ujhelyi, A. (2015) Az internet mint szocializációs közeg. In: Kósa Éva (szerk.) *Médiaszocializáció*. (pp. 153–179). Budapest: Wolters Kluwer.

„Benne van-e a szociális szakma genomjában az innováció?”

SZVK Szalon, 2019. szeptember 23.

A Nemadomfel Café adott otthont a Semmelweis Egyetem Szociális Vezetőképzésének egyik legújabb kezdeményezése számára. A Semmelweis Egyetem – ahol a magyarországi szociális vezetőképzés elindult – csapata a formális képzései mellett sokféle módon próbálja meg elősegíteni a szociális szakma „hálózatosodását”. Ennek a folyamatnak egyik eleme az ún. SZVK Szalon.

Mi is az az SZVK Szalon?

A Szociális Vezetőképzés 2018. évi elindulásakor kitűzött cél szerint a képzés szeretne jóval túlmutatni a kötelező kereteken. Ennek jegyében, a szociális ágazat szakmai hálózatosodását szolgálva, többféle fórum indult útnak. Ezek egyike – kifejezetten a végzett hallgatóknak, az ún. alumni csoportnak – ez a szakmai összejövetel. A találkozó célja, hogy a szociális szolgáltatásokkal összefüggő vagy (látszólag) azoktól távol lévő területek jeles képviselőivel, kötetlen beszélgetés keretei között kezdődjön el egyfajta közös gondolkodás, szakmafejlesztés.

Az SZVK Szalon tehát egy exkluzív szakmai beszélgetéssorozat, mely során egy témát, javaslatot, kezdeményezést, jó gyakorlatot, érdekességet egy előadó mutat be, s azt a szociális vezetőképzésben végzett vezetők részletesen megvitatják, kötetlen és kellemes környezetben.

A találkozás célja a szakmai fejlődés, más perspektívák észlelése, megvitatása, új gondolatok felszabadítása, ötletek megfogalmazása. Egy olyan szakmai beszélgetés minden SZVK Szalon, amely a szociális szakmai vezetők számára távlatokat nyit, dilemmákat mond ki, új kérdéseket vet fel.

Egy beszélgetés - rövid felvezetést követően - kötetlen formában, mintegy 30-40 fővel zajlik, moderátor segítségével. A beszélgetésről összefoglaló készül, amely a Szociálpolitikai Szemle folyóiratban jelenik meg.

Az első alkalommal a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közszolgálati Kárának dékánja, **Dr. Szócska Miklós** volt a Szalon vendége. A beszélgetés témája: „Digitalizáció, adatbányászat az egészségügyi és szociális ellátórendszerben”.

Dékán úr a tőle szokott lendülettel és őszinteséggel vezette fel a rendkívül aktuális témát. Az egészségügyben rendkívül fontossá vált a hatékonyság kérdése, s ennek számos területe kapcsolódik a témához. Először egy 2009-es látogatás történetét ismerhettük meg, ahol a elhangzott egy – nem csak az egészségügyre igaz – állítás, miszerint „amikor épületeket építünk, totemeket építünk”, legyen szó kórházról, vagy szociális intézményről. Azután ezekhez az épületekhez az adott közösség ragaszkodni fog, mégha az már korszerűtlen és a 21. század egészen más szolgáltatásszervezési modelleket igényelne is.

A beruházási szempont – különösen az öregedésből és a várható életkor növekedésből kiszámolható – várhatóan óriási nyomás mellett így nem tartható.

Másfajta modellre lenne szükség: a specialistákat igénylő, magas intenzitású szolgáltatásokat, ellátásokat centralizálni kell, a rehabilitációt és az alapellátást a közösségekben kell tartani.

Hatalmas szükség van (szociális területen inkább: lenne) a folyamatos hatékonyságelemzést lehetővé tevő adatgyűjtésre és adatok analizésére. Fontos lenne az ellátotti utak leírására és követésére a szociális ellátásokban, így lenne tervezhető a kapacitásszükséglet, a hatásos beavatkozások pedig beazonosíthatóvá válnának.

Külön vállalása volt a korábbi, 2010-14 közötti egészségpolitikai irányításnak a hozzáférések és leterheltségek kiegyenlítése, a merev korlátok újragondolása. A párhuzamosságok és a kielégítetlen szükségletek egyszerre vannak jelen – az egészségügyben és a szociális szolgáltatások körében egyaránt. A beruházási szükségleteket csak mindezek után érdemes végiggondolni.

A „populációs szintű egészségmenedzsment” informatikai alapjai készen vannak, léteznek jó gyakorlatok a világban (a leglátványosabb példák a cukorbetegséggel kapcsolatos beavatkozások köréből hangzottak el). A szociális ellátások célzott beavatkozásai körében is hasznos lenne végiggondolni és felállítani az elemzéseket végző kutatócsoportokat. A hozzárendelhető tudásokat össze kell szedni, ha szükséges, ki kell

alakítani az ehhez szabott, megfelelő képzéseket (a kétféle tudáshalmaz, a szakmai ismeretek és az IT-ismeretek közös halmaza még „nem túl tágas”).

Nem lehet eléggé hangsúlyozni az adatgyűjtés, rendszerezés és hozzáférés biztosításának fontosságát. De hasonlóan fontos a korszerű eszközök (okostelefonos alkalmazások és azokat kiegészítő eszközök) használatának elterjesztése. Ezzel egyrészt rendkívül sok, feldolgozható adatot kapnak a koordináló rendszerek, másrészt a mindennapi életet megkönnyíti, a létező szolgáltatásokat kiegészíti vagy pótolja.

A technológiában bízni kell – talán nincs is más utunk, hiszen tartós humán erőforrás hiány mellett kell a jövő egészségügyi és szociális ellátását végiggondolni.

A digitális ellátási modellek magyarországi elterjesztésében élen kíván járni a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közzolgálati Kara, mely elsősorban a Digitális Egészségtudományi Intézet kereteit felhasználva – erről részletesebben: semmelweis.hu/emk – vesz részt az egészségügy megújításában. Az innovációs paletta a mesterséges intelligencia alapú diagnózistámogatástól az automatizálásig terjed, amely előtt óriási fejlődés áll még. Dékán úr a címben is olvasható kérdéssel, amely szerint „*vajon képes-e a szociális szolgáltatási rendszer a teljes innovációra*”, zárta felvezető előadását, s adott biztatást a helyi és országos, rendszerszintű változások kezdeményezéséhez és végigvezetéséhez.

A résztvevők hozzászólásaiban megfogalmazódó vélemények szerint a szociális ágazatban is rendkívül sok és sokféle adat keletkezik. Ezek feldolgozása és hasznosítása azonban rendkívül kezdetleges szinten áll. Kezdve a főbb nyilvántartásainktól (KENYSZI, TEVADMIN, MÚKENG stb.) a kliensekre vonatkozó, helyi dokumentációkig (gondozási tervektől a „macis lapokig”) nagyon sok lehetőség nyílna az adatok rendezésére. Ennek hatalmas előnye – egyben a rendszer óriási lehetősége – hogy számos funkciót és feladatot tudna automatizálni, ezzel nagyon jelentősen csökkentve az adminisztrációs terhet (ezáltal felszabadítva rengeteg időt a kliensmunka számára az irodai feladatokkal szemben).

A szociális szakmában tehát alapvetően sok az adat, de ezek egy jelentős részére jellemző a szubjektivitás. Ez pedig újabb feladatot ró az adatkezelőkre és elemzőkre.

Fontos és megkerülhetetlen kérdés az adatok fölötti kontroll, s itt óvakodni kell egyes piaci szereplők üzleti stratégiáját kiszolgáló modellektől. Olyan rendszerműködés lenne a kívánatos, amely hosszútávon a közösséget képes szolgálni, egyfajta „közhasznú adatmodell” hazai kialakításával.

A szociális területen külön lehetőséget adna a digitalizáció számára a kiterjeszhető szociális diagnózis. Szükség lenne a 20. századot magunk mögött hagyva és a legkorszerűbb technológiákat felhasználva, ellátottbarát és szolgáltatói életet is megkönnyítő megoldásokat keresni.

A résztvevők egyöntetűen a téma napirenden tartását javasolták, azzal, hogy érdemes lenne további beszélgetéseket is folytatni e kérdéskörben.

Nyitrai Imre

Semmelweis Egyetem
Szociális Vezetőképzés
stratégiai vezető

Búcsú Szabó Jánostól, a magyarországi szociális segítség egyik alapító atyjától

Nehezen szokható meg, hogy más lesz a világ ezután. Van az úgy néha, hogy egy személy meghatározó és szakmailag megkerülhetetlen egyénisége nem pótolható. A betegséggel folytatott hosszú küzdelem után elhunyt Szabó János barátunk. Halálával pótolhatatlan veszteség érte közösségünket.

János pályafutásának minden mozzanata a szociális szakmához kötődött. Ágazatunk újkori születésének egyik meghatározó szakembere volt, aki megalkuvások nélkül, egész életében dolgozott közös ügyünkön, a hazai szociális ellátórendszer építésén, javításán. A családsegítés és gyermekjóléti rendszer kialakításának egyik mozgatórugója, a szociális segítő szakma egyik fontos megújítója volt.

Egyszerre volt hagyományokat tisztelő szakember, és örökös javító, előrevivő, érdekérvényesítő vezető. Életében a szakma megbecsülése, a munkatársak önértékelésének emelése, a folytonosságba oltott változtatási erő állt középpontban. Utolsó nagy szakmai fejlesztése a magyarországi szociális vezetőképzés előkészítése és a sikeres elindításának támogatása volt.

Ha létezik a szociális szakmának nagykönyve, akkor abban nagybetűkkel kell nevét lejegyezni. A szakmai örökségét, látásmódját, szemléletét, türelmét és kitartását nem feledve fogjuk szívünkben őrizni emlékét.

A család gyászában osztozva, a szociális szakma minden képviselőjének nevében azzal a gyászbeszéddel búcsúzunk tőle, melyet kiemelkedő tanítványa, hosszú ideig munkatársa, Erdős Zsuzsanna mondott el János kaposvári temetésén, 2020. március 12-én.

Tisztelt Gyászoló Családtagok, Barátok, Munkatársak!

Nehéz ez a pillanat, ahogy itt állunk és emlékezünk, és ha úgy tetszik múlt időben beszélünk Jánosról. Am Jánosról nem lehet múlt időben beszélni. Jánost, bár a földi életben nincs köztünk, de életpályája, karrierútja halhatatlanná teszi.

Mindenki jól ismeri, de úgy illendő, hogy kiemelem szakmai életútjának jelentősebb mérföldköveit.

János pályafutását az egészségügyben kezdte, majd 1981-től a Magyar Vöröskereszt Kaposvár Városi Vezetősége titkáráként dolgozott.

Munka mellett 1984-ben szociális szervező főiskolai diplomát szerzett.

János a 80-as évek végén, 90-es évek elején köteleződött el igazán és véglegesen a szociális terület mellett.

1991-ben szociológus-szociálpolitikus egyetemi oklevelet szerzett, s itt olyan oktatói és csoporttársai voltak, akik jelentős befolyással voltak szemléletmódjára és munkásságára.

1988 szeptemberétől, a városi intézmény születésétől kezdve, 2011. decemberéig irányította „A kaposvári Családsegítő Központot”, ahol az „A” és a CSALÁDSEGÍTŐ KÖZPONT is nagybetű, nem azért, mert a helyesírási szabályok szerint így helyes, hanem azért, mert az intézmény országosan is ismert és elismert volt ebben az időszakban.

Fáradhatatlan munkájának köszönhetően szakmai pályázatok és modellkísérletek útján az intézmény technikailag korszerűsödött, az általa nyújtott szolgáltatási paletta folyamatosan bővült.

A helyi lakosság szükségleteit figyelembe véve: a családsegítés mellett létrejött a gyermekjóléti szolgáltatás, kiépült a hajléktalan ellátás teljes rendszere, megszervezésre került az adósságkezelési szolgáltatás.

A helyi szociálpolitika formálásának motorja volt.

Folyamatosan törekedett arra, hogy a város és az intézmény olyan új és innovatív szolgáltatásokat tudjon nyújtani, amely a kaposvári lakosok életminőségének javításához hozzájárul.

Szabó János nevéhez kötődik 2001-től a regionális családsegítő, 2008 nyarától pedig a teljes szociális módszertani feladatellátás megszervezése, amely hozzájárult Kaposvár Város országos ismertségének és elismertségének biztosításához.

Az általa irányított intézményben - kiemelkedő személyiségének köszönhetően - kiváló munka folyt, melynek bizonyítéka volt, hogy több felsőoktatási képzőhely gyakorló-oktató bázisának tekintette azt.

Nyugdíjazásakor a kollégái az intézmény „örökös igazgatója” címet adományoztak neki.

Aktív éveiben és azt követően is az intézmény vezetésén túl számos más közéleti és szakmai szerepet is vállalt.

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem, illetve a Pécsi Tudományegyetem óraadó tanára volt.

Szakmapolitikai tevékenysége elismeréseként 2005 és 2010 között az Országos Szociálpolitikai Tanács társelnöke volt.

Választott tisztségeket töltött be a Szociális Szakmai Szövetségben, melynek hosszabb ideig ügyvivője volt. A Magyar Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesületének megalakulásától haláláig ügyvezető alelnöke volt.

Aktív tagja volt az Euro-Régió Szociális Szakmai Közösség egyesületnek, alapítótagja volt a Gyermekjóléti és Gyermekvédelmi Ellátások Országos Szakmai Kollégiumának.

Huzamos ideig az Országgyűlés népjóléti szakbizottságának, illetve Kaposvár Város szakbizottságainak szakértője volt.

János nyugdíjba vonulása után is szívén viselte a család- és gyermekjóléti szolgálatok sorsát, 2015. évben a Minisztérium felkérésére részt vett a két szolgáltatást érintő szakmai és finanszírozási területet egyaránt érintő átalakítási folyamat kidolgozásában, majd az átalakítást követő monitoring tevékenységben.

Az EFOP 1.9.4. kiemelt projekt vezető szakértőjeként koordinálta a szolgáltatók munkáját segítő hálózati szakértők munkáját.

Utolsó nagy szakmai fejlesztése a szociális vezetőképzés előkészítése és a sikeres elindításának támogatása volt. A Semmelweis Egyetem Szociális Vezetőképzése mentor-testületének alaptagja volt.

János munkássága nélkül ma már nem lenne családsegítés, sosem lett volna adósságkezelési szolgáltatás, módszertani szakmatámogatás és – túlzás nélkül, például – esetmenedzserek sem léteznének.

János szakmai életútja mellett néhány képpel szeretném bemutatni, hogy ki is Ő, milyen volt vezetői és emberi oldala.

A Családsegítő

János álma volt, hogy a kaposvári Családsegítő Központ új épületbe költözhessen, ahol korszerű és méltó tárgyi környezet mellett történhet a munkavégzés. Az új központot, amely ma a Honvéd utcában kapott helyett, aprólékosan, mindenre kiterjedő figyelemmel tervezte meg, egészen odáig, hogy a liftek milyen kóddal működjenek, a kollégák és a kliensek melyik emeletig tudjanak vele közlekedni; a helyiségek optimálisan hogyan legyenek kialakítva és a munkaállomások miként legyenek elrendezve. Fájó pont lehetett neki, hogy ezt igazgatóként nem élhette meg és „csak” nyugdíjas meg-hívottként vehetett részt az új épület átadásán.

A szék

Jánosnak volt egy hatalmas, barna bőrfotelje. Amikor hazament akkor titokban kipróbáltuk, hogy milyen lehet benne ülni. Támláját hátradönteni ugyan egyikünk sem tudta, mert Jánoshoz volt a bútor paraméterezve. Egyikünk sem gondolta, hogy később nekünk is lesz, ha nem is barna bőrből, de főnöki fotelünk. Nem gondoltuk, hogy mekkora súlya van annak, ha vezetőként magányosan döntéseket kell hozni. Ilyenkor tanácsai, megjegyzései rendre eszünkbe jutnak.

A kaposvári családsegítőben János keze alatt több olyan szakember „nevelkedett”, aki később helyben, az ország más szegletében vagy épp központi hivatalban vezető munkakörben folytatta tovább pályafutását és becsülettel megállta a helyét.

A napi munka során dicsérni nem szokott, kritizálni talán annál inkább. Ez volt, akit bántott, volt, akit motivált, hogy próbáljon többet, jobban tenni. Ugyanakkor a jól dolgozó munkatársakban bízott és elismerte tudásukat azzal, hogy számos esetben delegálta őket külső szervezetekkel való tárgyalásra vagy éppen bevonta a saját maga által végzett szakmai, közéleti tevékenységbe.

Az informatika

János rajongott a legújabb, legmodernebb informatikai eszközökért, alkalmazásokért. Nem nyugodott meg, amíg nem telepítette fel a legújabb frissítéseket, nem szinkronizálta össze az irodai és az otthoni gépén lévő tartalmakat, később pedig amíg a laptop-tablet-telefon konfiguráció nem működött tökéletesen.

Munkatársainak is igyekezett a megfelelő informatikai hátteret biztosítani. Belépő közepvezetőt személyes köszöntőt tartalmazó e-mail üzenettel fogadott. Informatikust egyébként sosem alkalmazott, saját maga installálta a céges gépeket, saját kezével állított be mindent vagy épp háritott el hibát. Ha szóltunk, hogy baj van, mert valami nem működik, akkor berobogott, megjavította azt, amit mi nem tudtunk. Majd távozáskor az ajtóból visszaszólt: „Mert bénák vagytok!”. De ezt olyan kedvességgel vagy humorral tette, hogy sosem vettük sértésnek.

A munkamánia

János intézményvezetői feladatai mellett folyamatosan alkotott, döntéselőkészítést szolgáló háttéranyagokat készített, publikált, szakmai közéleti eseményekre járt. Számtalan alkalommal szakértett országos rádió és televízió műsorokban.

Egyetlen értekezlet sem kezdődött el a Minisztériumban vagy a Tüzér utcában, amíg János meg nem érkezett. Télen, vörös riasztás idején képes volt elindulni Budapestre, amikor az utakat jégpáncél borította.

Bármilyen feladatot kapott a Minisztériumtól, állami vagy helyi vezetőtől, azt határidőre és a lehető legnagyobb precizitással készítette el. Jogszokat meghazudtoló módon írt jogszabálmódosítást előkészítő anyagokat, vagy épp véleményezett jogszabálytervezeteket, közgazdászokat meghazudtoló módon készített elemzéseket és végzett számításokat, ügyvédek meghazudtoló módon tudott érvelni és kiállni álláspontja mellett.

2005. nyarán például a Balaton közepén, egy vitorlásról vezényelte, hogy milyen módon módosítsuk a családsegítés finanszírozási képletét és érvényesítsünk benne egy közel fél milliárdos módosítást, hogy a kistelepüléseket ez ne érintse hátrányosan.

A munka és a kötelesség volt számára az első és ez éltette. Amikor tavaly az egészségi állapota megromlott, akkor is – bár lassított ütemben és családja támogatásával – dolgozott. Ősszel levezényelte a MACSGYOE éves tanácskozását, eljárt munkamegbeszélésekre és szakmai anyagokat állított össze.

A közéleti szereplések

János a helyi sajtó állandó és ismert szereplője volt, így aki személyesen nem ismerte, az is ismerte, mert bármilyen társadalmi probléma került terítékre, arról Szabó János szociológust interjúvolta meg a televízió és a helyi hírlap. 2009-ben egy portugál tanulmányút során is a képes volt a helyi napilap címlapjára felkerülni: amikor Coimbra polgármesterének átadta a magunkkal vonszolt utolsó, 'repi' ajándékcsomagot, akkor véletlen betévedtünk egy idősek otthona átadó ünnepségére.

A „nagyság”

Jánost lehetetlen volt nem észrevenni, minden szavának, tettének súlya volt, szellemi nagyságát vitapartnerei is elismerték és tisztelték.

A véleményét sosem rejtette véka alá, még akkor sem, ha a kimondott szavak bizonyos érdekeket sértettek.

Ugyanakkor az is elmondható, hogy végtelen nagyvonalú volt, szándékosan senkit nem bántott meg és a bosszúállás sem szerepelt a szótárában.

A kitüntetés számára nem az adományozott kitüntetés volt, hanem az, ha valami maradandót alkothatott. 2002-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje polgári tagozata kitüntetését vehette át, kapott miniszteri dicséretet és két alkalommal Pro-Caritate díjat is, de ő többre értékelte azt, ha egy szakmai javaslata, vagy innovatív elképzelése célt ért.

Ránk hagyott tanítása a következő: bármilyen anyagi természetű forrást, vagyont vagy tárgyat elvehetnek tőled, míg a megszerzett tudást sosem, ha folyamatosan tanulsz, akkor megkopni nem, csak gyarapodni tudsz.

Kedves János!

Minden kolléga, bajtárs nevében búcsúzom tőled. Megtiszteltetés volt ismerni Téged és együtt dolgozni Veled. Tanításod szem előtt tartjuk, a ránk hagyott értékeket megőrizzük! Sosem feledünk!

A SZERZŐKRŐL

Sándor Anikó, PhD: gyógypedagógus és közgazdász, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógy-pedagógiai Kar, Fogyatékoság és Társadalmi Részvétel Intézetének munkatársa. Doktori disszertációját, amelyet a magas támogatási szükséglettel élő személyek önrendelkezési lehetőségeinek témakörében készített, 2019-ben védte. További érdeklődési területei a participatív oktatás és kutatás, a Személyi Asszisztencia szolgáltatás, valamint az időskorú intellektuális fogyatékosággal élő személyek önrendelkező életének és halálának emberhez méltó támogatása. A Fogyatékoságtudományi Doktori Műhely tagjaként, Kunt Zsuzsannával közel 10 éve dolgozik együtt.

Kunt Zuzsanna, PhD: antropológus és gyógypedagógus, az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógy-pedagógiai Kar, Általános Gyógypedagógiai Intézetének munkatársa. Doktori disszertációját, amelyet a személyi segítség és együttműködés témakörében készített, 2020-ban védte. További érdeklődési területei a participatív oktatás és kutatás, a Személyi Asszisztencia szolgáltatás, valamint a fogyatékoságtudomány és a kulturális antropológia találkozásainak kutatása. A Fogyatékoságtudományi Doktori Műhely tagjaként, Sándor Anikóval közel 10 éve dolgozik együtt.

Pilinszki Attila, PhD: szociális munkás és szociológus, a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közszolgálati Kar Mentálhigiéné Intézetében dolgozik egyetemi adjunktusként. Kutatási területek: szociális munka, családi és közösségi konfliktusok, válás, mediáció, diádikus megközelítés.

Rosta Andrea, PhD: szociológus és középiskolai tanár, kriminológus, mentálhigiénés családtudományi és családterápiás szakember, Állam- és Jogtudományok doktora. Tanszékvezető egyetemi docens, PPKE BTK Szociológia Intézet. Kutatási területe: társadalmi devianciák; fiatalkori bűnözés; bűnmegelőzés; a család működésének szociálpszichológiája; családok és szociális segítő professziók kapcsolódásai.

Takács Szabolcs: Alkalmazott matematikus, Károli Gáspár Református Egyetem, Pszichológiai Intézet, Általános Lélektani és Módszertani Tanszék, egyetemi docens. Kutatási témák a matematikai statisztika, kompetenciamérés, teljesítménymérés, munkaerőpiaci kockázatkezelés/értékelés.

Baranyi Lili: Pszichológia BA szakos hallgató, III. évfolyam, Károli Gáspár Református Egyetem, Pszichológia Intézet. Érdeklődési terület: állami gondozott gyermekek esélyei, kilátásai, integrálásuk a társadalomba, megmutatkozó különbségek a világszemléletükben és hozzáállásukban a saját családban élőkkel szemben, valamint a vidéki és fővárosi emberek hozzáállása közti differencia a neveltetés és értékrend tükrében.

Menich Dóra: szociológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem szociológia szakán szerzett diplomát, életmódok és devianciák szakirányon. Az egyetem harmadik évétől kezdve demonstrátorként dolgozott: szakmai és közösségi programokat szerveztek hallgatótársainak. Végzősként második helyezést ért el az Országos Tudományos Diákköri Konferencián. Érdeklődési területek: ifjúságszociológia, cyberbullying, iskolai zaklatás.